LIETUVOS BANKAS
EUROSISTEMA

FINANSINIO STABILUMO APŽVALGA

2015

ISSN 1822-5071 (ONLINE)

SANTRUMPOS IR KITI PAAIŠKINIMAI

AB	akcinė bendrovė
BVP	bendrasis vidaus produktas
CDS	nevykdomų kredito įsipareigojimų apsikeitimo sandoris (angl. *credit default swap*)
CVPD	centrinis vertybinių popierių depozitoriumas
DSTI	vidutinės įmokos dydžio ir pajamų santykis (angl. *debt-service-to-income ratio*)
EBI	Europos bankininkystės institucija
ECB	Europos Centrinis Bankas
EIOPA	Europos draudimo ir profesinių pensijų institucija (angl. *European Insurance and Occupational Pensions Authority*)
ES	Europos Sąjunga
EURIBOR	Europos vidutinė tarpbankinės rinkos palūkanų norma (angl. *euro inter-bank offered rate*)
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos
KRD IV	ketvirtoji Kapitalo reikalavimų direktyva
LCKU	Lietuvos centrinė kredito unija
LCR	padengimo likvidžiuoju turtu rodiklis (angl. *liquidity coverage ratio*)
LTI	skolos ir pajamų santykis (angl. *loan-to-income ratio*)
LTV	kredito dydžio ir įkeičiamo turto vertės santykis (angl. *loan-to-value ratio*)
PF	pensijų fondas
PFĮ	pinigų finansų įstaiga
proc. p.	procentiniai punktai
SVKI	suderintas vartotojų kainų indeksas
TVF	Tarptautinis valiutos fondas
UAB	uždaroji akcinė bendrovė
VILIBOR	Lietuvos vidutinės tarpbankinės skolinimo palūkanų normos (angl. *Vilnius inter-bank offered rate*)
VĮ	valstybės įmonė
VVP	vyriausybės vertybiniai popieriai

Apžvalgą parengė Lietuvos banko Ekonomikos ir finansinio stabilumo tarnyba.
Apžvalga PDF formatu pateikiama Lietuvos banko interneto svetainėje adresu **www.lb.lt**.

Jeigu nenurodyta kitaip, remiamasi duomenimis iki 2015 m. gegužės 1 d.
Paveikslų pavadinimų paantraštėse nurodomas laikotarpis apima ir nurodomos galinės ribos (metų, ketvirčio ar pan.) duomenis.
Analizuojant bankų sektorių, jei nenurodyta kitaip, naudojami konsoliduoti Lietuvoje veikiančių bankų, įskaitant užsienio bankų filialus, duomenys.

Leidinys „Finansinio stabilumo apžvalga“ skelbiamas *EBSCO Publishing, Inc., Business Source Complete* duomenų bazėje (http://www.ebscohost.com/titleLists/bt-journals.pdf).

© Lietuvos bankas, 2015

TURINYS

SANTRAUKA 5
I. FINANSŲ SISTEMOS BŪKLĖ IR PERSPEKTYVOS 6
Finansų rinkos ir ekonomika 6
Bankų atsparumas rizikoms 8
Kredito rinka 10
Nekilnojamojo turto rinka 13
Draudimo rinka ir pensijų fondai 16
Finansų rinkos infrastruktūra 17
II. RIZIKOS FINANSŲ SISTEMAI 20
Galimas kredito rizikos išaugimas kritus paklausai eksporto rinkose 20
Ilgai tebesilaikančios mažos palūkanų normos 22
Rizikos, kylančios iš patronuojančiųjų bankų veiklos 23
Staigus rizikos priedų padidėjimas 24
Iššūkiai finansų sistemai 25
Savivaldos institucijų įsiskolinimas 25
Nesubalansuota kredito unijų sektoriaus raida 26
Testavimas nepalankiausiomis sąlygomis 28
Bankų mokumo testavimas 28
Bankų likvidumo testavimas 30
III. FINANSŲ SISTEMOS STIPRINIMAS 31
Pagrindiniai pakeitimai finansų sistemos stiprinimo srityje 31
Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimai 34
DSTI pakeitimai 35
Maksimalios paskolos trukmės ribojimas 35
Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimų poveikis 36
Kitos sisteminės svarbos institucijos 36
Kredito unijų sektoriaus reforma 40
STATISTINIŲ DUOMENŲ PRIEDAI 42
1 statistinių duomenų priedas. Pagrindiniai finansinio stabilumo rodikliai 42
2 statistinių duomenų priedas. Konsoliduoti pagrindiniai bankų veiklos rodikliai 44
3 statistinių duomenų priedas. Pagrindiniai ne finansų įmonių veiklos rodikliai 45
4 statistinių duomenų priedas. Lietuvos grynasis finansinis turtas 46
5 statistinių duomenų priedas. Lietuvos finansų sistemos struktūra 47
ŽODYNAS 48

Intarpai

1 intarpas. Ne finansų įmonių atidedami prekybos kreditai 11
2 intarpas. Baltijos šalių būsto kainų ir ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmių santykio įvertinimas 15
3 intarpas. Kibernetinio saugumo užtikrinimas 27
4 intarpas. LTV kaip makroprudencinė priemonė ir ją veikiantys veiksniai 32
5 intarpas. Bankų pertvarkymo fondas ir indėlių draudimo fondas 39

SANTRAUKA

Išsivysčiusių šalių ekonomikos augimas stiprėjo, tačiau Lietuvos eksportuotojams svarbus Rusijos ūkis pradėjo smukti. Daugiausia Lietuvos eksportuojamos produkcijos ir paslaugų perkančioje euro zonoje 2014 m. baigėsi recesija, 2015 m. prognozuojamas ekonomikos augimas. Tačiau neapibrėžtis dėl ateities vis dar didelė: Europos rytuose tebetvyro su Rusijos ir Ukrainos konfliktu susijusi geopolitinė įtampa, o regiono vakaruose nerimą kelia lėtai sprendžiamos Graikijos viešosios skolos problemos. Prognozuojama, kad Rusijos, stambaus Lietuvos prekybos partnerio, ūkis dėl naftos kainų kritimo ir taikomų ekonominių sankcijų 2015 m. patirs reikšmingą, net iki 2017 m. truksiančią recesiją, o dėl jos sumažėjus užsienio paklausai, bus varžomas ir kitų šalių ekonomikos augimas. Esant tokioms Europos ūkio raidos tendencijoms, buvo taikoma negriežta pinigų politika, ji turėjo įtakos ir Lietuvos ekonomikai. Investuotojams vaikantis pajamingumo, finansinio turto kainos kilo sparčiai, o ilgos trukmės šalies VVP pajamingumas tapo artimas nuliui.

Nors komerciniai bankai – didžiausios finansų sektoriaus institucijos – dirba pelningai ir yra atsparūs nepalankiems sukrėtimams, jų būklė nebuvo vienoda. Vidutinis bankų kapitalo pakankamumo rodiklis 2015 m. pradžioje buvo daugiau nei dvigubai didesnis už minimalų reikalaujamą dydį ir beveik visas Lietuvoje veikiančių bankų kapitalas buvo aukščiausios kokybės, t. y. sudarytas iš nuosavo kapitalo ir nepaskirstytojo pelno. Bankų paskolų portfelio kokybė gerėjo, o ECB tiesiogiai prižiūrimų šalyje veikiančių bankų turtas, juos prižiūrinčiam ECB atlikus išsamų vertinimą, įvertintas kaip vienas geriausių iš visų vertintų bankų. Kita vertus, šalyje veikiantys bankai savo atsparumą nepalankiems įvykiams didina toliau mažindami prisiimamą riziką, todėl pagal riziką įvertintas turtas mažėja. Įsivyravus mažų palūkanų normų aplinkai, galimybės uždirbti iš santykinai saugaus turto tampa prastesnės, todėl ilguoju laikotarpiu pernelyg atsargus rizikos vertinimas gali riboti bankų galimybes siekti akcininkų reikalaujamo pelno. Be to, nors Lietuvos banko atlikto bankų testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai parodė, kad šalies bankai yra atsparūs net ir labai nepalankiai ekonomikos raidai, vis dėlto kai kurių bankų kapitalo pakankamumo rodiklis nedaug didesnis už normatyvą. Mažesnių finansų sektoriaus dalyvių – pensijų fondų ir draudimo bendrovių – siūlomų produktų populiarumas didėjo. Draudimo rinkoje veikiančių bendrovių nemokumo rizika buvo maža, o Europos draudimo ir profesinių pensijų institucijos (EIOPA) atliktas testavimas parodė, kad Lietuvoje registruoti draudikai viršytų reikalaujamą 100 proc. mokumo kapitalo lygį net ir susidarius itin nepalankioms aplinkybėms.

Aktualiausia grėsmė ir toliau tebėra dėl nepalankios ekonominės raidos pagrindinėse šalies eksporto partnerėse galinti išaugti eksportuotojų kredito rizika. Perspektyvos prekiaujant su euro zonos šalimis yra pagerėjusios, tačiau prekybos su Rusija perspektyvos prastokos. Ilgai besilaikančių mažų palūkanų normų rizika Lietuvos finansų sistemai aktuali dėl daromos įtakos neprofesionaliems rinkos dalyviams priimant skolinimosi sprendimus, poveikio finansinio turto kainoms ir paskatoms investuoti į nekilnojamąjį turtą. Aktuali rizika Lietuvos finansų sistemai tebėra ir galimi sukrėtimai Šiaurės šalių finansų sistemose, tačiau Lietuvoje veikiančių bankų priklausomybė nuo išorinio finansavimo mažėjo, be to, prisijungus prie euro zonos, pagerėjo jų likvidumo užtikrinimo galimybės. Rizikos priedų, išskirtinai mažų dėl ilgai vykdomos skatinamosios pinigų politikos, staigaus pokyčio rizika ir toliau aktualiausia kredito unijų sektoriui, tačiau jis nėra didelė finansų sistemos dalis.

Nors šalies ekonomika augo ir privačiojo sektoriaus finansinė būklė gerėjo, skolinimo veikla 2014 m. ir 2015 m. pirmojoje pusėje nebuvo aktyvi. Kadangi PFĮ suteikiamų paskolų portfelio metinis augimo tempas buvo neigiamas, o nominalusis BVP augo, privačiojo sektoriaus įsiskolinimo lygis sumažėjo. Ne finansų įmonės buvo finansiškai stipresnės nei prieš metus, tačiau, tvyrant neapibrėžtumui dėl geopolitinės aplinkos, jos vengė investuoti ir prisiimti papildomus finansinius įsipareigojimus. Kita vertus, bankų taikomos su palūkanomis nesusijusios skolinimo sąlygos (pvz., reikalavimai užstatui) buvo griežtos. Lietuvos banko atliekamos ne finansų įmonių apklausos dėl skolinimo sąlygų rezultatai rodo, kad atmetama apie penktadalis visų prašymų pasiskolinti arba pakeisti paskolos sąlygas. Tuo pat metu namų ūkių pajamos ir kiti finansinę būklę apibūdinantys rodikliai sparčiai gerėjo, tačiau namų ūkių kreditavimas tik šiek tiek ūgtelėjo.

Nekilnojamojo turto rinkos aktyvumas 2014 m. ir 2015 m. pirmojoje pusėje svyravo, bet kainų disbalanso nesusidarė. 2014 m. pradžioje prekybą nekilnojamuoju turtu daugiausia skatino nuomonė, kad tiek gyvenamosios, tiek kitokios paskirties nekilnojamasis turtas įvedus eurą brangs. Būstą Lietuvoje dažniau pirko ir užsienyje gyvenantys šalies piliečiai. 2014 m. antrojoje pusėje nekilnojamojo turto rinkos aktyvumas prislopo, o įvedus eurą tapo maždaug 2013 m. lygio. Nors dėl rinkos suaktyvėjimo 2014 m. pradžioje būstų, ypač naujos statybos, kainos šoktelėjo, statybų sektoriui bemat sureagavus į paklausos išaugimą, kainos kilti liovėsi, o 2015 m. dėl išaugusios pasiūlos Vilniuje net gali sumažėti. Disbalanso būsto rinkoje kreditavimas neskatino: bent iš dalies paskola finansuojamų būsto sandorių 2014 m. sudaryta apie trečdalį, o 2015 m. pirmojoje pusėje – apie ketvirtadalį. Žemės sklypų ir komercinės paskirties nekilnojamojo turto rinkose tiek aktyvumas, tiek kainos irgi kito darniai.

2014 m. Lietuvos bankas gavo mandatą vykdyti makroprudencinę politiką, kurios tikslas – prisidėti prie finansų sektoriaus stiprinimo ir tvaraus jo įnašo į ekonomiką užtikrinimo. Siekdamas šio tikslo aiškumo ir skaidrumo, Lietuvos bankas patvirtino Makroprudencinės politikos strategiją, kuria nustatomi pagrindinis ir tarpiniai šios politikos tikslai, taip pat sprendimų priėmimo, viešinimo ir derinimo su kitomis institucijomis tvarka. 2015 m. Lietuvos bankas priėmė ir Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimus, užtikrinančius skolininkų apsaugą nuo perteklinio įsiskolinimo mažų palūkanų normų aplinkoje. Siekiant užtikrinti kredito unijų sektoriaus tvarumą ir svarų įnašą į šalies ūkio augimą, buvo vykdomi šio sektoriaus pertvarkos darbai. Lietuvos Respublikos finansų ministerijai kartu su Lietuvos banku pavesta iki 2015 m. vidurio parengti sektoriaus reformai būtinus teisės aktus. Be to, 2015 m. priimti teisės aktai Lietuvos bankui sudaro sąlygas taikyti naujus kapitalo rezervus: 2,5 proc. kapitalo apsaugos rezervą nuspręsta taikyti nuo 2015 m. birželio 30 d., pirmą vasaros mėnesį taip pat pradedamas taikyti anticiklinis kapitalo rezervas, o iki metų pabaigos numatoma paskelbti kitos sisteminės svarbos įstaigų sąrašą ir kartu – joms nustatytus papildomo kapitalo rezervo rodiklius.

I. FINANSŲ SISTEMOS BŪKLĖ IR PERSPEKTYVOS

FINANSŲ RINKOS IR EKONOMIKA

Lietuvos ūkis 2014 m. toliau augo, tačiau augti dar sparčiau jam trukdė geopolitinės įtampos Europos rytuose pasekmės. Lietuvos ekonomikos augimas 2014 m. buvo vienas sparčiausių ES (metinis realiojo BVP pokytis sudarė 2,9 %), bet mažesnis, nei tikėtasi metų pradžioje (3,6 %), o ir 2015 m. ūkio augimo prognozės nuolat mažinamos (žr. 1 pav.). Nerimas dėl karinio konflikto Ukrainoje, tolesnės jo eigos ir Rusijos taikyti prekybos ribojimai varžė Lietuvos įmonių investavimo planus, vertė jas ieškoti alternatyvių, tačiau dažnai mažesnio pelningumo eksporto rinkų. Dėl šių ribojimų padidėjus maisto produktų pasiūlai, jų kainos Lietuvoje reikšmingai mažėjo, o 2014 m. antrąjį pusmetį perpus kritusios naftos kainos prisidėjo ir prie kitų vartojimo prekių kainų mažėjimo. Šie veiksniai lėmė tai, kad metinė infliacija Lietuvoje krito ir 2015 m. pradžioje sudarė –1,8 proc. Kita vertus, mažėjant kainoms, didėjo šalies gyventojų perkamoji galia, taigi jų finansinė padėtis gerėjo. Be to, augant ekonomikai, nedarbo lygis Lietuvoje toliau mažėjo ir 2014 m. pabaigoje sudarė 10,1 proc., o tai reikšmingai mažiau nei visoje euro zonoje (žr. 2 pav.).

2014 m. ir 2015 m. pirmojoje pusėje ekonomika išsivysčiusiose šalyse atsigavo vis sparčiau, Rusijos ūkis pradėjo smukti. Euro zonos ekonomika pradėjo atsigauti po recesijos ir 2014 m. augo 0,9 proc., dar stipresnio augimo tikimasi kitąmet (žr. 1 pav.). Paspartėjo nuo 2010 m. besitęsiantis JAV ūkio augimas, sustiprėjo ir Jungtinės Karalystės ekonomika. Tokios didžiųjų pasaulio ūkių plėtros tendencijos didino kitų regionų bei šalių, tarp jų ir Lietuvos, eksportuojamos produkcijos paklausą. Kita vertus, Kinijos ūkio augimas 2014 m. toliau nuosaikiai lėtėjo, o dėl išaugusios geopolitinės įtampos Europos rytuose ir smarkaus naftos kainų kryčio pakriko Rusijos ekonomika. TVF prognozuoja, kad, padėčiai iš esmės nekintant, 2015 m. Rusijos ūkio nuosmukis sieks iki 3,8 proc., o tai varžys ir viso Rytų Europos regiono ekonomikos augimą.

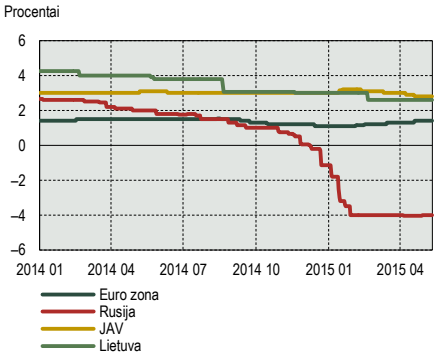
Didžiųjų valstybių ir regionų ūkiams augant nevienodai, pagrindinių pasaulio centrinių bankų taikoma pinigų politika ima skirtis. Skatindamas vis dar palyginti lėtai atsigaunantį euro zonos ūkį ir siekdamas vidutinio laikotarpio tikslo – 2 proc. sudarančios metinės infliacijos, ECB per 2014 m. du kartus mažino pagrindinę palūkanų normą (sumažinta iki 0,05 %), o 2015 m. kovo mėn. pradėjo vykdyti didelio masto euro zonos vyriausybių skolos vertybinių popierių supirkimo programą. Skatinamąją pinigų politiką toliau vykdė ir kiti pagrindiniai pasaulio centriniai bankai: JAV, Jungtinės Karalystės, Japonijos. Šie bankai palaikė pagrindines palūkanų normas istoriškai žemiausio lygio, Japonijos bankas dar ir padidino kiekybinio skatinimo programos apimtį. Kita vertus, JAV ekonomikai stipriai augant, Federalinio rezervo sistema 2014 m. rudenį, kaip ir planavo, baigė vykdyti didelio masto vertybinių popierių supirkimo programą ir tikimasi, kad 2015 m. ji taps pirmuoju iš didžiųjų centrinių bankų, kuris palūkanų normą ims kelti. Tokia skirtinga pinigų politika, tikėtina, slopins vertybinių popierių kainų kilimą JAV ir jį spartins Japonijoje bei Europoje, todėl vertybinių popierių kainų kintamumas pasaulio finansų rinkose greičiausiai didės.

ECB vykdoma skatinamoji pinigų politika lėmė, kad Lietuvoje ir visoje euro zonoje palūkanų normos toliau mažėjo, o euro kursas krito. ECB ir 2014 m. mažinant pagrindinę palūkanų normą, o euro zonos bankams tebeturint likvidaus turto perteklių, EURIBOR, tarpbankinio skolinimo euro zonoje palūkanų norma, 2014 m. mažėjo, o 2015 m. pradžioje 3 mėn. EURIBOR palūkanų norma tapo neigiama. Lietuvos bankui tapus Eurosistemos nariu, EURIBOR pakeitė iki tol taikytą VILIBOR, todėl Lietuvos privačiajam sektoriui siūlomos palūkanų normos taip pat reikšmingai mažėjo. Be to, pasaulio investuotojams kapitalą nukreipiant į valstybes, kuriose palūkanų normos yra didesnės, smarkiai krito euro valiutos paklausa, todėl euro kursas smuko – 2015 m. pradžioje euro ir JAV dolerio santykis tapo mažiausias nuo pat 2003 m. Pingantis euras vidutiniu laikotarpiu turėtų prisidėti prie Lietuvos ir visos euro zonos ekonomikos aktyvėjimo: defliacijos pavojus mažės, į kitus regionus eksportuojamos produkcijos paklausa augs (daugiau žr. „Galimas kredito rizikos išaugimas kritus paklausai eksporto rinkose“ šios apžvalgos II sk.).

Dėl ECB vykdomos vis aktyvesnės pinigų politikos išaugus investicijų į saugų finansinį turtą paklausai, 2014 m. obligacijų kainos euro zonoje kilo ypač sparčiai. Prie spartaus kainų kilimo reikšmingai prisidėjo ir investuotojų lūkesčiai dėl ECB kiekybinio skatinimo programos. Jų veikiamas, geriausiu kredito reitingu vertinamų šalių, tokių kaip Vokietija, net ir vidutinės trukmės vyriausybės obligacijų pajamingumas 2015 m. pradžioje tapo neigiamas, o ilgos trukmės vyriausybės obligacijų pajamingumas ar-

1 pav. Realiojo BVP augimo 2015 m. prognozių kaita

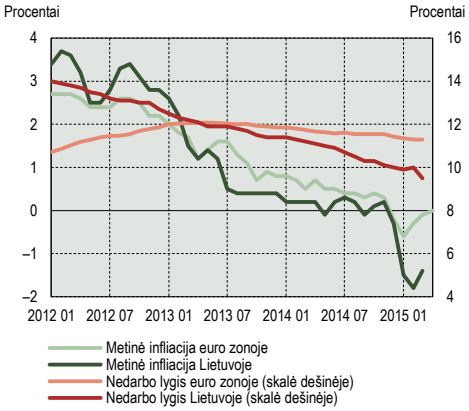
(2014 m. sausio mėn. 1 d.–2015 m. gegužės mėn. 1 d.)

Šaltinis: „Bloomberg“.
Pastaba: „Bloomberg“ naudojamos prognozės perteikia įtakingiausių pasaulio institucijų ekonomikos augimo prognozių vidurkį.

2 pav. Infliacija ir nedarbo lygis Lietuvoje ir euro zonoje

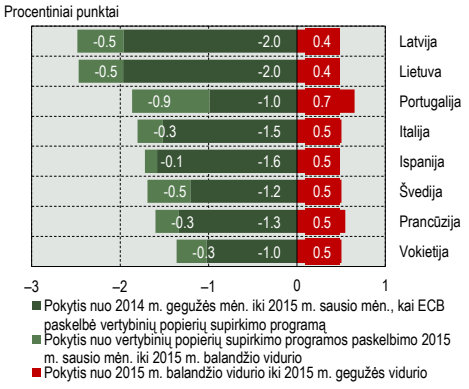
(2012 m. sausio mėn.–2015 m. gegužės mėn.)

Šaltiniai: ECB ir Eurostatas.

3 pav. Euro zonos vyriausybių 10 m. trukmės obligacijų pajamingumo pokytis

(2014 m. gegužės mėn. 1 d.–2015 m. gegužės mėn. 15 d.)

Šaltinis: „Bloomberg“.

tėjo prie nulio. Investuotojams siekiant didesnės grąžos, smarkiai krito ir rizikingesnių šalių, tokių kaip Portugalija, Ispanija ar Italija, vyriausybių bei įmonių leidžiamų obligacijų pajamingumas, todėl rizikos priedai obligacijų rinkose mažėjo (žr. 3 pav.). Šiuo metu jie yra ypač sumažėję, taigi didėja tikimybė, kad rizikos priedai gali staiga pakrypti didesnės ilgalaikės reikšmės link, o sumažėjus obligacijų vertei, kartu sumažėtų ir jas įsigijusių ūkio subjektų finansinis turtas. Tokia tikimybė dar didesnė tapo euro zonos šalių vyriausybių obligacijų pajamingumui 2015 m. balandžio mėn. pabaigoje netikėtai šoktelėjus iki metų pradžioje buvusio lygio (žr. „Staigus rizikos priedų padidėjimas“ šios apžvalgos II sk.).

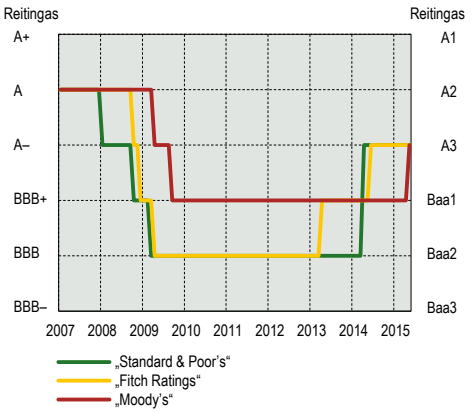
Lietuvos Respublikos Vyriausybės obligacijų pajamingumas 2014 m. ir 2015 m. pradžioje sparčiai mažėjo, rizikos vertinimas gerėjo. Gerėjant Lietuvos viešųjų finansų būklei ir augant ekonomikai, visos pagrindinės pasaulio kredito reitingų agentūros 2014 m. ir 2015 m. pradžioje Lietuvos skolinimosi užsienio valiuta kredito reitingą padidino (žr. 4 pav.). Kartu mažėjo Lietuvos kaip šalies rizikos vertinimą tarp investuotojų atspindinčios įvairių trukmių nevykdomų kredito įsipareigojimų apsikeitimo sandorių (angl. *credit default swap*) kainos, pavyzdžiui, 10 m. trukmės tokių sandorių kaina 2014 m. sumažėjo 1,7 proc. p. – iki 2,1 proc. Prie geresnio šalies rizikos vertinimo prisidėjo ir prisijungimas prie euro zonos, nes jis, kilus likvidumo problemų, leistų Lietuvos Respublikos Vyriausybei pasinaudoti Europos stabilumo mechanizmo fondo lėšomis, o šalyje veikiantiems bankams – ECB likvidumo priemone. Lietuvai tapus euro zonos nare, Lietuvos rizikos vertinimas finansų rinkose gerėjo ir dėl šalies vyriausybės obligacijų įtraukimo į ECB 2015 m. pradžioje pradėtos vykdyti euro zonos vyriausybių obligacijų pirkimo programos sąrašą. Dėl šios programos ir mažėjančio Lietuvos rizikingumo 2014 m. ir 2015 m. pirmąjį ketvirtį visų trukmių šalies vyriausybės obligacijų pajamingumas sparčiai mažėjo. Pavyzdžiui, 10 m. trukmės obligacijų pajamingumas nuo 2014 m. gegužės iki 2015 balandžio vidurio krito 2,5 proc. p. – bene daugiausia iš euro zonos šalių (žr. 3 pav.).

Labiau tikėtino tapusio Graikijos nemokumo atveju Lietuva ir kitos euro zonos šalys didelio tiesioginio užkrato poveikio patirti neturėtų. 2015 m. pradžioje Graikijoje vykusiuose priešlaikiniuose rinkimuose nugalėjus dėl šalies skolos sąlygų persiderėti siekiančiai politinei partijai, smarkiai išaugo tikimybė, kad šalis neįvykdys sutartų skolos įsipareigojimų. Dėl to krito Graikijos įmonių akcijų ir vyriausybės obligacijų kainos, Graikijos gyventojai ėmė sparčiau atsiimti bankuose laikomus indėlius, ir tai vertė bankus naudotis ECB teikiama likvidumo pagalba. Kita vertus, tikimybė, kad galimas Graikijos nemokumas turės užkrato poveikį kitoms euro zonos šalims, yra vertinama kaip mažesnė nei 2012 m. vykusios euro zonos valstybių skolų krizės metu. Nuo tada regione veikiantys bankai finansiškai sustiprėjo, įkurtas Europos stabilumo mechanizmas, sumažėjo euro zonos privačiojo sektoriaus turimų Graikijos VVP dalis, ECB pradėjo vykdyti išplėstinę turto pirkimo programą. Todėl Graikijos finansų rinkoje kilusi įtampa, skirtingai nei 2012 m., į kitų euro zonos šalių obligacijų rinkas 2015 m. pradžioje iš esmės ir neplito (žr. „Staigus rizikos priedų padidėjimas“ šios apžvalgos II sk.). Be to, Lietuvos tiesioginės sąsajos su Graikija nėra didelės: Lietuva nedalyvavo lengvatinių paskolų Graikijai teikimo programose, o namų ūkių ir privačiojo sektoriaus investicijos į Graikijos vyriausybės skolos vertybinius popierius sudaro tik 0,01 proc. viso finansinio portfelio. Kita vertus, Eurosistemai priklausančių centrinių bankų solidarumo principas numato, kad Graikijos nemokumo atveju dalį ECB teksiančių nuostolių turėtų prisiimti ir Lietuvos bankas. Tebesama ir netiesioginės rizikos: Graikijai paskelbus apie nemokumą, veikiausiai šiek tiek išaugtų euro zonos šalių, taigi ir Lietuvos, skolinimosi obligacijų rinkoje kaina.

Lietuvos ir didžiosios pasaulio akcijų rinkos 2014 m. ir 2015 m. pradžioje pasižymėjo išaugusiu kintamumu, kurį sustiprino geopolitinė įtampa, centrinių bankų vykdoma pinigų politika ir smarkiai kritusios naftos kainos. Kintamumą JAV ir Europos akcijų rinkose atspindintys išvestiniai indeksai 2014 m. pabaigoje buvo didžiausi nuo 2012 m., o padidėjusi neapibrėžtis 2014 m. slopino akcijų kainų augimą tiek didžiosiose pasaulio akcijų rinkose, tiek ir Lietuvoje (žr. 5 pav.). Indekso NASDAQ OMX Vilnius didėjimą labiausiai slopino su geopolitinės įtampos paūmėjimu Europos rytuose susiję sukrėtimai (žr. 5 pav.). Nors 2014 m. indeksas padidėjo 7,3 proc., reikšmingai nuvertėjo kotiruojamų Lietuvos pieno perdirbimo įmonių akcijos (2014 m. – vidutiniškai 8,8 %). Didžiąsias pasaulio rinkas labiau sudrebino 2014 m. antrojoje pusėje tarp investuotojų kilęs nerimas, kad JAV federalinio rezervo bankas baigs vykdyti kiekybinio skatinimo programą, ir smarkiai kritusios naftos kainos. Šios, daugiausia dėl išaugusios naftos iš JAV pasiūlos, per 2014 m. antrąjį pusmetį sumažėjo daugiau kaip perpus, o tai prisidėjo prie spartaus Rusijos valiutos nuvertėjimo ir šalies akcijų rinkos kritimo. Prie

4 pav. Lietuvos skolinimosi užsienio valiuta kredito reitingai

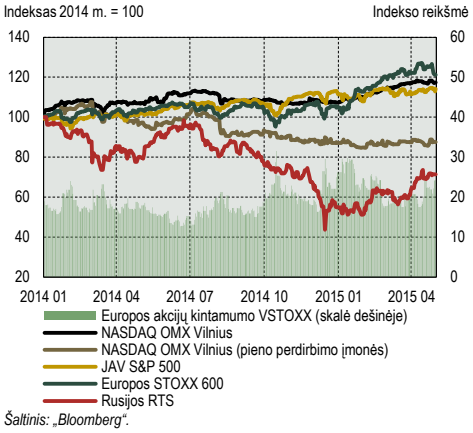
(2007 m. sausio mėn.–2015 m. gegužės mėn.)

Šaltiniai: „Moody's“, „Standard & Poor's“ ir „Fitch“.

5 pav. Pasaulio akcijų rinkų indeksai

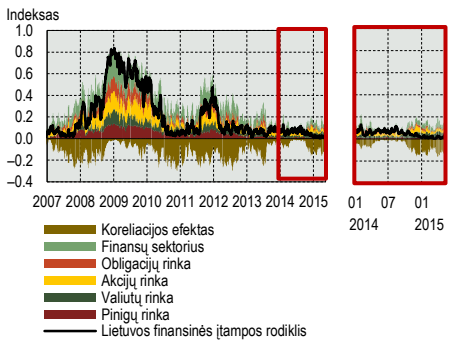
(2014 m. sausio mėn. 1 d.–2015 m. gegužės mėn. 1 d.)

Šaltinis: „Bloomberg“.

6 pav. Lietuvos finansinės įtampos indeksas

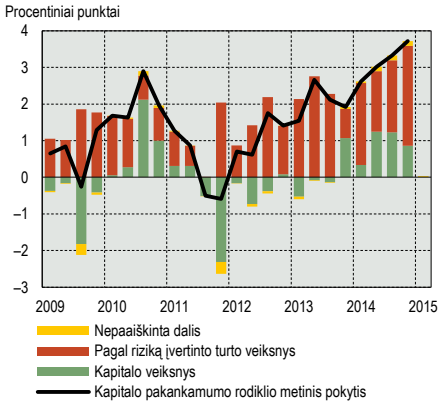
(2007 m. sausio mėn. 1 d.–2015 m. gegužės mėn. 1 d.)

Šaltiniai: „Bloomberg“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: koreliacijos efektas parodo sisteminio pobūdžio įtampą; priklausomybei tarp rinkų rodiklių sumažėjus, finansinės įtampos rodiklis sumažėja. Žr. Hollo D., Kremer M., and Lo Duca M. 2012: CISS – A Composite Indicator of Systemic Stress in the Financial System. ECB, Working Paper Series, No 1426.

7 pav. Lietuvos bankų (be užsienio bankų filialų) kapitalo pakankamumo kaitos veiksniai

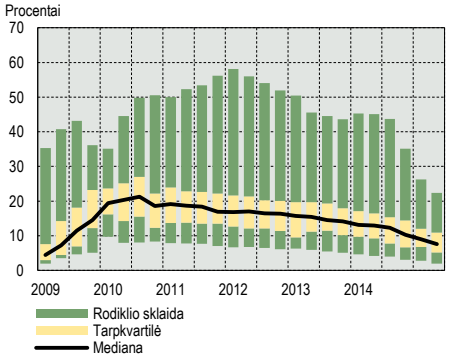
(2009 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

8 pav. Lietuvos bankų sektoriaus neveiksnių paskolų dalis, palyginti su paskolų portfeliu (bendrąja verte)

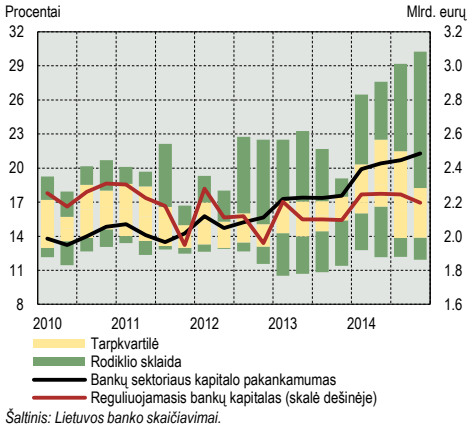
(2009 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

9 pav. Lietuvoje veikiančių bankų kapitalo pakankamumas

(2010 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

padidėjusio kintamumo Europos akcijų rinkose prisidėjo netikrumas dėl Graikijos ir lūkesčiai, susiję su ECB vykdoma kiekybinio skatinimo programa. Vis dėlto minėti įvykiai sistemine finansine įtampa Lietuvoje nevirto – finansinės įtampos šalyje rodiklis buvo reikšmingai mažesnis nei ankstesniais finansinės įtampos laikotarpiais (žr. 6 pav.). Be to, aprimusi geopolitinė įtampa ir ECB paskelbta skatinimo programa lėmė, kad 2015 m. pradžioje akcijų rinkų augimas Europoje paspartėjo, reikšmingai paaugo ir NASDAQ OMX Vilnius indeksas (9,3 % per pirmuosius keturis metų mėnesius).

BANKŲ ATSPARUMAS RIZIKOMS

2014 m. bankai didino lėšas, laikomas centriniame banke, o tam sąlygas sudarė spartus indėlių augimas dėl lito keitimo į eurą. 2014 m. bankų turtas padidėjo 7,4 proc. ir metų pabaigoje sudarė 24,1 mlrd. Eur. Be indėlių centriniame banke išaugimo (tam sąlygas sudarė Lietuvos banko 2014 m. gegužės mėn. atnaujinti terminuotųjų indėlių aukcionai Lietuvoje veikiantiems bankams), bankų turto struktūra per 2014 m. daug nesikeitė, tačiau bankai ir toliau vengė prisiimti daugiau rizikos. Paskolų portfelis iš esmės liko nepakitęs, vertybinių popierių šiek tiek sumažėjo, tačiau jie toliau buvo orientuoti į nerizikingas, taigi ir mažiau pelningas rinkas. Viena vertus, gerėjanti bankų turto kokybė didino jų atsparumą galimiems nepalankiems pokyčiams rinkose (pagal riziką įvertintas turtas toliau mažėjo ir tai darė teigiamą įtaką kapitalo pakankamumui, žr. 7 pav.). Kita vertus, atsargus rizikos prisiėmimas neleido iš turimo turto gauti didesnės grąžos.

Bankų paskolų portfelio kokybės gerėjimą daugiausia lėmė blogų paskolų nurašymas. Jis buvo tiek natūralus anksčiau pradėtų išieškojimo procesų baigiamasis etapas, vykdomas daugiau nesitikint atgauti turto, tiek kai kurių bankų pradėtos taikyti konservatyvesnės blogų paskolų nurašymo politikos pasekmė. Stiprėjanti didžiausių skolininkų – namų ūkių ir ne finansų įmonių – finansinė būklė taip pat prisidėjo prie paskolų portfelio kokybės gerėjimo. Tai lėmė, kad 2014 m. pabaigoje neveiksnių paskolų dalis sumažėjo iki 6,5 proc. (žr. 8 pav.). Vis dėlto neveiksnių paskolų dalis skirtingų bankų paskolų portfeliuose buvo nevienoda. Jeigu pasitvirtins Lietuvos ekonomikos augimo prognozės, bankų didžiausių skolininkų finansinė padėtis stiprės, todėl bankų paskolų portfelio kokybė turėtų gerėti ir 2015 m. Kitas bankų turtas taip pat nerodė, kad būtų prisiimama pernelyg didelė rizika. Pavyzdžiui, bankų turimus skolos vertybinius popierius daugiausia yra išleidę Lietuvos, Vokietijos, Prancūzijos, Nyderlandų ir Danijos emitentai.

Bankų atsparumas galimiems nuostoliams didėjo ir dėl prisiimamos rizikos mažinimo. 2014 m. bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo rodiklis sudarė 21,3 proc. ir buvo su nemaža atsarga didesnis, negu reikalaujama. Sprendžiant iš ECB pateikto išsamaus vertinimo rezultatų, ECB tiesiogiai prižiūrimų Lietuvoje veikiančių bankų turtas yra vienas geriausių iš visų vertintų bankų. Lietuvoje bankų turimą kapitalą sudaro aukščiausio lygio – pirmojo – kapitalas, susidedantis iš nuosavo kapitalo ir nepaskirstytojo pelno. Per 2014 m. bankų turimas reguliuojamasis kapitalas iš esmės nesikeitė ir sudarė 2,2 mlrd. Eur, tačiau investuodami į mažiau rizikingą turtą (paskolos būstui įsigyti ar gerai vertinamų ekonomių veiklų įmonėms, aukštų reitingų skolos vertybiniai popieriai, lėšos bankuose) bankai toliau didino kapitalo pakankamumo rodiklį (žr. 9 pav.).

Vengiant prisiimti daugiau rizikos, bankams gali iškilti sunkumų uždirbti pajamų. Atsižvelgiant į aukštą kai kurių bankų kapitalo pakankamumo lygį bei mažėjančias pajamų uždirbimo galimybes, svarstytina alternatyva paskolas teikti šiek tiek rizikingesniems klientams ar įmonių grupėms, pavyzdžiui, aktyviau skolinti smulkiojo verslo įmonėms. Taip Lietuvoje veikiantys bankai galėtų aktyviau prisidėti prie ekonomikos augimo (pastaruosius kelerius metus atotrūkis tarp paskolų portfelio didėjimo ir BVP metinio augimo didėjo, žr. „Kredito rinka“ šios apžvalgos I sk.), ir, esant tokiam kapitalo pakankamumo lygiui, išlikti atsparūs galimiems nepalankiems įvykiams[1]. Vis dėlto aktyviau skolinti rizikingesniems sektoriams gali ne visi bankai. Kai kurių kapitalo pakankamumo rodiklis tik nedaug viršija reikalaujamą mažiausią lygį (žr. 9 pav.), todėl jiems reikia susirūpinti, kaip stiprinti kapitalą, ypač todėl, kad ateityje kapitalo reikalavimai griežtės.

Už ilgesnio termino indėlius mokamų palūkanų normoms bankuose priartėjus

[1] Jočienė A. 2015: *Business Models of Scandinavian Banks Subsidiaries in the Baltics: Identification and Analysis.* Lietuvos bankas, Teminių straipsnių serija, Nr. 4.

prie nulio, indėlininkai vis dažniau rinkosi lėšas laikyti einamosiose sąskaitose (kaip vienadienius indėlius). Tiek ypač mažos palūkanos, mokamos už terminuotuosius indėlius, tiek grynųjų pinigų dėjimas į einamąsias sąskaitas prieš euro įvedimą lėmė, kad bankų įsipareigojimų trukmė trumpėjo. 2014 m. pabaigoje įsipareigojimų iki 1 mėn. ir viso bankų turto santykis sudarė 61,7 proc. Tai leido bankams savo veiklą finansuoti labai pigiai, tačiau kartu didino jų jautrumą netikėtam lėšų poreikiui. Siekdami išlikti likvidūs, bankai privalėjo turėti daugiau trumpalaikio turto, o didesnis kiekis likvidaus ir aukštesnės kokybės turto kartu lėmė mažesnes galimybes gauti pajamų.

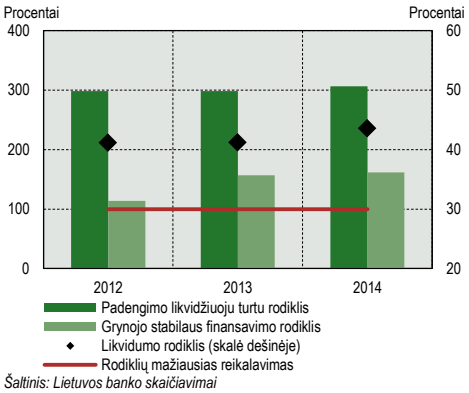
Nors įsipareigojimų terminai trumpėjo, bankai su pertekliumi tenkino likvidumo reikalavimus, o šaliai prisijungus prie euro zonos, likvidumo valdymo galimybės dar išsiplėtė[2]. Bankų sektoriaus likvidumo rodiklis 2014 m. pabaigoje sudarė 43,3 proc. ir buvo beveik trečdaliu didesnis, negu reikalaujama (žr. 10 pav.). Dar nepatvirtinti padengimo likvidžiuoju turtu (angl. *liquidity coverage ratio,* LCR) ir grynojo stabilaus finansavimo (angl. *net stable funding ratio*, NSFR) rodikliai irgi su pertekliumi tenkino mažiausio galimo rodiklio reikalavimus. Lietuvoje veikiančių bankų likvidumo užtikrinimo galimybės dar padidėjo, Lietuvai tapus euro zonos nare ir turint galimybę naudotis Eurosistemos pinigų politikos operacijomis. 2015 m. kovo 31 d. duomenimis, Lietuvoje veikiantys bankai, dalyvaudami pinigų politikos operacijose, kaip įkaitą galėjo panaudoti apie 1,7 mlrd. Eur turimo turto, o Lietuvos bankui buvo įkeitę 0,4 mlrd. Eur vertės vertybinių popierių[3]. Be to, dalis šalies bankų priklauso stiprioms Šiaurės šalių bankų grupėms, galinčioms suteikti reikalingą likvidumo pagalbą. Vis dėlto rizikos veiksnių Šiaurės šalių rinkose irgi nemąžta (žr. „Rizikos, kylančios iš patronuojančiųjų bankų veiklos“ šios apžvalgos II sk.).

2014 m. bankų sektoriaus pelnas per metus šiek tiek sumažėjo (6,2 %). Tam tikrų bankų pelnas 2014 m. labai skyrėsi: vienas bankas uždirbo beveik pusę viso sektoriaus pelno, kitas patyrė nuostolių (žr. 11 pav.). Ilgą laiką tebesilaikančių mažų palūkanų normų aplinkoje bankų sektorius vis dėlto sugebėjo kiek padidinti grynąją palūkanų maržą (žr. 12 pav.). Ji didėjo dėl ypač mažų už indėlius mokamų palūkanų. Pavyzdžiui, 2014 m. gruodžio mėn. už privačiojo sektoriaus indėlių likutį mokamų palūkanų norma buvo 0,2 proc. Tai iš esmės leido palūkanų išlaidas sumažinti sparčiau, negu smuktelėjo palūkanų pajamos[4]. 2014 m. bankai padidino grynąsias paslaugų ir komisinių pajamas, tačiau išlaidos, patirtos dėl paskolų vertės sumažėjimo bei ūgtelėjusių administracinių išlaidų[5], augo sparčiau už bendrąsias pajamas (atitinkamai sudarė 33,6 ir 334,6 mln. Eur) ir lėmė mažesnį pelną nei prieš metus. Sumažėjus pajamoms, bankų sektoriaus turto ir nuosavybės grąža[6] šiek tiek sumenko – atitinkamai 0,1 ir 0,8 proc. p. per metus (iki 0,9 ir 8,1 %).

Jei palūkanų normos taps dar mažesnės, bankų galimybės užtikrinti pajamų augimą ir didelę kapitalo grąžą vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu dar labiau sumažės. Jeigu ECB toliau įgyvendins skatinamąją pinigų politiką, palūkanų normos gali būti mažos dar kurį laiką, todėl finansinio turto pajamingumas, kitiems veiksniams nekintant, nedidėtų. Daugelio bankų už indėlius iki 1 m. mokamų palūkanų normos yra lygios nuliui arba jam artimos, nors tapti neigiamos pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus jos ir negali. Be to, net ir nemokėdami palūkanų indėlininkams, bankai privalėjo mokėti draudimo įmokas VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ (įprastomis aplinkybėms bankai negali atsisakyti priimti indėlių). Taigi, palūkanų išlaidų mažinimo galimybės beveik išsemtos, o turto pajamingumas dar gali mažėti. Bankų turimo turto ir įsipareigojimų jautrumas palūkanų normų mažėjimui 2014 m. tapo kiek mažesnis, tačiau vis tiek tebėra palyginti reikšmingas. Pavyzdžiui, dėl 1 proc. p. sumažėjusios palūkanų normos (kitiems veiksniams nekintant) bankų sektoriaus grynosios palūkanų pajamos per metus sumažėtų penktadaliu (žr. 12 pav.). Vis dėlto bankai dar galėtų rasti šiek tiek galimybių sumažinti išlaidas. Vienas iš galimų sprendimų – veiklos optimizavimas ir mažesnio pelningumo veiklos, tokios kaip grynųjų pinigų tvarkymas, atsisakymas. Tačiau

10 pav. Bankų likvidumo rodikliai

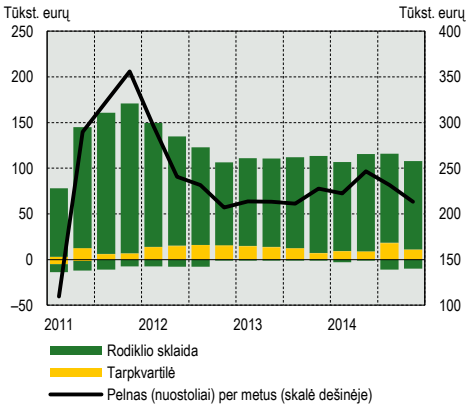
(2012–2014 m.)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai
Pastaba: padengimo likvidžiuoju turtu ir grynojo stabilaus finansavimo rodikliai apžvalgos rašymo metu nebuvo oficialiai patvirtinti.

11 pav. Bankų pelno sklaida

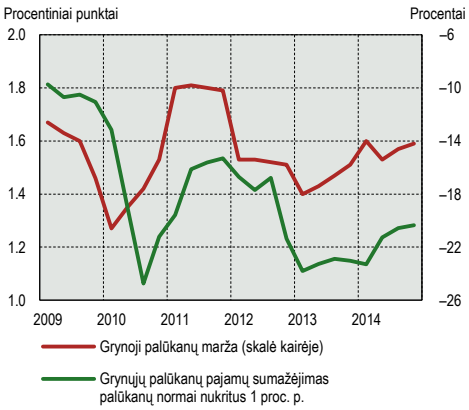
(2011 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

12 pav. Bankų grynoji palūkanų marža ir grynųjų palūkanų pajamų jautrumas palūkanų normų pokyčiams

(2009 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

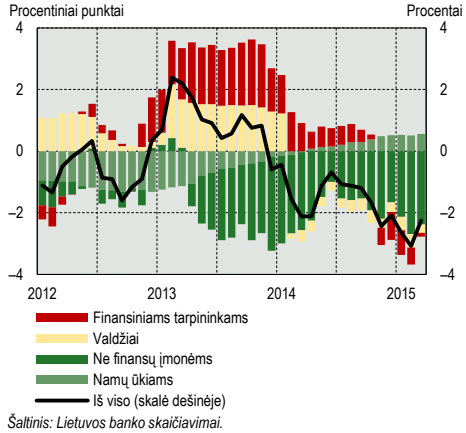

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

[2] Bankų likvidumo būklė nepalankiomis sąlygomis įvertinta poskyryje „Bankų likvidumo testavimas“, žr. šios apžvalgos II sk.
[3] Priimant turtą kaip įkaitą, jo vertė dar būtų mažinama atsižvelgiant į turto kredito kokybės vertinimą ir kt.: http://www.ecb.europa.eu/paym/coll/risk/liquidity/html/index.en.html.
[4] Žr. 2015 m. balandžio 23 d. Lietuvos banko poziciją dėl palūkanų skaičiavimo kredito sutartyse su klientais: http://lb.lt/lietuvos_banko_pozicija_del_palukanu_skaiciavimo_kredito_sutartyse_su_klientais.
[5] 2014 m. duomenys rodo didėjantį darbuotojų skaičių bankuose ir augantį darbo užmokestį. Be to, 2014 m. bankai patyrė daugiau išlaidų dėl euro įvedimo.
[6] Turto grąža – bankų ir užsienio bankų filialų, o nuosavybės grąža – bankų, neįskaitant užsienio bankų filialų.

13 pav. PFĮ paskolų portfelio kaitos veiksniai

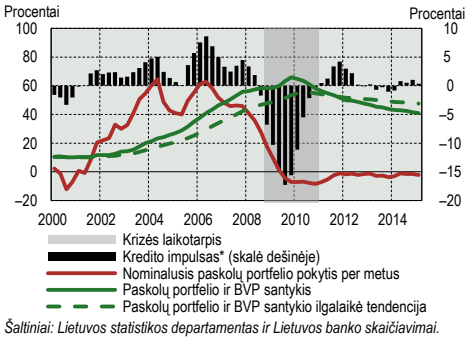
(2012 m. sausio mėn.–2015 m. kovo mėn.)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

14 pav. Paskolų privačiajam ne finansų sektoriui portfelio ir BVP santykis bei kredito impulsas

(2000 m. I ketvirtis–2015 m. I ketvirtis)

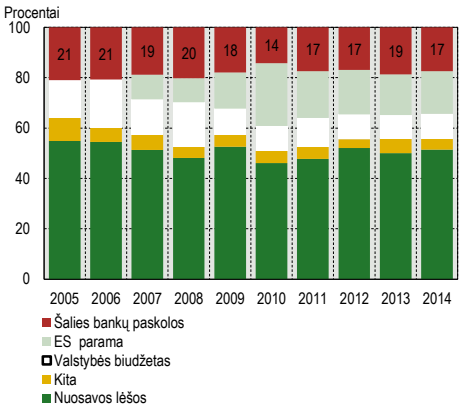

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastaba: ilgalaikė tendencija apskaičiuota taikant vienpusį HP filtrą su glodinimo parametru, lygiu 400 000; prieš taikant filtrą, kredito ir BVP santykis 5 m. į ateitį pratęsiamas 4 ketvirčių svertiniu vidurkiu.
** Skirtumo tarp paskolų portfelio pokyčio per metus ir paskolų portfelio pokyčio prieš tai buvusius metus santykis su nominaliuoju BVP.*

15 pav. Ne finansų įmonių materialinių investicijų finansavimo struktūra

(2005–2014 m.)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

paslaugų perkėlimas į elektroninę erdvę ne tik mažina bankų veiklos sąnaudas, bet ir yra reikalingas didesnių investicijų saugumui užtikrinti. Elektroninės erdvės saugumas kelia nemenkų iššūkių tiek pasaulyje, tiek ir Lietuvoje (žr. 3 intarpą), taigi saugumą stiprinančių investicijų prireiktų daug.

Pamatuotas polinkis rizikuoti esant adekvačiam kapitalo lygiui ilguoju laikotarpiu leistų bankams labiau prisidėti prie ūkio augimo. Ankstesniais laikotarpiais bankų sektoriaus skolinimas Lietuvoje buvo ypač nukreiptas į ekonomikos sektorius, susijusius su nekilnojamuoju turtu. Ši ekonominė veikla nėra itin produktyvi ar inovatyvi, todėl prie ekonomikos augimo potencialo prisideda ribotai. Pavyzdžiui, 2014 m. nekilnojamojo turto ir statybos įmonių sukurtos pridėtinės vertės dalis buvo 12,2 proc., tačiau paskolos šioms ekonominėms veikloms sudarė 34,9 proc. bankų paskolų portfelio. Bankams ėmus daugiau skolinti didesnę pridėtinę vertę kuriančioms ekonominėms veikloms, nukreiptoms į užsienio prekybą, taip pat smulkiajam ar vidutiniam verslui plėtoti, jų indėlis į ekonomikos augimo spartinimą būtų didesnis[7]. Nors tokia kreditavimo politika yra reikalinga didesnio rizikos valdymo, šiuo metu dalies bankų pasiektas itin aukštas kapitalo pakankamumo lygis būtų su ja suderinamas. Be to, bankai galėtų pasiūlyti daugiau alternatyvių indėliams taupymo priemonių, kurios sudarytų klientams galimybes indėlius investuoti į kitokį finansinį turtą. Didesnę grąžą teikiančios investicijos privačiajam sektoriui turėtų būti patrauklesnės negu indėliai, o bankams jos leistų sumažinti palūkanų išlaidas (nereikėtų mokėti indėlių draudimo įmokų) ir padidinti komisinių pajamas. Taip kredito įstaigoms susidarytų sąlygų uždirbti didesnę grąžą ir ilguoju laikotarpiu aktyvesnis paskolų teikimas spartintų ūkio augimą, gerintų skolininkų finansinę būklę. Vis dėlto kai kuriems bankams suderinti didesnę grąžą ir pakankamą kapitalo kiekį tebėra nemenkas iššūkis.

KREDITO RINKA[8]

Kadangi PFĮ paskolų portfelis mažėjo, o ekonomika augo, 2014 m. ir 2015 m. pradžioje įsiskolinimo lygis Lietuvoje sumažėjo. 2015 m. kovo mėn. pabaigoje PFĮ suteiktų paskolų portfelis buvo 2,3 proc. mažesnis nei prieš metus (žr. 13 pav.) ir sudarė 17,2 mlrd. Eur. Paskolų privačiajam sektoriui, t. y. namų ūkiams ir ne finansų įmonėms, ir BVP santykis per praėjusius metus sumažėjo 2,2 proc. p. ir tapo lygus 40,9 proc. (žr. 14 pav.). Nuo didžiausios reikšmės, įgytos prieš penkerius metus, šis santykis sumažėjo 25 proc. p. Metinis paskolų privačiajam sektoriui kredito impulsas, rodantis paskolų portfelio kaitos pagreičio (likučio pokyčio pokyčio) ir nominaliojo BVP santykį, 2015 m. pirmąjį ketvirtį sudarė 0,4 proc. ir išliko toks pats, kaip buvo vidutinis 2014 m. Palyginti su 2006–2008 m., paskolų privačiajam sektoriui kredito impulsas šiuo metu yra keleriopai mažesnis.

2014 m. PFĮ paskolų ne finansų įmonėms portfelis mažėjo, verslo veiklai finansuoti buvo aktyviau naudojamos alternatyvios paskoloms priemonės. Per 2014 m. ne finansų įmonių gautos pardavimo pajamos ir uždirbtas pelnas didėjo (atitinkamai 0,6 ir 13,1 % per metus), taigi buvo daugiau galimybių verslo veiklą finansuoti panaudojant nuosavas lėšas (žr. 15 pav.). Be to, 2014 m. augo įmonių gaunami prekybos kreditai (žr. 1 intarpą) ir pamažu didėjo skolinimasis iš kitų nei bankai finansų įstaigų. Pavyzdžiui, finansinės nuomos bendrovių privačiajam sektoriui suteiktų paskolų kilnojamajam turtui įsigyti portfelis per metus paaugo 0,8 proc. ir sudarė 1,2 mlrd. Eur. 2015 m. kovo mėn. PFĮ paskolų ne finansų įmonėms portfelis buvo 4,8 proc. mažesnis negu prieš metus.

Daugiausia sumažėjo didžiausių įsipareigojimų bankams turinčioms ir su nekilnojamuoju turtu susijusioms įmonėms teikiamų paskolų portfelis. Paskolų nekilnojamojo turto ir statybos įmonėms portfelis 2014 m. pabaigoje sudarė per trečdalį viso paskolų ne finansų įmonėms portfelio (2,6 mlrd. Eur) ir per metus sumažėjo 7,4 proc. Tuo pat metu paskolos energijos tiekimo ir transporto bei saugojimo įmonėms, kartu sudarančios 14,8 proc. viso paskolų ne finansų įmonėms portfelio, per metus padidėjo beveik dešimtadaliu. Energijos tiekimo įmonės pastaruosius kelerius metus Lietuvoje

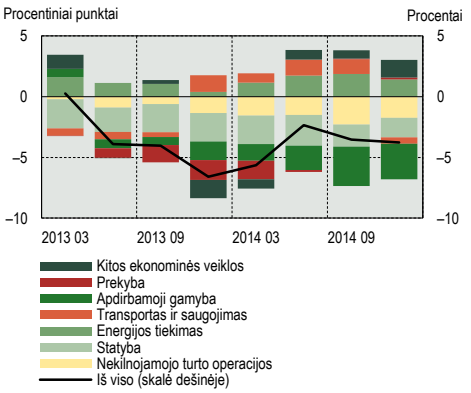
[7] Pavyzdžiui, 2014 m. apdirbamosios gamybos, prekybos, transporto ir apgyvendinimo veiklos įmonių sukurtos pridėtinės vertės dalis buvo 47,5 proc., o paskolos šioms ekonominės veikloms sudarė 44,0 proc. bankų paskolų portfelio.
[8] Paskoloms įvertinti naudojami Lietuvos banko Ekonomikos ir finansinio stabilumo tarnybos Statistikos departamento pateikiami PFĮ duomenys, patikslinti atsižvelgus į pastaruoju metu bankrutavusias finansų įstaigas ir susijungimus (daugiau žr. Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2014 gruodis, 2 priedas). Šie duomenys gali skirtis nuo priežiūros tikslais renkamų bankų duomenų.

įgyvendino įvairius projektus (suskystintųjų gamtinių dujų terminalo statyba, elektros linijų jungčių su Švedija bei Lenkija tiesimas ir pan.), todėl poreikis pritraukti papildomų finansavimo šaltinių didėjo. Privengdami rizikos, šiuo metu bankai kur kas palankiau vertina skolinimą labiau su viešuoju sektoriumi susijusiai ekonominei veiklai ir veiklai, kuri yra atviresnė užsienio prekybai (pvz., transportui, žr. 16 pav.).

Skolinimas namų ūkiams po truputį didėja, tačiau jų pajamos ir kiti finansinę būklę apibūdinantys rodikliai gerėja sparčiau. 2014 m. paskolų namų ūkiams ir viso atlygio darbuotojams per metus santykis sudarė 53,4 proc., o tai 3,1 proc. p. mažiau negu prieš metus. Rusijai paskelbus kai kurių ES gaminamų prekių importo ribojimus, vartotojų pasitikėjimo rodiklis 2014 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. sumažėjo iki –20 proc., tačiau iki 2015 m. balandžio mėn. jis pagerėjo ir sudarė –5 proc. Kartu šiek tiek padaugėjo namų ūkių, kurie ketina įsigyti ilgalaikio vartojimo prekių, o dalis tokių pirkinių pastaruoju metu jau buvo finansuojama iš skolintų lėšų. Todėl augo PFĮ paskolų namų ūkiams portfelis (2015 m. kovo mėn. buvo 0,7 % didesnis negu prieš metus), didėjo finansinės nuomos bendrovių fiziniams asmenims teikiamų paskolų portfelis. 2015 m. kovo mėn. būsto paskolų namų ūkiams portfelis augo nuosaikiai ir buvo 0,5 proc. didesnis nei prieš metus. Didesnį susirūpinimą kelia tai, kad namų ūkiai vis aktyviau vartojimo poreikiams finansuoti naudoja paskolas, kurių palūkanos yra didelės. Pavyzdžiui, PFĮ namų ūkiams teikiamų vartojimo paskolų vidutinė svertinė palūkanų norma 2014 m. ketvirtąjį ketvirtį buvo 14,2 proc., o mažųjų vartojimo kreditų (iki 289 Eur)

16 pav. PFĮ paskolų ne finansų įmonėms kaitos per metus veiksniai

(2013 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

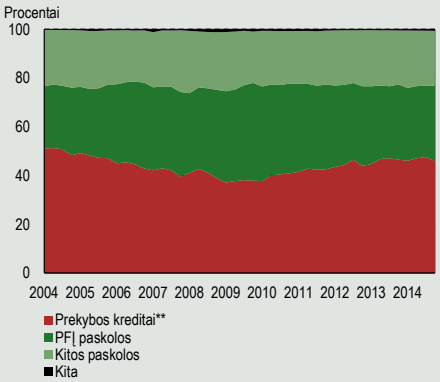
Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: kai kurių ekonominių veiklų pavadinimai yra sutrumpinti.

1 intarpas. Ne finansų įmonių atidedami prekybos kreditai

Ne finansų įmonių veikloje įprasta, kad piniginiai atsiskaitymai už pateiktas prekes ar suteiktas paslaugas įvykdomi ne iš karto, ir tai tam tikrais atvejais leidžia sutaupyti (pvz., vykdant vieną mokėjimą vietoj kelių). Be to, prekybos kreditai, mokėtinos sumos ar skolos tiekėjams (toliau – prekybos kreditai) yra nemokamas veiklos finansavimo šaltinis, kuris gali būti pasitelkiamas esant ribotoms galimybėms pasinaudoti kitais veiklos finansavimo šaltiniais. Tais atvejais, kai prekybos kreditai nieko nekainuoja, atsiranda paskatų įmonėms piktnaudžiauti šiuo finansavimosi šaltiniu. Tam gali būti pasitelkta ir turima derybinė galia rinkoje, pavyzdžiui, oligopsoninėje, pasižyminčioje stambiais ir dominuojančiais pirkėjais, kurie neretai siūlo sau naudingas bendradarbiavimo sąlygas smulkiesiems tiekėjams. Atsižvelgiant į tai, siekiama nepagrįstą prekybos kredito naudojimą reguliuoti teisinėmis priemonėmis, tačiau Lietuvoje yra požymių, kad kai kurie sektoriai šia veiklos finansavimo priemone naudojasi pernelyg intensyviai.

A pav. Ne finansų įmonių finansinių įsipareigojimų* struktūra

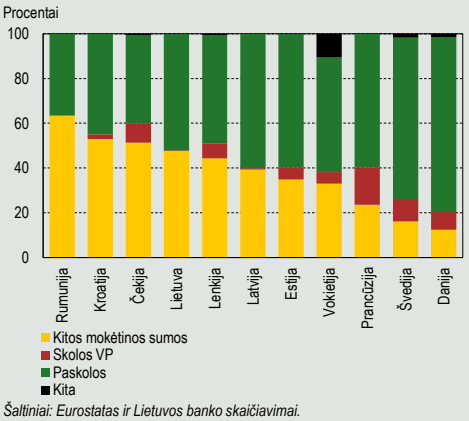
(2004 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.
** Be akcinio kapitalo ir kitų nuosavybės priemonių.*
*** Prekybos kreditai, išankstiniai mokėjimai ir kitos mokėtinos sumos.*

B pav. Kai kurių ES šalių ne finansų įmonių finansinių įsipareigojimų* struktūra

(2014 m. III ketvirtis)

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
** Be akcinio kapitalo ir kitų nuosavybės priemonių.*

Lietuvoje veikiančių ne finansų įmonių finansinių įsipareigojimų struktūra po 2009 m. patirto ekonomikos nuosmukio pradėjo keistis: skolinimasis iš bankų ėmė mažėti, vis dažniau buvo linkstama naudotis prekybos kreditais. Pavyzdžiui, 2009 m. ne finansų įmonių finansinių įsipareigojimų struktūroje (be akcinio kapitalo ir kitų nuosavybės priemonių) prekybos kreditai vidutiniškai sudarė 37,7 proc., o 2014 m. pabaigoje ši dalis padidėjo iki 46,0 proc. (žr. A pav.). 2014 m. trečiąjį ketvirtį Lietuva iš kitų ES valstybių taip pat išsiskyrė palyginti dideliu prekybos kreditų naudojimu veiklai finansuoti (žr. B pav.), o tai būdinga mažesnių pajamų šalims, kurių finansų rinkos prasčiau išvystytos. Vis dėlto intensyvesnį prekybos kreditų naudojimą reikėtų sieti ir su augančia ekonomika, nes, didėjant įmonių apyvartai ir namų ūkių vartojimui, savaime didėja ir veiklos finansavimo poreikiai.

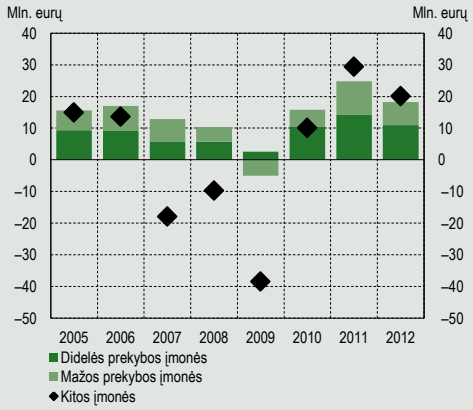
Skolų tiekėjams[i] duomenys rodo, kad didelės įmonės Lietuvoje yra linkusios išnaudoti turimą rinkos galią ir aktyviau naudoja prekybos kreditus veiklai finansuoti. Didelių, t. y. daugiau nei 50 darbuotojų turinčių, įmonių skolos tiekėjams, palyginti su visu turtu, 2012 m. sudarė apie 37,6 proc.[ii] Analogiškas mažų, t. y. mažiau nei 50 darbuotojų turinčių, įmonių rodiklis minėtu laikotarpiu sudarė 27,1 proc. Nuo 2006 m. iki 2012 m. didelių įmonių rodiklis visą laiką buvo didesnis negu mažų. Be to, mažesnių įmonių gautinų sumų ir skolų tiekėjams skirtumas, rodantis grynąjį finansavimą prekybos kreditais[iii], buvo didesnis nei didelių įmonių. Beveik 90 proc. visų skolų tiekėjams turėjo penkių ekonominių veiklų įmonės: prekybos, apdirbamosios gamybos, energijos tiekimo, statybos ir transporto. Taigi, skolos tiekėjams, kaip veiklos finansavimo šaltinis, priklausė ne tik nuo įmonės dydžio, bet ir nuo vykdomos veiklos pobūdžio.

Pastaruosius kelerius metus apie pusę visos grynosios naudos iš naudojimosi prekybos kreditais patiria prekybos įmonės. Naudojimasis prekybos kreditais yra įprastas prekybos sektoriuje, kuriame Lietuvoje dominuoja keletas stambių įmonių, turinčių pakankamai

rinkos galios, kad galėtų diktuoti atsiskaitymo už prekes ir paslaugas su tiekėjais sąlygas. Per visą 2005–2012 m. laikotarpį didelių įmonių grynoji nauda (nesumokėtų paskolų palūkanų išlaidų už gautą prekybos kreditą ir negautų indėlių palūkanų pajamų už suteiktą prekybos kreditą skirtumas) dėl naudojimosi prekybos kreditais atsiskaitant vėliau nei per 60 dienų sudarė apie 58,8 mln. Eur, o mažų prekybos įmonių grynoji nauda sudarė apie 37,8 mln. Eur; visoms kitoms ekonominėms veikloms teko apie 7 mln. Eur grynosios naudos (žr. C pav.). Taigi, tikėtina, kad naudojimasis rinkos galia ir sau palankių sutarties nuostatų taikymas vieniems rinkos dalyviams gali teikti apčiuopiamą naudą, kuri gali būti netektis kitiems rinkos dalyviams.

C pav. Ne finansų įmonių gaunama naudojimosi prekybos kreditais grynoji nauda (atsiskaitant po 60 dienų)

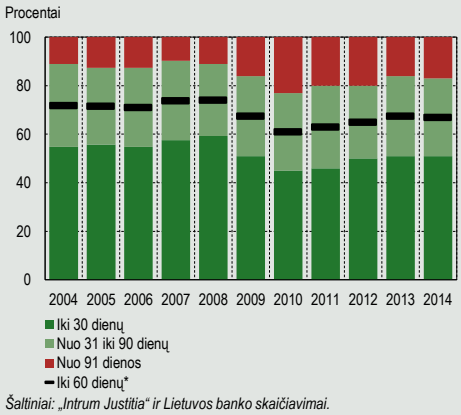
(2005–2012 m.)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

D pav. Atsiskaitymo trukmė Lietuvoje

(2004–2014 m.)

Šaltiniai: „Intrum Justitia" ir Lietuvos banko skaičiavimai.
** Dalijant atsiskaitymų nuo 31 iki 90 dienų dalį į dvi lygias dalis.*

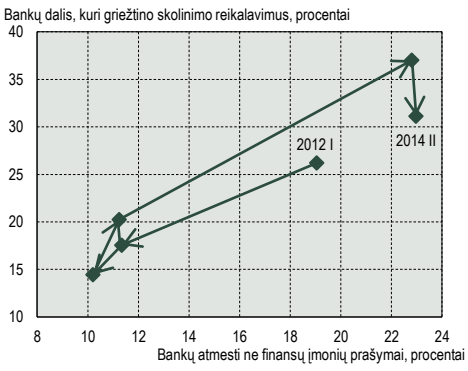
Taigi, esama nemenkos tikimybės, kad kai kurios įmonės, naudodamosi turima rinkos galia, piktnaudžiauja atsiskaitymo termino atidėjimu. Egzistuojantis teisinis reguliavimas nėra pakankamas, kad būtų užkirstas kelias šiam rinkos netobulumui. Lietuvos Respublikos mažmeninės prekybos įmonių nesąžiningų veiksmų draudimo įstatyme yra numatyta 10 sąžiningai praktikai prieštaraujančių veiksmų, tačiau atsiskaitymų terminai tarp tiekėjo ir pirkėjo nėra reglamentuojami. Ūkio subjektų tarpusavio atsiskaitymo sandorius reglamentuoja Lietuvos Respublikos mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas. Jis numato, kad nustatytas tarp ūkio subjektų mokėjimo už pagal komercines sutartis perduotas prekes, suteiktas paslaugas ir atliktus darbus laikotarpis negali būti ilgesnis nei 60 (jei pirkėjas ar užsakovas yra viešasis subjektas – ilgesnis nei 30) kalendorinių dienų. To paties įstatymo normos leidžia komercinėse sutartyse nustatyti ilgesnį atsiskaitymo terminą, kuris būtų pagrįstas nusistovėjusia verslo praktika ar esamomis aplinkybėmis. Esanti išimtis dominuojančioms (didelėms) įmonėms sudaro sąlygas panaudoti savo galią rinkoje sudarant sutartis, leidžiančias patirti naudą tiekėjų sąskaita. Kad šia išimtimi yra naudojamasi, patvirtina ir tas faktas, kad 17 proc. visų atsiskaitymų (žr. D pav.) 2014 m. įvykdyta daugiau nei po trijų mėnesių (pvz., Vokietijoje ar Švedijoje tokių atsiskaitymų dalis sudarė 5 %).

Nusistovėjusi ydinga praktika rinkoje gali būti sureguliuota sugriežtinus dabar galiojančių įstatymų normas. Šiame intarpe pateikiamas pradelstų prekybos kreditų vertinimas rodo, kad tokią praktiką savo veikloje ypač aktyviai taiko prekybos įmonės. Siekiant išvengti piktnaudžiavimo rinkos galia atvejų, svarstytina alternatyva papildyti Mažmeninės prekybos įmonių nesąžiningų veiksmų draudimo įstatymą nustatant atsiskaitymų terminą, kuris būtų laikomas sąžininga praktika. Pavyzdžiui, būtų galima apibrėžti, kad ūkio subjektams negalima susitarti dėl termino, kuris yra ilgesnis nei 60 dienų (kaip numatyta Mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatyme). Būtina numatyti žalos, patirtos dėl vėlavimo vykdyti atsiskaitymus už suteiktas prekes ar paslaugas, kompensavimo mechanizmą, kurio nebūtų galima išvengti pritaikius kitas sutarties sąlygas. Tokią funkciją galėtų atlikti minėtame įstatyme nurodyti delspinigiai, nustatyti kaip vidutinės svertinės PFĮ paskolų ne finansų įmonėms palūkanų normos ir atgrasančio dydžio priedo suma. Esant tokiam reguliavimui, dominuojantiems rinkos dalyviams neliktų paskatų finansuoti savo veiklą silpnesniųjų verslo partnerių sąskaita.

[i] Skolos tiekėjams yra alternatyvus ne finansų įmonių naudojamo prekybos kredito įvertis, gaunamas iš agreguotų ne finansų įmonių finansinių ataskaitų duomenų. Šios skolos rodo siauresnę prekybos kredito apr ėptį nei Lietuvos banko skelbiami prekybos kredito duomenys.
[ii] Intarpo rašymo metu tai buvo naujausi duomenys, nes metinių duomenų apie ne finansų įmonių finansines ataskaitas parengimas trunka ilgai.
[iii] Grynasis finansavimas susidaro tada, kai įmonė turi daugiau gautinų nei mokėtinų sumų (skolų tiekėjams), o grynasis finansavimasis – kai įmonė turi daugiau mokėtinų nei gautinų sumų (skolų tiekėjams).

17 pav. Bankų skolinimo įmonėms sąlygų griežtinimas ir atmestų ne finansų įmonių prašymų dalis

(2012 m. I pusmetis–2014 m. II pusmetis)

Šaltiniai: bankų apklausos dėl skolinimo sąlygų, ne finansų įmonių apklausos dėl veiklos finansavimo ir Lietuvos banko skaičiavimai.

vidutinė metinė palūkanų norma sudarė 99,0 proc. Ne bankų teikiamų vartojimo paskolų portfelis 2014 m. pabaigoje sudarė 338,9 mln. Eur, arba 16,7 proc. daugiau nei prieš metus. Šiam palyginti brangiam paskolų portfeliui toliau sparčiai augant, ilguoju laikotarpiu namų ūkių finansinės būklės tvarumas gali pablogėti.

Tiek kredito paklausa, tiek kredito pasiūla 2014 m. ir 2015 m. pirmojoje pusėje buvo nuosaiki, o jas apibūdinantys rodikliai suvaržymų nerodė. Lietuvos banko apklausti komerciniai bankai augant paskolų paklausą tarp ne finansų įmonių kas pusmetį nurodo nuo 2010 m. Nors įmonių veiklos rezultatai gerėjo, tačiau nuo 2013 m. antrosios pusės bankai įmones ėmė vertinti reikliau, ir atmestų ne finansų įmonių prašymų suteikti paskolą ar pakeisti paskolos sąlygas padaugėjo (2014 m. antrąją pusę atmesti parašymai sudarė apie penktadalį visų prašymų, žr. 17 pav.). Reiklesnis ne finansų įmonių vertinimas pastaruosius kelerius metu gali būti siejamas su neramumais Lietuvos eksporto rinkose (daugiau žr. „Galimas kredito rizikos išaugimas kritus paklausai eksporto rinkose" šios apžvalgos II sk.). Be to, kredito pasiūlos atsargumą palaikantis veiksnys tebėra bankų patirtis 2009 m., kai jie dėl skolinimo veiklos patyrė reikšmingų nuostolių. Atitinkamai ir paklausa nebėra tokia aktyvi, kokia buvo anksčiau. Privatusis sektorius reikšmingą savo veiklos dalį finansuoja panaudodamas nuosavas arba alter-

natyvias bankų paskoloms lėšas. Vis dėlto daugėja rodiklių, leidžiančių tikėtis, kad artimiausiu metu paskolų paklausa augs sparčiau. Pavyzdžiui, įmonės itin sparčiai naudoja turimus gamybos pajėgumus, taigi bus priverstos atnaujinti nudėvėtą kapitalą, o vis daugiau namų ūkių planuoja įsigyti ilgalaikio vartojimo prekių, taigi dalį lėšų jiems teks skolintis. Nors bankai tikisi paskolų portfelio augimo, atsižvelgus į ankstesnių metų patirtį (žr. 1 lentelę), tokias prognozes reikia vertinti atsargiai.

Tikėtina, kad ekonomika artimiausius metus augs sparčiau, negu didės paskolų portfelis, todėl neproporcingo kredito augimo tikimybė ir toliau bus maža. Kaip rodo Lietuvos banko atliekamos bankų apklausos dėl skolinimo sąlygų, bankai skolinimo sąlygas švelnina atsargiai. Naujausios BVP, investicijų ir vartojimo kaitos prognozės rodo, kad grynasis viso ūkio taupymas ir artimiausiu metu bus teigiamas (tokią prognozę Lietuvai 2015 m. pavasarį pateikė ir Europos Komisija), taigi finansiniai įsipareigojimai turėtų mažėti. Vis dėlto jeigu tendencijos pasikeistų ir bankai pradėtų skolinti pernelyg aktyviai, Lietuvos bankas imtųsi priemonių per dideliam įsiskolinimui varžyti (žr. šios apžvalgos III sk.). Be to, gerėjanti bankų skolininkų finansinė būklė ir per pastaruosius kelerius metus sukaupti papildomi rezervai leistų jiems tinkamai grąžinti prisiimtus finansinius įsipareigojimus. Kita vertus, beveik visos naujų paskolų privačiajam sektoriui palūkanų normos yra fiksuojamos iki 1 m. Nors taip namų ūkiai ir ne finansų įmonės siekia pasiskolinti kuo pigiau, kartu jie prisiima galimo staigaus palūkanų normų padidėjimo riziką (plačiau žr. „Ilgai tebesilaikančios mažos palūkanų normos“ šios apžvalgos II sk.).

1 lentelė. Bankų paskolų portfelio augimo ir jo prognozių palyginimas

(atitinkamų metų balandžio mėn.; procentais per metus)

Metai	Faktas	Bankų prognozė
2012	1,1	2,7
2013	–1,8	3,1
2014	–1,5	3,4
2015	–	3,5
2016	–	2,8

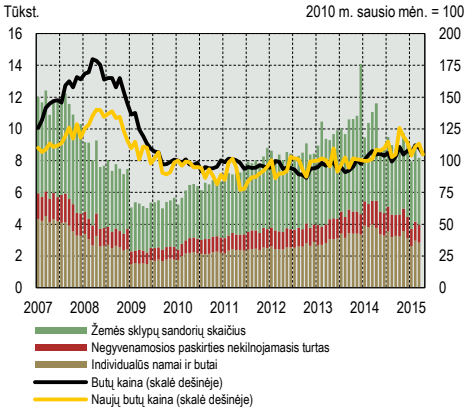
Šaltiniai: bankų apklausos dėl skolinimo sąlygų ir Lietuvos banko skaičiavimai.

NEKILNOJAMOJO TURTO RINKA

2014 m. nekilnojamojo turto rinkoje didesnis aktyvumas užfiksuotas pirmojoje metų pusėje, mažesnis – antrojoje (žr. 18 pav.). Praėjusių metų pradžioje prekyba nekilnojamuoju turtu tapo dažnesnė daugiausia dėl to, kad prieš nacionalinės valiutos pakeitimą į eurą namų ūkiai siekė pinigines lėšas paversti apčiuopiamu turtu ir užsienyje gyvenantys šalies piliečiai pirko nekilnojamąjį turtą Lietuvoje, siųsdami pinigines perlaidas (žr. 19 pav.). Be to, žemų palūkanų normų aplinkoje galimybėms gauti didesnę grąžą iš tradicinių investavimo priemonių esant ribotoms, dalis namų ūkių rinkosi sukauptas lėšas investuoti į nekilnojamąjį turtą. Kitaip tariant, nekilnojamojo turto rinkos aktyvumas augo iš esmės nesiremiant skolintomis lėšomis. 2014 m. iš daugiau nei 42 tūkst. būsto sandorių (11,7 % daugiau nei 2013 m.) tik šiek tiek mažiau nei trečdalis buvo finansuojami skolintomis lėšomis.

18 pav. Nekilnojamojo turto rinkos sandoriai (duomenys pašalinus sezono įtaką) ir būsto kainos Lietuvoje

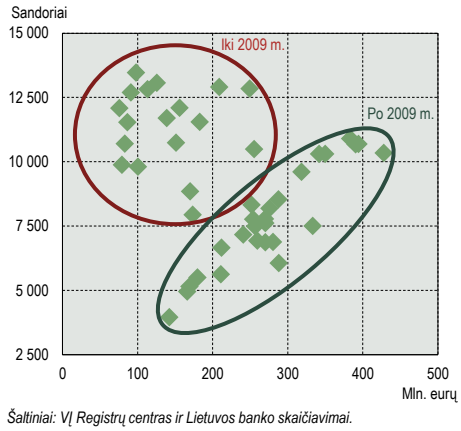
(2007 m. sausio mėn.–2015 m. balandžio mėn.)

Šaltiniai: VĮ Registrų centras ir Lietuvos banko skaičiavimai.

19 pav. Piniginės perlaidos į Lietuvą ir būsto sandoriai

(2004 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltiniai: VĮ Registrų centras ir Lietuvos banko skaičiavimai.

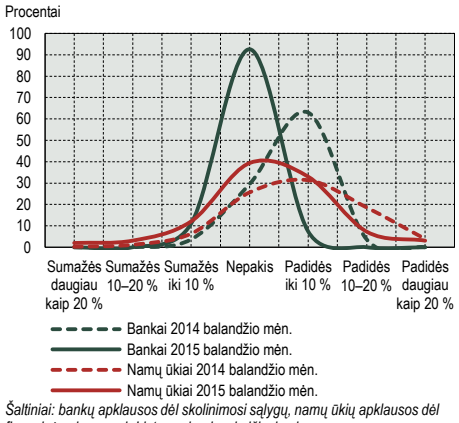
Namų ūkiams pratinantis prie pasikeitusios valiutos, 2015 m. pirmąjį ketvirtį nekilnojamojo turto rinkos aktyvumas dar sumažėjo. Kaip rodo duomenys pašalinus sezono įtaką, per pirmuosius tris 2015 m. mėnesius nekilnojamojo turto sandorių buvo sudaryta 9,0 proc. mažiau nei prieš ketvirtį (penktadaliu mažiau nei prieš metus). Prie nekilnojamojo turto rinkos aktyvumo kritimo labiausiai prisidėjo būsto sandorių mažėjimas: aprašomu laikotarpiu jų sudaryta 28,4 proc. mažiau nei prieš metus (pašalinus sezono įtaką, 15,1 % mažiau nei prieš ketvirtį). Skolintomis lėšomis perkamo būsto sandorių dalis taip pat buvo mažesnė nei vidutinė 2014 m. ir sudarė apie ketvirtadalį visų sandorių.

2014 m. pabaigoje būstas šalyje kainavo vidutiniškai 2,7 proc. daugiau nei atitinkamu laikotarpiu prieš metus, tačiau kainų kaitos kryptys regionuose gerokai išsiskyrė. Vilniaus miesto savivaldybės teritorijoje, kurioje 2014 m. buvo sudaryta beveik du trečdaliai visų būsto rinkos sandorių, parduodami būstai kainavo 7,4 proc. daugiau nei prieš metus; šiame regione labiausiai augo naujų (ne senesnių nei 2 m.) būstų kainos (12,8 %). Dalį vidutinių kainų augimo lėmė ne objektų vertės padidėjimas, o tai, kad didesnė nei prieš metus dalis sandorių sudaryta dėl aukštesnės kokybės (todėl brangesnių) būstų. Ne Vilniaus miesto savivaldybės teritorijoje gyvenamosios paskirties nekilnojamojo turto kainos 2014 m. pabaigoje netgi buvo mažesnės (1,5 %), o nauji būstai pigo labiausiai (8,1 %). Negalutiniais duomenimis, būsto kainos 2015 m. pirmąjį ketvirtį šalyje buvo apie 2 proc. mažesnės nei vidutinės 2014 m., o labiausiai jos krito tose rinkos dalyse, kuriuose 2014 m. didėjo labiausiai: naujų butų kainos Vilniuje per ketvirtį krito 11,3, senesnių – 1,2 proc.

2015 m. pirmojo ketvirčio namų ūkių ir bankų apklausų rezultatai rodo, kad sparčios kainų kaitos ateityje nesitikima (žr. 20 pav.). 2015 m. pradžioje 9 iš 11 apklaustų Lietuvoje veikiančių bankų būsto rinkoje 2015 m. nesitikėjo jokių kainų pokyčių, vienas tikėjosi iki 10 proc. kainų prieaugio, likę du – iki 10 proc. kainų kritimo. Nors namų ūkiai paprastai būna linkę numatyti, kad būsto kainos kils, 2015 m. pradžioje besitikinčių bent mažo būstų brangimo buvo 43,4 proc., arba 10,4 proc. p. mažiau nei

20 pav. Bankų ir namų ūkių lūkesčiai dėl būsto kainų pokyčio artimiausius metus

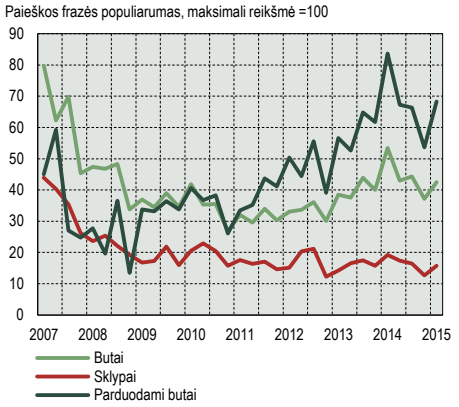
(2014 m. I pusmetis–2015 m. I pusmetis)

Šaltiniai: bankų apklausos dėl skolinimosi sąlygų, namų ūkių apklausos dėl finansinės elgsenos ir Lietuvos banko skaičiavimai.

21 pav. „Google“ paieškos sistemos užklausų populiarumas

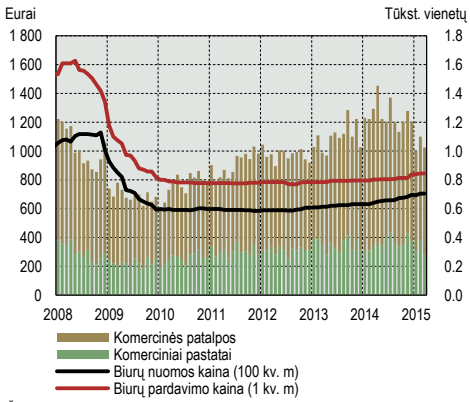
(2007 m. I ketvirtis–2015 m. I ketvirtis)

Šaltiniai: „Google Trends“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

22 pav. Komercinės paskirties nekilnojamojo turto rinkos sandoriai ir kainos

(2008 m. sausio mėn.–2015 m. kovo mėn.)

Šaltiniai: UAB „Ober-Haus“ nekilnojamasis turtas, VĮ Registrų centras ir Lietuvos banko skaičiavimai.

tuo pat laikotarpiu prieš metus. Dauguma namų ūkių (39,4 %) nesitikėjo, kad būsto kainos 2015 m. pasikeis. Paieškos žodžių, kurie gali būti siejami su domėjimusi pirkti būstą, populiarumas internetinėse paieškos sistemose taip pat rodo, kad aktyvesnė informacijos apie būstus paieška virtualiojoje erdvėje vėliau prislopo (žr. 21 pav.).

Statybos įmonėms greičiau tenkinti augančią paklausą pavyko ir dėl paskutinius 7 metus beveik dviem mėnesiais sutrumpėjusių statybos leidimo gavimo terminų. Be to, 2014 m. nekilnojamojo turto statytojai vis dar turėjo nemažai parengtų statybos projektų, kurie 2008 m. antrojoje pusėje dėl kilusios finansų krizės nebuvo pradėti vykdyti, todėl, pastebėję paklausos suaktyvėjimą, jie galėjo imtis šiuos projektus įgyvendinti. Visa tai lėmė, kad 2014 m. pabaigoje neparduotų butų sostinėje pastatytuose naujuose daugiabučiuose skaičius, nekilnojamojo turto rinkos dalyvių duomenimis, pasiekė 4 380 (per 2015 m. pirmąjį ketvirtį sumažėjo 100 vnt.), t. y. buvo didžiausias nuo duomenų rinkimo pradžios (2011 m.).

Aktyvią statybų sektoriaus reakciją į 2014 m. pradžioje padidėjusią būstų paklausą atspindėjo padidėjusios investicijos į nekilnojamąjį turtą. 2014 m. būstų statybai skiriamos investicijos, palyginti su BVP, buvo vidutiniškai 0,3 proc. p. didesnės už 1995–2014 m. vidurkį (2,2 %). Paprastai per didelės investicijos į būstų statybą susidaro dėl pernelyg optimistiškų lūkesčių dėl nekilnojamojo turto rinkos raidos. 2015 m. pradžioje požymių, kad būsto paklausa susijusi su neracionaliais lūkesčiais, ar kitų rizikos ženklų nebuvo, todėl didesnės, nei įprasta, investicijos į gyvenamojo nekilnojamojo turto statybą veikiau sukurs prielaidų būsto kainoms mažėti, o ne neadekvačiai augti. 2014 m. investicijos į negyvenamosios paskirties nekilnojamojo turto statybas kito proporcingai ir, palyginti su BVP, vidutiniškai buvo 0,8 proc. p. mažesnės nei 1995–2014 m. vidurkis.

Dėl augusio ekonomikos aktyvumo ir numatant kainų kilimą pakeitus nacionalinę valiutą, 2014 m. komercinės paskirties[9] nekilnojamojo turto sandorių sudaryta ketvirtadaliu daugiau nei prieš metus (žr. 22 pav.). 2014 m. šioje rinkos dalyje perleista per tūkstantį pastatų ir patalpų, iš jų beveik trys ketvirtadaliai buvo administracinės, prekybos, maitinimo, paslaugų, viešbučių paskirties, kiti – gamybos, pramonės, sandėliavimo paskirties pastatai ir patalpos. 2015 m. pirmąjį ketvirtį negyvenamosios paskirties nekilnojamojo turto rinkos aktyvumas sumažėjo (per ketvirtį šiek tiek daugiau nei ketvirtadaliu) iki maždaug vidutinio 2013 m. lygio. Toks sumažėjimas rodo, kad ši rinkos dalis tapo įprasto aktyvumo lygio, o 2014 m. komercinės paskirties nekilnojamuoju turtu aktyviau prekiauta tikintis, kad perėjus prie euro jo vertė padidės. Didelio rinkos aktyvumo įtaka pardavimo kainoms buvo ribota: 2014 m. biurų sandoriai buvo sudaromi vidutiniškai 9,2 proc. didesnėmis kainomis nei 2013 m., o 2015 m. pirmąjį ketvirtį kainos jau buvo 13,1 proc. mažesnės nei prieš metus. Kita vertus, rinkos dalyvių duomenimis, biurų nuomos kainos per 2014 m. buvo paaugusios šiek tiek daugiau nei dešimtadaliu, o per 2015 m. pirmąjį ketvirtį jos paaugo dar 1,3 proc. Taigi, biurų pardavimo ir nuomos kainų santykis, kuris gali būti kainų disbalanso įspėjamasis ženklas (žr. 2 intarpą), nedidėjo ir 2015 m. pirmojo ketvirčio pabaigoje buvo apie 5 proc. mažesnis nei tokio santykio 2005–2015 m. vidurkis.

Įsigaliojus prekybą žemės sklypais ribojantiems reguliavimo pokyčiams, 2014 m. jais buvo prekiaujama rečiau nei 2013 m. (22 % mažiau sandorių), o kainos kito nedaug. Neadekvatus žemės sklypų kainų kilimas dažnai yra būsimo disbalanso nekilnojamojo turto rinkoje indikatorius arba priežastis[10], taigi nuosaikiai kintančios kainos šioje rinkos dalyje papildo informaciją, rodančią, kad artimiausiu metu grėsmių finansų sistemai nekilnojamojo turto sektoriuje neturėtų kilti. Gyvenamosios paskirties pastatų statybai tinkamų sklypų vieno aro vidutinė kaina 2014 m. buvo 4 proc. didesnė nei 2013 m., o žemės ūkio paskirties – 1,9 proc. mažesnė (per 2015 m. pirmąjį ketvirtį žemės sklypų kainos reikšmingai nepasikeitė).

2015 m. sisteminės rizikos formavimasis būsto rinkoje mažai tikėtinas. Taip teigti leidžia paklausą viršijanti pasiūla, teiginį patvirtina investicijų į nekilnojamąjį turtą bei neparduotų būstų statistika, taip pat nuosaikus būsto kainų mažėjimas 2015 m. pirmąjį ketvirtį. Apie mažėjančius pardavimus pirminėje būsto rinkoje spręstina ir iš pradėtų tai-

[9] Komercinės paskirties nekilnojamuoju turtu laikomi administracinės, prekybos, maitinimo, paslaugų, viešbučių paskirties, taip pat gamybos, pramonės, sandėliavimo paskirties pastatai ir patalpos.
[10] Žr. Davis M. A., van Nieuwerburgh S. 2014: *Housing, Finance and the Macroeconomy*. NBER Working Paper No. 20287.

2 intarpas. Baltijos šalių būsto kainų ir ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmių santykio įvertinimas

Nekilnojamojo turto rinkos raida yra labai susijusi su finansų sektoriaus stabilumu, todėl jos stebėsena ir galimų disbalansų vertinimas yra sudėtinė makroprudencinės analizės dalis. Gyvenamosios paskirties nekilnojamasis turtas dažnai sudaro didžiausią namų ūkių turto dalį: 2013 m. privačiajam sektoriui priklausančio gyvenamojo fondo vertė to meto rinkos kainomis sudarė 48,8 mlrd. Eur ir buvo 1,6 karto didesnė už visą to meto namų ūkių finansinį turtą. Dėl šios priežasties būsto vertės svyravimai sudaro sąlygas namų ūkiams pasijusti turtingesniems ar mažiau turtingiems ir, darydami įtaką jų vartojimo sprendimams, paveikia visą ūkio aktyvumą. Be to, įsigydami būstą, namų ūkiai dažniausiai jį naudoja kaip užstatą (būsto paskolos kartu su paskolomis statybos ir nekilnojamojo turto veiklai 2015 m. pirmąjį ketvirtį sudarė 35,2 proc. PFĮ turto), kuris padengtų namų ūkio įsipareigojimus bankui, jei skolininkas taptų nemokus. Būsto vertei kritus, pavyzdžiui, dėl ekonominio šoko ar disbalansų koregavimosi, nemokių klientų užstatas gali tapti nepakankamas įsipareigojimams padengti. Tokia įvykių raida lemtų kredito nuostolius bankų sistemai ir sunkumus namų ūkiams, nes skolinių įsipareigojimų liktų ir užstatą pardavus.

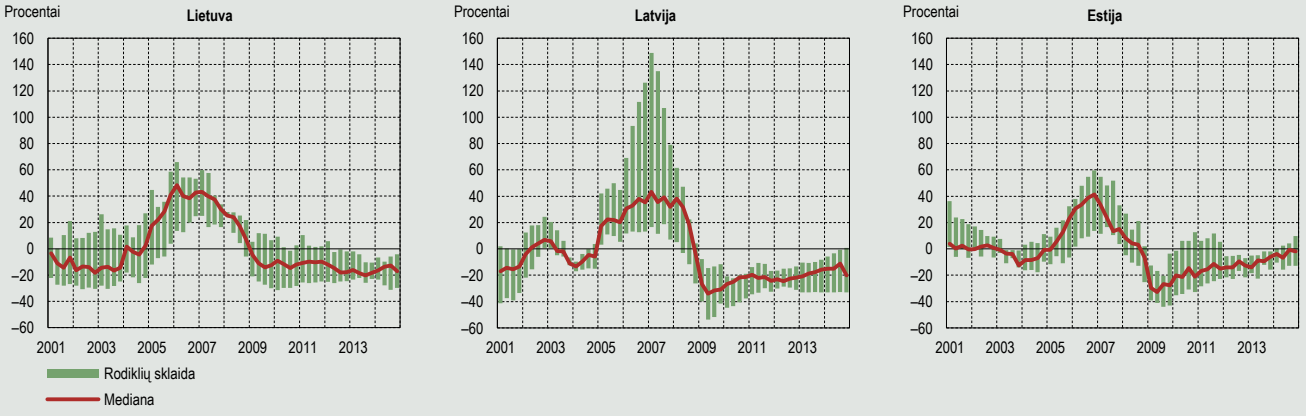
Įprasti nekilnojamojo turto kainų analizei taikomi metodai neleidžia pakankamai objektyviai ir tiksliai atsakyti į klausimą dėl būsto verčių darnos. Įvairius statistinius įrankius taikant pavieniui, susiduriama su nemenku neapibrėžtumu. Pavyzdžiui, būsto ir nuomos kainų santykio lyginimas su jo istoriniu vidurkiu neretai kritikuojamas dėl to, kad paprastai santykis yra skaičiuojamas remiantis dviem skirtingos sudėties indeksais. Nuomos kainų ir būsto kainų indeksams skaičiuoti pasitelkiami skirtingi nekilnojamojo turto objektai, todėl nustatomas santykis nebūtinai yra ekonomiškai pagrįstas. Be to, į kiekvieno laikotarpio indeksams skaičiuoti naudojamą imtį patenka skirtingi objektai, todėl įvertinama ne tapačių objektų vertės kaita, o per tam tikrą laikotarpį vykdytų sandorių vidutinė vertė. Dėl tokių priežasčių analizuojant nekilnojamojo turto vertes negalima atsiriboti ir nuo kokybinio pobūdžio informacijos, ekspertinis vertinimas netgi yra pagrindinis tokios analizės metodas.

Sumažinti netikrumą dėl būsto kainų skaičiavimo metodų ir jais nustatomos kainų darnos galima skirtingais metodais gautus įverčius analizuojant kaip visumą[i]**.** Didžiausia dalis įverčių neapibrėžtumo yra susijusi su galimybe, kad kitais metodais įvertinta būsto kainų atitiktis ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmėms rodys kitokius rezultatus. Būsto kainų ir pajamų, būsto ir nuomos kainų santykio, būsto kainų nuokrypio nuo ilgalaikės tendencijos ir ekonometrinio paklaidų koregavimo modelio rezultatų analizė, atliekama kartu, leidžia iš karto matyti, ar tokiais rodikliais kainų raida vertinama tapačiai. Pritaikius tokią analizę, neapibrėžtumas būtų gerokai mažesnis, nes vertinimas apima visų, o ne kurio nors vieno rodiklio teikiamą informaciją.

Jungtinė analizė, apimanti būsto ir nuomos kainų santykį, būsto kainų ir pajamų santykį, būsto kainų nuokrypį nuo ilgalaikės tendencijos ir panelinio paklaidų koregavimo modelio rezultatus, leidžia nuosekliai vertinti būsto rinkos kaitos Baltijos šalyse darną. Taikant tokį metodą, galima tiksliai nustatyti prieš 2009 m. vykusį ekonomikos nuosmukį besikaupusius disbalansus Baltijos šalių gyvenamojo būsto rinkose. Pritaikius šį metodą, matyti, kad tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje, tiek Estijoje gyvenamojo nekilnojamojo turto kainos tolti nuo ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmių, taip rodydamos kainų pervertinimą, pradėjo apie 2005 m. ir tolo gana sparčiai (žr. A pav.). Nors kai kurių rodiklių sklaida Baltijos šalyse skyrėsi, medianos parodo, kad 2006–2008 m. būstai jose visose buvo iki 50 proc. brangesni nei ilgojo laikotarpio pusiausvyros vertės.

A pav. Būsto kainų atotrūkis nuo pusiausvyros reikšmių Baltijos šalyse

(2001 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: atitinkamų šalių statistikos tarnybos ir centriniai bankai, „Latio“, UAB „Ober-Haus“ nekilnojamasis turtas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

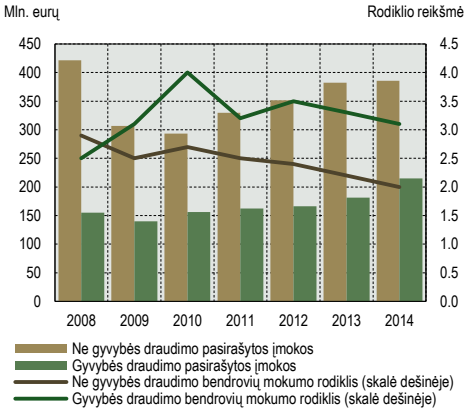
Kai nekilnojamojo turto burbulai Baltijos šalyse subliuško, kainos koregavosi gerokai ir tapo žemesnės už ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmes. Kainos Baltijos šalyse koregavosi nevienodai: Latvijoje ir Estijoje būstai tapo net iki trečdalio pigesni, nei turėtų būti pagal ilgojo laikotarpio pusiausvyros įverčius, tačiau tik Estijoje po kainų koregavimosi jie brango kiek sparčiau ir taip 2014 m. antrojoje pusėje daugmaž atitiko ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmes. Lietuvoje būsto kainos po 2009 m. nuo ilgojo laikotarpio pusiausvyros nutolo mažiausiai (apie 13 %), tačiau po koregavimosi beveik nekito, todėl kainų ir pusiausvyros reikšmių santykis iki 2014 m. pabaigos išbuvo panašus.

Faktinių kainų buvimas mažesnių arba didesnių nei ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmės nereiškia, kad jos kris arba kils. Pirma, Baltijos šalių būsto kainų ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmių įverčiai yra šiek tiek paslinkti į viršų dėl stipraus ir gana ilgai trukusio nekilnojamojo turto bumo. Kad šis paslinktumas taptų nereikšmingas, reikėtų ilgesnių laiko eilučių, nei jas teikia Baltijos šalių nekilnojamojo turto rinkos duomenys. Antra, būsto kainos gali priartėti prie pusiausvyros reikšmių arba nuo jų nutolti ne tik dėl pačių kainų kaitos, bet ir dėl pusiausvyros kainą lemiančių veiksnių, tokių kaip gyventojų disponuojamosios pajamos, būsto paskolų palūkanų normos, statybos sąnaudos, pokyčių. Šių veiksnių kaita taip pat gali būti nedarni, todėl, jiems grįžus prie pusiausvyros reikšmių, gyvenamojo nekilnojamojo turto ilgojo laikotarpio pusiausvyros reikšmė irgi koreguotųsi (pvz., sumažėjus gyventojų disponuojamosioms pajamoms, būsto kainų pusiausvyros reikšmė sumažėtų).

[i] Kulikauskas D. 2015: *Fundamental Housing Prices in the Baltic States: Empirical Approach* (rengiama spaudai).

23 pav. Gyvybės ir ne gyvybės draudimo bendrovių pasirašytos įmokos ir mokumo rodikliai

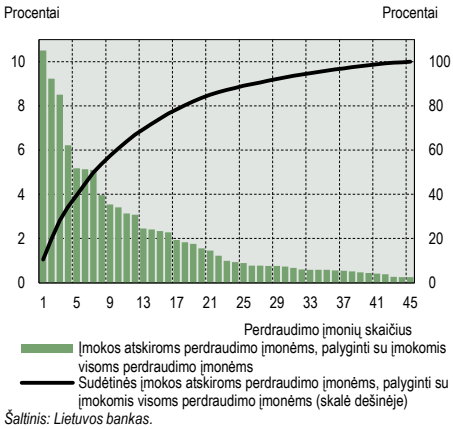
(2008 m. sausio mėn.–2014 m. gruodžio mėn.)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

24 pav. Lietuvos ne gyvybės draudimo bendrovių pasiskirstymas renkantis perdraudimo įmones, pagal pasirašytas perdraudimo įmokas

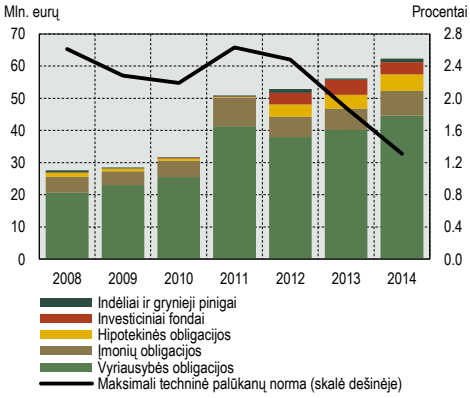
(2013 m. gruodžio 31 d.–2015 m. gegužės mėn. 1 d.)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

25 pav. Gyvybės draudimo bendrovių turtas, kurio investavimo riziką prisiima draudikas

(2008–2014 m.)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

kyti pardavimo akcijų parduodant nekilnojamąjį turtą[11]. Galiausiai neproporcingos būsto kainų kaitos dėl kredito augimo galimybės bus ribojamos Atsakingojo skolinimo nuostatais. Pastaraisiais nuo 2015 m. lapkričio 1 d. bus atsižvelgiama ir į itin žemas pastarųjų metų palūkanų normas

DRAUDIMO RINKA IR PENSIJŲ FONDAI

Gyvybės draudimo rinka sparčiai augo, ne gyvybės draudimo sektoriuje pasirašytų įmokų vertės augimą ribojo didelė konkurencija. Nuo 2010 m. kylanti draudimo rinka Lietuvoje 2014 m. toliau augo, o augimo tvarumą užtikrino aukšto lygio mokumo rodikliai (žr. 23 pav.). Tiesa, visos draudimo rinkos plėtra 2014 m. nebuvo vienoda. Vyraujanti mažų palūkanų normų aplinka skatino gyventojus ieškoti pajamingumo įsigyjant gyvybės draudimo bendrovių siūlomus produktus, todėl pasirašytos įmokos šiame sektoriuje didėjo itin sparčiai (18,6 %). Draudėjų polinkį prisiimti daugiau rizikos atspindėjo 19,2 proc. augusios didžiausios gyvybės draudimo rūšies – investicinio gyvybės draudimo – įmokos. Tačiau dėl padidėjusios konkurencijos ne gyvybės draudimo sektoriuje pasirašytų įmokų metinis augimas 2014 m. buvo nedidelis (1,0 %), šiek tiek didėjo ir sektoriuje veikiančių bendrovių nuostolingumo rodiklis[12] (2,2 proc. p., iki 59,7 %).

Palankūs testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai ir dideli pagal naująsias direktyvos „Mokumas II“ taisykles apskaičiuoti mokumo rodikliai rodo, kad Lietuvoje veikiančių draudimo bendrovių nemokumo rizika maža. 2014 m. Europos draudimo ir profesinių pensijų institucijos (EIOPA) atliktas Europoje veikiančių draudimo bendrovių testavimas parodė, kad net ir esant pačioms nepalankiausioms sąlygoms visų Lietuvoje registruotų draudikų mokumo kapitalo rodiklis viršytų reikalaujamą 100 proc. lygį. Tvarią draudimo sektoriaus Lietuvoje būklę atspindėjo ir tai, kad visos lietuviško kapitalo draudimo bendrovės su kaupu tenkino pagal 2016 m. Lietuvoje įsigaliosiančią direktyvą „Mokumas II“ apskaičiuotus kapitalo reikalavimus. Direktyva „Mokumas II“, kitaip nei šiuo metu galiojanti „Mokumas I“, numato kapitalo reikalavimus ne tik draudimo rizikai, bet ir visų kitų rūšių draudimo bendrovių patiriamai rizikai dengti. Įsigaliosiančios naujos taisyklės turėtų teigiamai prisidėti prie stabilumo Lietuvos draudimo rinkoje, nes rizikingesnę veiklą vykdantys rinkos dalyviai privalės turėti daugiau kapitalo, todėl gerės ir jų galimybės atlaikyti sukrėtimus. Prie stabilumo Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkoje prisideda ir tai, kad joje veikiančios draudimo bendrovės gerokai diversifikuoja pasirenkamas perdraudimo įmones. Mažesnė pasirenkamų perdraudimo įmonių koncentracija (žr. 24 pav.) kartu mažina tikimybę, kad, įvykus didelio masto katasrofiniam įvykiui, Lietuvoje veikiančioms draudimo bendrovėms nebūtų kompensuojami su tuo susiję nuostoliai.

Lietuvos banko atlikti tyrimai atskleidė nepakankamą skaidrumo lygį sparčiai besiplečiančiame investicinio gyvybės draudimo segmente. Investicinio gyvybės draudimo produktus siūlančios bendrovės dažnai nepakankamai išsamiai pateikia privalomą pateikti informaciją draudėjams ar vengia nustatyti jų rizikos tolerancijos lygį, o tai draudėjų neapsaugo nuo per didelės rizikos prisiėmimo. Lietuvos banko atliktas tyrimas[13] atskleidė, kad apie draudėjų rizikos tolerancijos ir finansų žinių lygį pasiteirauja tik kas antras investicinio gyvybės draudimo produktus siūlančios draudimo bendrovės atstovas, dar rečiau draudikai linksta atskleisti informaciją apie draudiko elgesį draudėjui pažeidus draudimo sutartį ir ginčų sprendimo tvarką. Be to, dažnai klientams nėra atskleidžiami ir draudikų pasirinktų investicijų valdytojų renkami mokesčiai, kurie gali turėti didelę įtaką kliento kaupiamo kapitalo dydžiui. Anot 2015 m. kovą atlikto Administracinių mokesčių įtakos investiciniam kapitalui tyrimo[14], dėl draudimo įmonių ir turto valdytojų taikomų mokesčių, lėšų, periodiškai investuotų įsigyjant investicinio gyvybės draudimo produktą, grąža (neatsižvelgiant į valstybės mokestines lengvatas) daugeliu atveju, net ir kaupiant ilgą laikotarpį, yra neigiama arba neviršijanti vidutinės ilgalaikės infliacijos lygio. Dėl to investicinio draudimo pelningumas dažnai neatitinka vartotojų lū-

[11] Pavyzdžiui, 2015 m. pirmąją pusę Lietuvos rinkoje pirmą kartą buvo pasiūlyta įsigyti būstą pagal išperkamosios nuomos sutartį.
[12] Ne gyvybės draudimo bendrovių nuostolingumo rodiklis parodo, kokia dalis pasirašytų įmokų yra skirta padengti draudimo išmokų sąnaudoms.
[13] Gyvybės draudimo įmonių elgsenos, teikiant klientams gyvybės draudimo paslaugas, vertinimo pasitelkus trečiąsias šalis ataskaita: http://www.lb.lt/gyvybes_draudimo_imoniu_elgsenos_teikiant_klientams_gyvybes_draudimo_paslaugas_vertinimo_pasitelkus_treciasias_salis_ataskaita.
[14] Administracinių mokesčių įtaka finansiniam kapitalui: http://www.lb.lt/administraciniu_mokesciu_itaka_finansiniam_kapitalui.

kesčių. Siekdamas suteikti šiam draudimo segmentui daugiau skaidrumo ir apsaugoti vartotojus, Lietuvos bankas 2015 m. ketina taikyti reguliacinius pakeitimus.

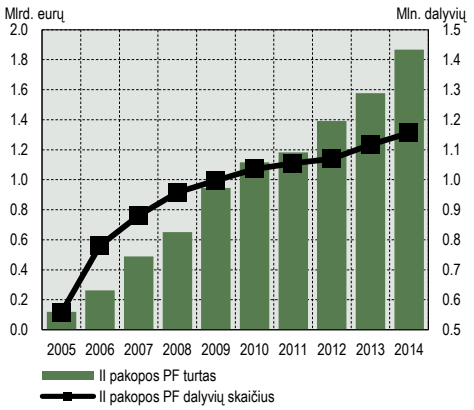
Krintantis saugių investicijų pajamingumo lygis skatina dalį tradicinį gyvybės draudimą teikiančių draudikų prisiimti daugiau rizikos. Tradicinį gyvybės draudimą, kai draudikas garantuoja draudėjui sutartą grąžą, siūlančios gyvybės draudimo bendrovės susiduria su per mažo investicijų pajamingumo rizika. Saugių vertybinių popierių pajamingumui 2014 m. toliau sparčiai mažėjus (daugiau žr. „Ilgai tebesilaikančios mažos palūkanų normos“ šios apžvalgos II sk.), tokios gyvybės draudimo bendrovės, siekdamos pelningumo, buvo priverstos investuoti į žemesnio reitingo ar ilgesnės trukmės obligacijas. Tradicinį gyvybės draudimą Lietuvoje teikiančios įmonės ilgalaikius įsipareigojimus dažnai dengia investicijomis į trumpalaikius skolos vertybinius popierius, todėl patiria didelę perinvestavimo riziką ir turi didesnį kapitalo poreikį. Pastarasis, 2014 m. mažėjant maksimaliai techninei palūkanų normai (žr. 25 pav.), dar išaugo. Tiesa, tradicinis gyvybės draudimas sudaro apie penktadalį visų pasirašytų gyvybės draudimo įmokų, todėl, daliai tokio draudimo sutarčių tapus nuostolingoms, sisteminio pobūdžio poveikis draudimo sektoriui būtų nedidelis.

Augant šalies ekonomikai ir kylant obligacijų kainoms, tiek antrosios, tiek trečiosios pakopos pensijų fondų turtas ir dalyvių skaičius 2014 m. sparčiai augo. II pakopos pensijų fondų dalyvių skaičius 2014 m. didėjo 3,5 proc. (žr. 26 pav.), o nauji dalyviai, siekdami didesnės grąžos mažų palūkanų normų aplinkoje, labiau rinkosi rizikingesnius fondus. Dar sparčiau (2014 m. – 16,6 % per metus) daugėjo savanoriškos III pakopos dalyvių skaičius (žr. 27 pav.). Augančios gyventojų pajamos, mažėjančios kredito įstaigų siūlomos palūkanų normos ir didėjantis gyventojų išprusimas turėtų ir toliau lemti spartų III pakopos pensijų fondų dalyvių gausėjimą. Augant dalyvių įmokoms ir stipriai pakilus obligacijų kainoms pasaulio rinkose (II ir III pakopų pensijų fondų vienetų vertės 2014 m. vidutiniškai padidėjo atitinkamai 7,8 ir 7,3 %), 2014 m. Lietuvoje veikiančių pensijų fondų turtas augo itin spėriai: II pakopos pensijų fondų turtas padidėjo 18,5, III pakopos – 25,9 proc.

Didėjant pensijų fondų populiarumui, jų dalyvių teisių užtikrinimas galimu anuitetu pardavėjų nemokumo atveju tampa vis aktualesnis. Norintys panaudoti sukauptas lėšas II pakopos pensijų fondų dalyviai yra įpareigoti[15] įsigyti pensijų anuitetą iš tokią draudimo paslaugą teikiančios gyvybės draudimo bendrovės. Pastarajai bankrutavus ir bankroto procedūrai užsitęsus, anuitetų turėtojai gali kurį laiką negauti jiems priklausančių išmokų. Pensinio amžiaus gyventojai paprastai kitų nei pensija pajamų šaltinių neturi, todėl anuiteto išmokų netekimas reikšmingai pablogintų jų finansinę padėtį. Nors šiuo metu privalomą pensijų anuitetą įsigijusių II pakopos pensijų fondų dalyvių yra nedaug (241 dalyvis), o pensiją sudaranti anuiteto dalis yra nedidelė, ateityje pensinio amžiaus dalyvių daugės, taigi didės ir anuitetų svarba. Siekiant užtikrinti, kad anuiteto pardavėjo bankroto atvejų būtu mokama bent dalis pensijos, svarstytinas anuitetų garantinio fondo kūrimas. Tikėtina, kad tokia sistema padidintų anuiteto kainas, tačiau apsaugotų pensijų fondų dalyvius nuo galimybės netekti išmokų.

26 pav. II pakopos pensijų fondų turtas ir dalyvių skaičius

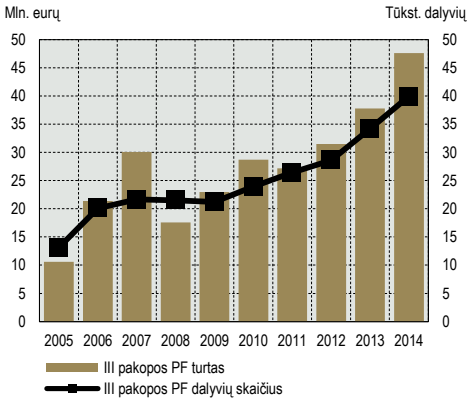
(2005–2014 m.)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

27 pav. III pakopos pensijų fondų turtas ir dalyvių skaičius

(2005–2014 m.)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

FINANSŲ RINKOS INFRASTRUKTŪRA

Prieš nacionalinės valiutos keitimą į eurą Lietuvoje veikusi finansų rinkų infrastruktūra buvo pritaikyta operacijoms bendrąja Europos valiuta vykdyti. Lietuvoje bankai jau nuo 2007 m. galėjo naudotis Eurosistemos realaus laiko mokėjimo sistema TARGET2, kuri yra skirta didelės vertės tarpbankiniams mokėjimams atlikti. Įvedus eurą, šios sistemos nacionalinė dalis – TARGET2-LIETUVOS BANKAS – tapo pagrindine mokėjimo sistema. Jos atitikmens atsiskaitymams litais – realaus laiko mokėjimo sistemos LITAS-RLS – veikla nuo 2015 m. sausio 1 d. nutraukta, o sistemos dalyvių sąskaitų likučiai litais paversti į eurus ir perkelti į mokėjimo sistemą TARGET2-LIETUVOS BANKAS.

Dėl nacionalinės valiutos pasikeitimo daugiausia pokyčių patyrė mažmeninių mokėjimų sistema LITAS-MMS, kurioje vykdoma dauguma atsiskaitymų tarp skirtinguose bankuose sąskaitas turinčių ūkio subjektų. Nuo 2015 m. pradžios

[15] Pensijų anuitetas yra privalomas, kai pensijų fondo dalyviui apskaičiuoto bazinio pensijų anuiteto dydis yra ne mažesnis kaip pusė valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio (šiuo metu bazinė pensija siekia 105 Eur, pusė jos – 52,5 Eur).

išplėstas ir šios sistemos siūlomų paslaugų spektras: padidintas tarpuskaitų skaičius, jos vykdomos kas valandą (vietoj 4 atliekamos 9), sudaryta greitųjų mokėjimų galimybė[16]. Atsiskaitymų už vertybinių popierių sandorius eurais infrastruktūra buvo parengta ir naudojama nuo 2011 m., t. y. gerokai anksčiau, nei pakeista nacionalinė valiuta. Svarbių pokyčių vyko ir vertybinių popierių apskaitos sistemoje, kurioje dalyvauja Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas bei dalyviai sąskaitų tvarkytojai (bankai ir finansų maklerio įmonės). Litais išleistų skolos vertybinių popierių vertės išraišką keičiant į eurus būtini apskaitos pokyčiai buvo įgyvendinti juos derinant tarp Lietuvos centrinio vertybinių popierių depozitoriumo ir sąskaitų tvarkytojų.

Po euro įvedimo atsiskaitymams eurais pritaikyta finansų rinkos infrastruktūra veikia sklandžiai ir patikimai. Mokėjimo sistemų ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemos pritaikymas operacijoms eurais vykdyti vyko sklandžiai (nebuvo užfiksuota nė vieno incidento), pritaikytos sistemos Lietuvoje irgi veikia be reikšmingų (sistemos veiklą galinčių sutrikdyti) incidentų. Tokių rezultatų pasiekta užtikrinus visų susijusių rinkos dalyvių pasirengimą ir iš anksto atlikus sistemų testavimą.

Artimiausioje ateityje finansų rinkos infrastruktūros veikimui didžiausias iššūkis bus Lietuvos prisijungimas prie bendros mokėjimų eurais erdvės, nes reikės užtikrinti sklandų atsiskaitymą tarp skirtingais mokėjimų kanalais besinaudojančių bankų. Bendra mokėjimų eurais erdvė (SEPA) atveria galimybes mokėjimo paslaugų teikėjams pasirinkti vieną iš dviejų kanalų mokėjimams eurais atlikti – Euro zonoje veikiančią mokėjimo sistemą arba banką korespondentą. Lietuvos mokėjimo sistemos LITAS-MMS dalyviai pasidalijo į dvi grupes. Nuo 2016 m. pradžios AB SEB bankas, *Swedbank,* AB, ir AB DNB bankas bei Lietuvoje veikiančių užsienio bankų skyriai per patronuojančiuosius bankus ir pagrindines buveines mokėjimus eurais nukreips į įmonės *EBA Clearing* valdomą mokėjimo sistemą STEP2. Kiti bankai ir mokėjimo paslaugų teikėjai ne bankai naudosis Lietuvos banko kuriama mokėjimo sistema, atitinkančia SEPA reikalavimus. Dėl to mokėjimai tarp skirtingas mokėjimo sistemas pasirinkusių dalyvių vyks kitaip nei anksčiau (mokėjimų apdorojimo ir perdavimo grandinė taps ilgesnė). Sklandus perėjimas nuo vienos mokėjimo sistemos prie kelių atsiskaitymo kanalų reikalauja visų mokėjimo sistemų dalyvių ir Lietuvos banko veiksmų koordinavimo. Kad jis būtų pasiektas, Lietuvos bankas planuoja su mokėjimų sistemų dalyviais parengti testavimo ir migravimo planą, kurio laikytis savanoriškai įsipareigotų visos susijusios šalys.

Atsižvelgiant į mokėjimų vykdymo kanalų pokyčius, daugiau dėmesio bus skiriama sistemiškai svarbioms Europos mokėjimo sistemoms, ypač mažmeninių mokėjimų sistemai, kuria naudosis didžiausi šalies bankai. Įgyvendindamas Tarptautinių atsiskaitymų banko nustatytus Finansų rinkos infrastruktūros principus[17], ECB 2014 m. patvirtino reglamentą Nr. 795/2014[18], kuriuo nustatė kriterijus, pagal kuriuos mokėjimo sistema bus pripažįstama kaip sistemiškai svarbi, taip pat reikalavimus, keliamus tokioms sistemoms. Lietuvos bankas sistemiškai svarbių mokėjimo sistemų priežiūroje dalyvaus kaip Eurosistemos dalis. Tarp tokių sistemų patenka ir europinio masto (angl. *pan-European*) mažmeninių mokėjimų sistema STEP2, kurioje dalyvaus dalis Lietuvoje veikiančių bankų.

Kadangi sistemoje STEP2 mokėjimus Lietuvoje veikiantys bankai vykdys per patronuojančiąsias institucijas, bus labai svarbu užtikrinti sklandų šių bankų grupių vidaus sistemų veikimą. Lietuvos bankai bus netiesioginiai mokėjimo sistemos STEP2 dalyviai. Numatytas tiesioginis ir netiesioginis, t. y. pakopinis, dalyvavimas (angl. *tiered participation*) šioje mokėjimo sistemoje. Atsižvelgdama į dalyvavimo ypatumus, Eurosistema nustatė mokėjimo sistemoms reikalavimus dėl pakopinio dalyvavimo. Reikalavimai yra susiję su tiesioginiais dalyviais, per kuriuos mokėjimus vykdo svarbūs netiesioginiai dalyviai. Dalyvių svarba nustatoma pagal vykdomų mokėjimų skaičiaus ir vertės dalį, palyginti su visais tiesioginio dalyvio sistemai pateiktais mokėjimais. Lietuvos bankai pagal šiuos parametrus neišsiskirs, todėl mokėjimo sistemos STEP2 priežiūros reikalavimų taikymas gali neapimti tiesioginių dalyvių, per kuriuos bus vykdoma didelė dalis Lietuvos ūkio subjektų mokėjimų.

[16] Greitieji mokėjimai – beveik realiu laiku vykdomi mokėjimai.
[17] *Principles for Financial Market Infrastructures,* April 2012, BIS-IOSCO.
[18] 2014 m. liepos 3 d. Europos Centrinio Banko reglamentas (ES) Nr. 795/2014 dėl priežiūros reikalavimų sistemiškai svarbioms mokėjimo sistemoms (ECB/2014/28).

Naujas vertybinių popierių atsiskaitymo reglamentavimas ES[19] keičia centrinių vertybinių popierių depozitoriumų veiklos sąlygas, todėl vyksta strateginių šių institucijų veiklos pokyčių Baltijos šalyse. CVPD reglamentas suvienodino šių institucijų veiklos reguliavimą ES. Be to, juo numatoma galimybė registruoti vertybinių popierių emisiją CVPD, veikiančiame ne įmonės steigimo valstybėje. CVPD gali teikti paslaugas kitose valstybėse narėse – tiek įsteigę skyrių, tiek ir be jo. Nors tokie teisinio reguliavimo pokyčiai didina konkurenciją, kartu jais nustatomi didesni ir griežtesni nei iki šiol CVPD veiklos ir valdymo reikalavimai, tokie kaip reikalavimas turėti nepriklausomus valdybos narius, užtikrinti atsiskaitymo drausmės kontrolę, teikti daugiau informacijos. Šie reikalavimai gali padidinti CVPD veikimo sąnaudas. Sąnaudų padidėjimas paprastai daugiau neigiamos įtakos turi mažesnėms institucijoms, o būtent tokios veikia Baltijos šalyse. Įvertinusi minėtame reglamente nustatytas naujas sąlygas, *Nasdaq* grupė, kuriai priklauso visų trijų Baltijos šalių CVPD, nusprendė juos pertvarkyti – įsteigti vieną CVPD, veikiantį Latvijoje ir turintį skyrius Lietuvoje ir Estijoje. Naujas CVPD turėtų pradėti veikti 2017 m. pradžioje.

Kintanti vertybinių popierių atsiskaitymo infrastruktūra Baltijos šalyse bus lydima ir jos priežiūros pokyčių. Naujasis CVPD veiklos reglamentavimas nustato, kad pagrindinės priežiūros funkcijos tenka valstybės, kurioje įsteigtas CVPD, už finansų rinkos dalyvių priežiūrą atsakingai institucijai. Tačiau į priežiūros procesą turi būti įtraukiamos ir kitos susijusios institucijos: vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų priežiūrą vykdantys centriniai bankai, taip pat valstybių, kuriose CVPD veikla yra svarbi vertybinių popierių rinkos funkcionavimui, atsakingos institucijos. Naujojo CVPD veikla bus reikšminga visoms Baltijos šalims, todėl tiek Lietuvos, tiek ir Latvijos bei Estijos institucijos dalyvaus vykdant jo priežiūrą. Pagal CVPD reglamentą, šios institucijos turės sudaryti bendradarbiavimo susitarimą dėl naujojo CVPD priežiūros. Jame, be kitų dalykų, turėtų būti numatyta ir adekvati bei proporcinga visų trijų šalių priežiūros institucijų įtaka priežiūros procese.

[19] 2014 m. liepos 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 909/2014 dėl atsiskaitymo už vertybinius popierius gerinimo Europos Sąjungoje ir centrinių vertybinių popierių depozitoriumų, kuriuo iš dalies keičiamos direktyvos 98/26/EB ir 2014/65/ES bei Reglamentas (ES) Nr. 236/2012.

II. RIZIKOS FINANSŲ SISTEMAI

Šiame skyriuje atskleidžiamos šiuo metu aktualiausios rizikos Lietuvos finansų sistemai ir jos stabilumui, taip pat poveikio kanalai ir įtaka, jei šios rizikos pasitvirtintų (žr. 2 lentelę). Nuostolių Lietuvos finansų sistemai, kurie pablogintų jos stabilumo būklę, pagrindiniai šaltiniai šiuo metu yra du. Pirmasis – prastesnė, negu numatyta, Lietuvos ekonomikos raida dėl paklausos užsienio rinkose mažėjimo ir todėl galinti išaugti kredito rizika. Antrasis – nepalankūs pokyčiai finansų rinkose, kurių galėtų įvykti dar kurį laiką tebesilaikant ypač žemoms palūkanų normoms arba staiga padidėjus rizikos priedams, nes jie lemtų finansų sistemos dalyviams nepalankų finansinio turto pervertinimą. Kadangi bankai Lietuvoje yra artimai susiję su patronuojančiosiomis institucijomis, įsikūrusiomis Šiaurės Europoje, Lietuvos finansų sistemai turėtų įtakos ir galimi nepalankūs įvykiai šiame regione. Aptariamos rizikos, kurioms pasitvirtinus bankai patirtų nuostolių, yra mažos tikimybės įvykių scenarijai, o ne Lietuvos banko prognozuojami įvykiai. Be to, Lietuvos finansų sistemą neigiamai paveiktų ir iššūkiai, susiję su savivaldos institucijų įsiskolinimu ar kredito unijų sektoriaus raida. Tiesa, pastarųjų įtaka, nors ir reikšminga, nebūtų sisteminė.

2 lentelė. Pagrindinės rizikos ir iššūkiai Lietuvos finansų sistemai

Rizikos	2014 m.	2015 m.
1. Galimas kredito rizikos išaugimas kritus paklausai eksporto rinkose*	⇧ ⇨	⇗
2. Ilgą laiką tebesilaikančios mažos palūkanų normos	⇗	⇗
3. Rizikos, kylančios iš patronuojančiųjų bankų veiklos	⇗	⇨
4. Staigus rizikos priedų padidėjimas	⇧	⇨
Iššūkiai	**2014 m.**	**2015 m.**
1. Savivaldos institucijų įsiskolinimas	⇨	⇘
2. Nesubalansuota kredito unijų raida	⇨	⇗

Didelė sisteminė rizika
Vidutinė sisteminė rizika
Maža sisteminė rizika

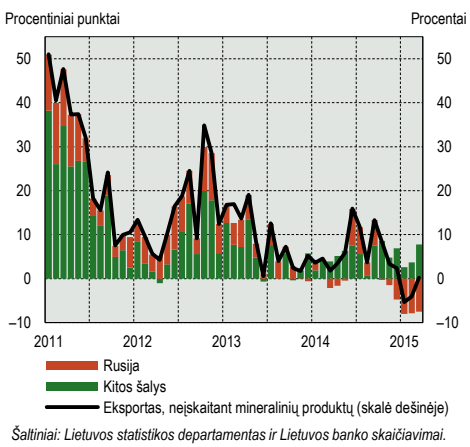
⇧ Tikimybė rizikai pasitvirtinti padidėjusi
⇗ Tikimybė rizikai pasitvirtinti šiek tiek padidėjusi
⇨ Tikimybė rizikai pasitvirtinti nepakitusi
⇘ Tikimybė rizikai pasitvirtinti šiek tiek sumažėjusi
⇩ Tikimybė rizikai pasitvirtinti sumažėjusi

Pastaba: dabartinis rizikos lygis nustatomas ekspertiniu vertinimu, atsižvelgiant į rizikos pasitvirtinimo tikimybę ir galimą sisteminį poveikį. Rizikos pasitvirtinimo tikimybė apima pokytį nuo 2014 m. Finansinio stabilumo apžvalgos paskelbimo.
** 2014 m. ši rizika buvo skiriama į dvi dalis pagal eksporto kryptį – Rytų (rodyklė viršuje) ir Vakarų (rodyklė apačioje); 2015 m. dėl bendro poveikio kanalo abiejų eksporto krypčių rizika vertinama kartu.*

GALIMAS KREDITO RIZIKOS IŠAUGIMAS KRITUS PAKLAUSAI EKSPORTO RINKOSE

28 pav. Lietuvos prekių eksporto, neįskaitant mineralinių produktų, kaita per metus

(2011 m. sausio mėn.–2015 m. kovo mėn.)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

2014 m. dviejų didžiausių Lietuvos eksporto partnerių ekonominė raida tapo nevienoda ir prognozuojama, kad artimiausioje ateityje vyks priešingomis kryptimis. Praėjusių metų Finansinio stabilumo apžvalgoje kaip Lietuvos eksporto nuosmukio riziką didinantis veiksnys buvo nurodytas vienalaikis ekonomikos augimo tempo lėtėjimas svarbiausiose Lietuvos eksporto rinkose. Nors Rusijos ekonomika susiduria su sunkumais ir, kaip rodo naujausios prognozės, patirs nuosmukį šiuos ir 2016 metus, ES ir euro zonos šalių ūkiai auga, o ateities prognozės rodo ateityje juos augsiant dar sparčiau. Atsiradusios galimybės eksportuotojams praradimus Rytų rinkose (žr. 28 pav.) kompensuoti daugiau parduodant kitose rinkose (iš esmės – Vakarų) leidžia galimą kredito rizikos išaugimą dėl eksporto sumažėjimo vertinti kaip mažesnį, nei jis buvo įvertintas anksčiau.

Nors galimybių eksportuoti į rytines šalis suprastėjimas didina neapibrėžtumą dėl kai kurių ekonominių veiklų įmonių veiklos perspektyvų, tai jų rezultatų kol kas neigiamai nepaveikė ir kredito nuostoliais netapo. Importo į Rusiją ribojimai pradėti taikyti 2014 m. rugpjūčio mėn., bet 2014 m. pabaigoje Lietuvos ne finansų įmonių būklė dar nebuvo pablogėjusi: ketvirtąjį ketvirtį maisto pramonės įmonių pardavimo

pajamos nepakito, o sausumos transporto įmonių – netgi padidėjo. Kita vertus, naujausi duomenys rodo, kad aktyviai eksporto rinkose veikiančių įmonių finansiniai rezultatai ateityje dar gali suprastėti. 2015 m. kovo mėn. lietuviškos kilmės prekių eksportas į Rusijos Federaciją buvo 60,2 proc. mažesnis nei prieš metus, vien žemės ūkio ir maisto produkcijos eksportas per metus sumažėjo 53,7 mln. eurų (20,7 %). 2015 m. balandžio mėn. padidėjo eksporto paklausą kaip per mažą vertinančių pramonės įmonių dalis (36 %, arba 4 proc. p. daugiau nei prieš metus), taip pat šios įmonės nurodė, kad gamybos pajėgumų panaudojimo lygis pradėjo mažėti (2015 m. balandžio mėn. sudarė 74 %, arba 1 proc. p. mažiau nei prieš metus).

Lietuvos eksportas pradėjo mažėti: per 2014 m. prekių ir paslaugų eksportas sumažėjo 0,6 proc., o ateities prognozės tapo prastesnės (žr. 29 pav.). Konfliktas Ukrainoje vis dar iš esmės neišspręstas, todėl užsienio prekybos ribojimai Rusijai taikomi ir toliau, o eksporto į šią rinką mažėjimas tikėtinas ir 2015 m. Situaciją dar labiau blogina Rusijos ekonominės būklės prastėjimas ir jo daroma įtaka kitoms valstybėms, kurios yra svarbios Rusijos užsienio prekybos partnerės. Pavyzdžiui, Estijos ir Latvijos ekonomikos augimas tapo lėtesnis dėl prekybos su Rusija sumažėjimo, todėl šiose valstybėse kartu mažėjo ir importo iš Lietuvos paklausa (Lietuvos eksportas į šias valstybes per 2014 m. sumažėjo 13,8 %). Bankų sektorius taip pat įvertino pokyčius Lietuvos eksporto rinkoje: konkurencija teikiant paskolas ir transporto, ir apgyvendinimo veiklai mažėjo, skolinimas šioms veikloms buvo ribojamas daugiausia[20]. Jei eksportuotojai nerastų kuo pakeisti prarandamų pajamų dėl paklausos Rusijoje kritimo, tai padidintų jų kredito riziką ir lemtų nuostolius bankams.

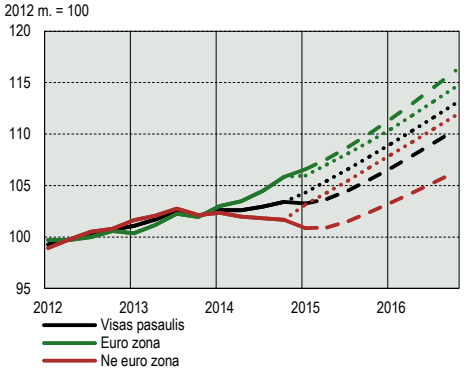
Rusijos ekonomikai 2015 ir 2016 m. patiriant nuosmukį, eksportas į šią šalį toliau mažėtų, todėl eksportuotojams išsaugoti gerą finansinę būklę būtų sudėtingiau. 2015 m. balandžio mėn. TVF prognozės rodo, kad 2015 m. Rusijos BVP sumažės 3,8 proc.[21] 2016 m. prognozuojamas tolesnis Rusijos ūkio smukimas, kuris sudarys 1,1 proc. (2015 m. sausio mėn. TVF prognozavo 1,0 % sudarantį kritimą). Artimiausiu metu Rusijos ekonomikai sparčiau atsigauti neleis ne tik jai taikomi užsienio prekybos apribojimai, bet ir palyginti žemos naftos kainos[22]. Be to, didėjant neapibrėžtumui dėl Rusijos ekonominės padėties, daugėja investuotojų, kurie iš šios šalies atitraukia kapitalą, dėl to rublio kursas krinta. Kad palaikytų nacionalinės valiutos vertę, Rusijos centrinis bankas yra priverstas parduoti tarptautines atsargas[23] (žr. 30 pav.). Tai didina šalies nemokumo riziką, o ją didėjant rodo blogėjantys tarptautinių reitingo agentūrų suteikiami skolinimosi reitingai bei kredito įsipareigojimų neįvykdymo apsikeitimo sandorių vertės (žr. 31 pav.). Taigi, refinansuoti turimą išorės skolą (2014 m. pabaigoje ji sudarė 35,8 % šalies BVP) Rusijai taps sudėtingiau, o viešasis sektorius gali būti priverstas mažinti savo išlaidas ir taip jis neprisidėtų prie ekonomikos augimo (2015 ir 2016 m. viešasis sektorius turi išpirkti apie dešimtadalį savo skolos užsieniui).

ES ekonomika atsigauna, o kai kurių Lietuvai svarbių jos narių augimo prognozės paskutiniu metu tapo optimistiškesnės, todėl eksportuotojų prarastos pajamos Rusijoje gali būti atsvertos didėjančių pardavimo ES pajamų. Europos Komisija 2015 m. pavasarį padidino šių metų ES ekonomikos augimo prognozę iki 1,8 proc. (2014 m. rudenį prognozuota, kad 2015 m. augimas bus 1,5 %). Lietuvai svarbiose prekybos partnerėse – Vokietijoje, Lenkijoje, Estijoje – ekonomikos augimo prognozės irgi padidintos atitinkamai iki 1,9 proc., 3,3 proc. ir 2,3 proc. (2014 m. rudenį prognozuotas atitinkamai 1,1 %, 2,8 % ir 2,0 % augimas). Be to, gerėja ES įmonių ir namų ūkių ateities lūkesčius rodantys rodikliai, todėl didesnio vartojimo ir investavimo tikimybė ateityje didėja.

Net jei eksportuotojų finansinė būklė ir suprastėtų, bankų sektorius yra pakankamai atsparus atlaikyti galimus kredito nuostolius. 2014 m. pabaigoje bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo rodiklis padidėjo ir sudarė 21,3 proc. (žr. „Bankų atsparumas rizikoms“ šios apžvalgos I sk.). Kadangi į Rusiją daugiausia eksportuojan-

29 pav. Pasaulio paklausos indeksas, pritaikytas Lietuvai, ir jo prognozės

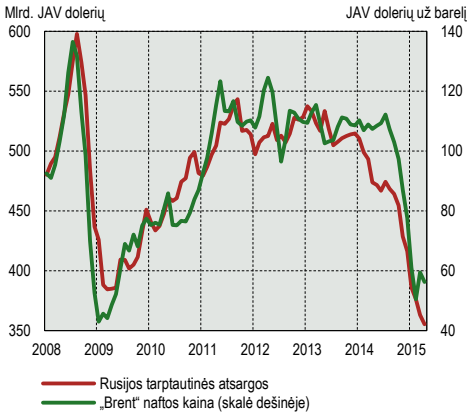
(2012 m. I ketvirtis–2016 m. IV ketvirtis)

Šaltiniai: ECB ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: 2014 m. spalio mėn. duomenys pateikti taškine, 2015 m. vasario mėn. duomenys – brūkšnine linija.

30 pav. Rusijos oficialiosios tarptautinės atsargos ir naftos kaina rinkoje

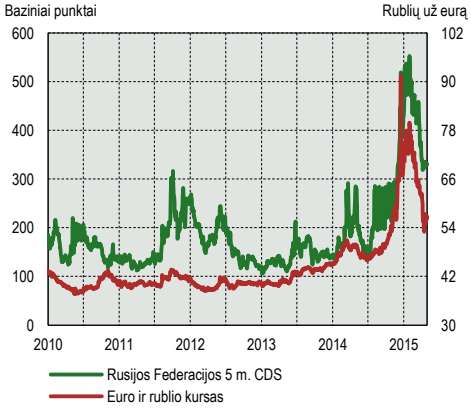
(2008 m. sausio mėn.–2015 m. balandžio mėn.)

Šaltinis: „Bloomberg“.

31 pav. Rusijos rublio kursas ir apsidraudimo nuo Rusijos nemokumo kaina

(2010 m. sausio mėn. 1 d.–2015 m. balandžio mėn. 30 d.)

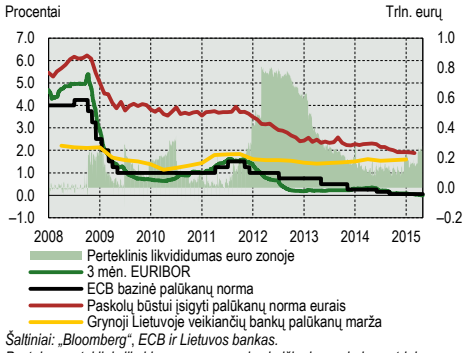

Šaltiniai: „Thomson Reuters“, ECB ir Lietuvos banko skaičiavimai.

[20] 2015 m. balandžio mėn. bankų apklausa dėl skolinimo sąlygų, Nr. 2.
[21] Tai 0,8 proc. punkto mažesnės augimo prognozės nei skelbtos 2015 m. sausio mėn. Kai kurios kitos tarptautinės institucijos (pvz., Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas, naujienų agentūros *Bloomberg* ir *Reuters*) prognozuoja, kad Rusijos ekonomikos smukimas 2015 m. sudarys nuo 3,6 iki 5,0 proc.
[22] Žaliavinės naftos pardavimas yra pagrindinis Rusijos biudžeto pajamų šaltinis. Pagal 2015 m. pradžios išlaidų lygio planą, biudžetas tampa subalansuotas žaliavinės naftos kainai sudarant apie 100 JAV dolerių už barelį.
[23] 2015 m. kovo mėn. Rusijos tarptautinės atsargos per metus buvo sumažėjusios daugiau negu ketvirtadaliu – iki 356 mlrd. JAV dolerių.

32 pav. Palūkanų normos ir perteklinis likvidumas Eurosistemoje

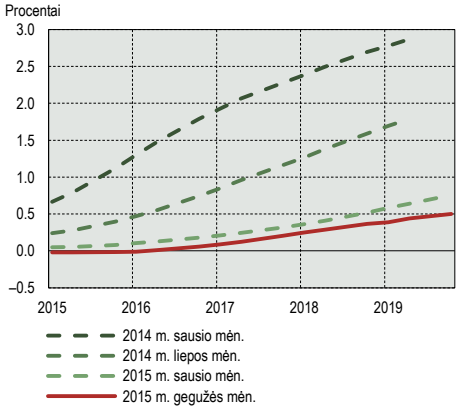
(2008 m. sausio mėn. 1 d.–2015 m. gegužės mėn. 1 d.)

Šaltiniai: „Bloomberg", ECB ir Lietuvos bankas.
Pastaba: perteklinis likvidumas euro zonoje skaičiuojamas kaip centrinių bankų Eurosistemoje turima atsargų suma, viršijanti bendrą bankų sistemos poreikį, kuris nustatomas pagal privalomųjų atsargų reikalavimus ir autonominius veiksnius.

33 pav. 3 mėn. EURIBOR ateities lūkesčiai

(2014 m. sausio mėn.–2015 m. gegužės mėn.)

Šaltiniai: „Bloomberg" ir Lietuvos banko skaičiavimai

čios įmonės sudaro apie 5 proc. visų bankų paskolų portfelio, be to, jos sėkmingai kuruoja kitose užsienio rinkose[24], mažai tikėtina, kad eksporto sumažėjimas artisioje ateityje darytų reikšmingą įtaką bankų veiklos stabilumui, t. y. galimybėms prisiimti nuostolius.

ILGAI TEBESILAIKANČIOS MAŽOS PALŪKANŲ NORMOS

Ilgai vyraujant mažų palūkanų normų aplinkai, didėja investuotojų noras rizikuoti, susidaro prielaidų neprofesionaliems rinkos dalyviams tokią aplinką laikyti įprasta ir stiprėja paskatos investuoti į nekilnojamąjį turtą. Vyraujant mažoms palūkanų normoms, mažėja namų ūkių galimybės sukaupti norimą santaupų lygį ateičiai. Siekdami pajamingumo, tiek profesionalūs, tiek neprofesionalūs rinkos dalyviai vis labiau linksta turimas lėšas laikyti ne bankų sąskaitose ar vyriausybės taupymo lakštais, o investuoti jas į didesnės rizikos finansinį turtą. Dėl to sparčiai, dažnai – nebeatspindėdamos pamatinės rizikos kyla akcijų ar obligacijų kainos, o investuotojai tampa vis pažeidžiamesni tokių kainų pokyčių. Kyla ir su nekilnojamojo turto kainų netvariu augimu vidutiniu ar ilguoju laikotarpiu susijusi rizika, nes, trūkstant pelningų finansinių priemonių, susidaro prielaidų nekilnojamojo turto įsigijimą laikyti patrauklia finansinių investicijų alternatyva (daugiau žr. „Nekilnojamojo turto rinka" šios apžvalgos I sk.)[25]. Be to, susidaro prielaidų keistis ateities lūkesčiams: priimdami sprendimus skolintis kintamųjų palūkanų normų sąlygomis, namų ūkiai gali nepagrįstai neįvertinti tikimybės, kad, ekonominiams rodikliams pasikeitus, palūkanos pradės didėti. Pavyzdžiui, vidutinė būsto paskolų palūkanų norma eurais 2015 m. kovo mėn. sudarė 1,9 proc., tačiau tikėtina, kad, padidėjus infliacijai, ji artės prie du kartus didesnės ilgalaikės vidutinės reikšmės.

Euro zonos ūkiui dar tik pradedant atsigauti, o kainų lygiui krintant, ECB toliau vykdys skatinamąją pinigų politiką, todėl lūkesčiai, kad palūkanų normos bus mažos dar ilgiau, stiprėja. Nuo 2014 m. pradžios įvairios trukmės EURIBOR palūkanų normos reikšmingai sumažėjo (3 mėn. EURIBOR palūkanų norma 2015 m. balandžio pabaigoje net tapo neigiama), o lūkesčius dėl tolesnio palūkanų normų euro zonoje mažėjimo atspindėjo krintančios EURIBOR ateities sandorių palūkanų normos (žr. 32 pav. ir 33 pav.). Pavyzdžiui, 2015 m. gegužės mėn. buvo tikimasi, kad 3 mėn. EURIBOR ir po penkerių metų neviršys 0,5 proc. Be to, investuotojams siekiant pajamingumo, 2014 m. reikšmingai mažėjo ilgojo laikotarpio palūkanų normos. 2014 m. euro zonos ekonomikos augimas vis dar buvo silpnokas, o kainų lygis augo pernelyg lėtai (2015 m. kovo mėn. net buvo 0,1 % mažesnis nei prieš metus). Dėl to 2014 m. ECB sumažino bazinę palūkanų normą iki 0,05 proc., o 2015 m. kovo mėn. pradėjo vykdyti 1,1 trln. eurų vertės vertybinių popierių supirkimo programą.

Ilgai tebesilaikančių mažų palūkanų normų riziką švelnina mažėjanti paskolų portfelio kredito rizika ir bankų sektoriaus gebėjimas gauti vis dar teigiamas grynąsias palūkanų pajamas. Lietuvos ekonomikai toliau augant, Lietuvoje veikiančių bankų skolininkų finansinė būklė gerėjo. Per 2014 m. nedarbo lygis Lietuvoje sumažėjo 1,3 proc. p. (metų pabaigoje sudarė 10,1 %), o realusis grynasis darbo užmokestis padidėjo 5,1 proc. Ne finansų įmonių pajamos 2014 m. buvo beveik tokios pat kaip ir prieš metus, tačiau pelnas prieš apmokestinimą išaugo 13,2 proc. Kai skolinimas privačiajam sektoriui neauga, didėjančios pajamos mažina jo įsiskolinimo lygį ir gerina galimybes atlaikyti staigų palūkanų normų išaugimą. Mažėjant palūkanų normoms ir paskolų portfeliui, mažėjo ir su palūkanų mokėjimu susijusi finansinė našta ne finansų sektoriui. Be to, bankams indėlių palūkanų normas mažinant sparčiau nei palūkanų už teikiamas paskolas normas, grynoji palūkanų marža šiek tiek didėjo (žr. 32 pav.), o išaugusios grynosios bankų palūkanų pajamos (per metus 7,5 %) padėjo šalies bankų sektoriui išlikti pelningam (žr. „Bankų atsparumas rizikoms" šios apžvalgos I sk.).

Kad namų ūkiai, kaip neprofesionalūs finansų rinkos dalyviai, neprisiimtų perteklinių finansinių įsipareigojimų ir būtų tinkamai apsaugoti nuo rizikos, susijusios su galimais nepalankiais palūkanų normų svyravimais ateityje, Lietuvos bankas

[24] Naujų rinkų paieška lengvina ir valdžios sprendimai: teikiama parama naujų rinkų ieškančioms įmonėms (pvz., kompensuojamas dalyvavimas tarptautinėse parodose), priimta mėsos perdirbimo įmonių veiklą reglamentuojančių teisės aktų pakeitimų, kuriais įteisintas ritualinis gyvulių skerdimas.
[25] 2015 m. sausio mėn. net ir ilgiausio termino (nuo 2 m.) naujų terminuotųjų indėlių palūkanų normos vidurkis buvo 1,6 proc., o tuo pat metu metinis standartinio 60 kv. metrų ploto naujos statybos buto sostinėje pelningumas (gaunamas butą nuomojant) svyravo tarp 4 ir 5 proc.

pakeitė Atsakingojo skolinimo nuostatus. Šie nuostatai pakeisti taip, kad skaičiuojant vidutinės įmokos dydžio ir pajamų santykį (angl. *debt-service-to-income ratio,* DSTI) bus naudojama aktuali, tačiau ne mažesnė nei 5 proc. palūkanų norma[26]. Taikant didesnę palūkanų normą, DSTI rodiklį tenkinti sudėtingiau, todėl atsiranda paskatų ilginti paskolos trukmę. Siekiant to išvengti, maksimali kredito trukmė sutrumpinama iki 30 metų. Šiuos pakeitimus numatoma taikyti nuo 2015 m. lapkričio 1 d. (daugiau žr. „Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimai“ šios apžvalgos III sk.).

RIZIKOS, KYLANČIOS IŠ PATRONUOJANČIŲJŲ BANKŲ VEIKLOS

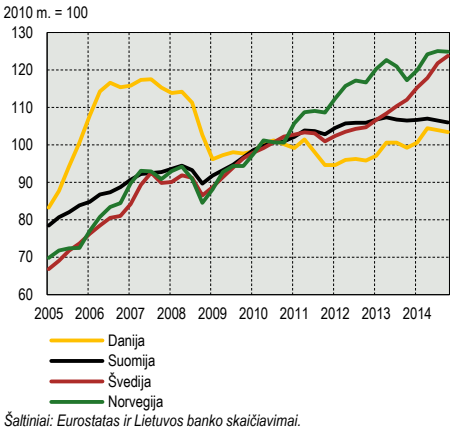
Lietuvos bankų rinkoje dominuoja Šiaurės šalių kapitalo bankai, todėl finansų sistemos sukrėtimai tose šalyse turėtų neigiamą įtaką mūsų šalies finansų sektoriui. 2014 m. gruodžio mėn. šie bankai (AB SEB bankas, AB DNB bankas, AB *Swedbank*, AB, *Danske Bank A/S* Lietuvos filialas*, Nordea Bank AB* Lietuvos skyrius*, Pohjola Bank plc* Lietuvos filialas) buvo suteikę 92,8 proc. viso šalies bankų sektoriaus paskolų, juose buvo padėta 87,7 proc. indėlių. Dalis visuomenės neskiria Lietuvoje veikiančių Šiaurės šalių kapitalo bankų nuo juos patronuojančių institucijų net jei bankas Lietuvoje veiklą vykdo kaip atskiras juridinis vienetas. Be to, Šiaurės šalių kapitalo bankai Lietuvoje likvidumą yra linkę valdyti grupės mastu, todėl, patronuojančiosioms institucijoms susidūrus su problemomis, patronuojamosioms tektų prisidėti palaikant jų likvidumą arba iš jų gaunamą finansavimą keisti brangesnėmis alternatyvomis[27]. Galiausiai, kilus finansinei įtampai Šiaurės šalyse, jose įsikūrusių patronuojančiųjų bankų noras rizikuoti sumažėtų, o dėl bendrų grupės strateginių sprendimų skolinimas rizikingesniems sektoriams (pvz., nekilnojamojo turto veiklos įmonėms) galėtų būti paveiktas ir Baltijos šalių rinkose.

Didelės nekilnojamojo turto kainos, aukštas privačiojo sektoriaus įsiskolinimo lygis ir bankų polinkis didelę dalį finansavimosi poreikių tenkinti užsienio valiutomis Šiaurės šalių finansų sistemas daro jautrias sukrėtimams. Būsto kainos Norvegijoje bei Švedijoje 2014 m. toliau kilo (žr. 34 pav.), nors abiejų valstybių centriniai bankai jau ir anksčiau jas vertino kaip neproporcingai dideles. Tuo pat metu Švedijoje įsiskolinimo lygis ūgtelėjo 4,6 proc. p. ir per metus sukurtą šalies BVP viršijo 2,5 karto. Norvegijoje bei Suomijoje šis rodiklis taip pat padidėjo (atitinkamai 1,8 ir 4,9 proc. p.). Dėl šių priežasčių Šiaurės šalių ūkių galimybės atlaikyti didesnio masto sukrėtimus yra ribotos. Pavyzdžiui, sulėtėjus ekonomikos augimui, dalis privačiojo sektoriaus skolininkų prarastų galimybę laiku grąžinti anksčiau prisiimtus finansinius įsipareigojimus, todėl bankų sektorius patirtų nuostolių. Tai padidintų Šiaurės šalių bankų rizikingumą ir veikiausiai pabrangintų veiklos finansavimą (Šiaurės šalių bankų sektorių paskolų ir indėlių santykis yra santykinai didelis, žr. 35 pav.). Šiaurės šalių bankai, išskyrus *Pohjola Bank plc* Lietuvos filialą, yra linkę išnaudoti skolinimosi finansų rinkose galimybes: 2014 m. pabaigoje jų įsipareigojimų struktūroje tokio finansavimosi dalis sudarė 44,1 proc. Be to, 2014 m. pabaigoje apie pusę finansavimosi ne indėliais vertės sudarė finansavimasis užsienio valiutomis, dažniausiai JAV doleriais. Tikėtina, kad padidėjus skolinimosi kaštams, padidėjimą šie bankai perkeltų savo skolininkams, įskaitant ir Lietuvoje veikiančius patronuojamuosius bankus.

Riziką dėl finansinių disbalansų Šiaurės šalyse mažina jų finansų rinkas reguliuojančių institucijų taikomos ir ketinamos taikyti makroprudencinės politikos priemonės. Nors šios institucijos vertina taikomas priemones kaip vis dar nepakankamas finansiniams disbalansams panaikinti, rizikos mastas tokiomis priemonėmis mažinamas. 2014 m. buvo griežtinami kapitalo reikalavimai Švedijos bankams: keturiems didiesiems nustatytas 3 proc. sisteminės rizikos rezervas (įsigalioja nuo 2015 m.), o vidaus reitingais pagrįstą kredito rizikos vertinimo metodą taikančių bankų teikiamoms būsto paskoloms nustatytas minimalus leidžiamas rizikos svoris (25 %); be to, nuo 2015 m. rugsėjo įsigalios 1 proc. anticiklinis kapitalo rezervas. Norvegijos bankams 1 proc. anticiklinis kapitalo rezervas nustatytas 2013 m. pabaigoje, įsigalios nuo 2015 m. liepos mėn. Danijoje bankams ketinama nustatyti sisteminės rizikos atsargos

34 pav. Būsto kainos Šiaurės Europos šalyse

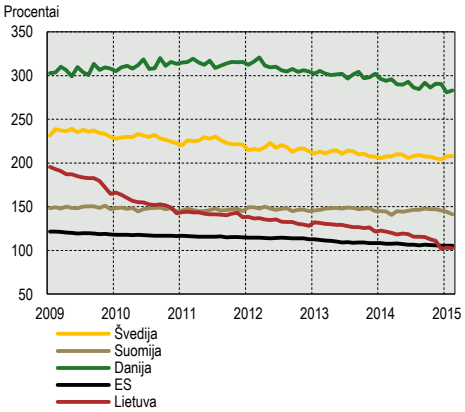
(2005 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

35 pav. PFĮ paskolų ir indėlių (be finansų įstaigų) santykis

(2009 m. sausio mėn.–2015 m. vasario mėn.)

Šaltiniai: „Thomson Reuters“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

[26] Paskolų, kurioms taikoma fiksuota palūkanų norma visą sutarties laikotarpį, palūkanų įmokų sumai apskaičiuoti ir toliau bus naudojama aktuali apskaičiuota palūkanų norma.
[27] 2014 m. gruodžio mėn. 31 d. iš patronuojančiųjų institucijų gautas finansavimas patronuojamųjų bankų įsipareigojimų struktūroje sudarė 21,0 proc.

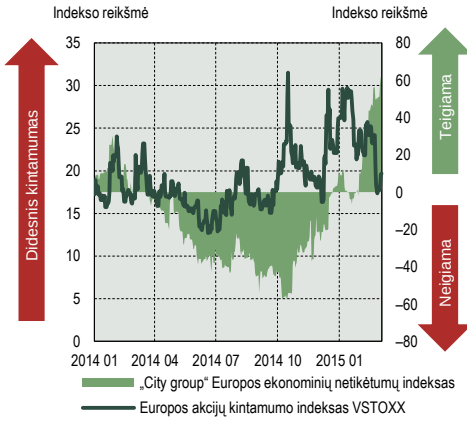
reikalavimus (įsigalios 2019 m.), kurie skirtingose įstaigose sudarys nuo 1 iki 3 proc. Šios priemonės Šiaurės šalių bankus turėtų padaryti atsparesnius galimiems nuostoliams, taip pat esama tikimybės, kad jomis bus lėtinamas kredito augimas.

Auganti Šiaurės šalių ekonomika, žemas nedarbo lygis ir didelės namų ūkių pajamos daro tų valstybių finansų sektorius atsparesnius ekonominiams šokams. 2014 m. visų Šiaurės šalių, išskyrus Suomiją, realiojo BVP augimo tempai buvo spartesni nei vidutiniškai euro zonoje, o nedarbo lygis Švedijoje, Suomijoje ir Danijoje – mažesnis nei ES šalių vidurkis[28]. Šiaurės šalių disponuojamosios pajamos, tenkančios vienam gyventojui, taip pat buvo vienos didžiausių ES (pvz., Švedijoje tris kartus didesnės nei ES šalių vidurkis). 2015 m. balandžio mėn. ataskaitoje TVF irgi pateikia skaičius, rodančius palyginti spartų ekonomikos augimo ir nedarbo lygio mažėjimo tempą šiose valstybėse.

Pastaruoju metu Lietuvos bankų priklausomybė nuo išorinio finansavimo mažėjo, todėl rizikos, kylančios iš patronuojančiųjų bankų veiklos, mastą galima vertinti kaip mažesnį. Lietuvoje veikiančių bankų paskolų ir indėlių santykis 2014 m. pabaigoje sudarė 90,6 proc., o tai 16,6 proc. p. mažiau nei prieš metus (2008 m. pabaigoje šis santykis buvo 176,0 proc.). Nors šį rodiklį nemenkai paveikė prieš euro įvedimą į bankus sunešti indėliai, atmetus jų įtaką, jis būtų lygus apytiksliai 100 proc. Tai rodo, kad Lietuvos bankai beveik visą savo veiklą finansuoja vietos rinkoje ir yra mažiau priklausomi nuo patronuojančiųjų institucijų suteikiamo likvidumo (kai kurių bankų priklausomybė nuo išorės finansavimo šaltinių vis dėlto tebėra didelė). Be to, Lietuvoje veikiantys bankai turi nemažai kaip įkaitas Eurosistemoje tinkančio turto, o tai teikia papildomų likvidumo rizikos mažinimo galimybių (daugiau žr. „Bankų atsparumas rizikoms“ šios apžvalgos I sk.).

36 pav. Ekonominiai netikėtumai ir akcijų kainų kintamumas Europoje

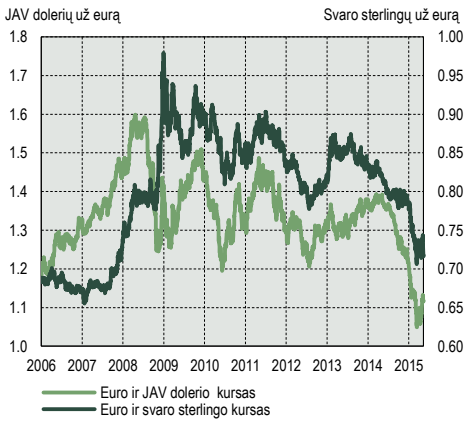
(2014 m. sausio mėn. 1 d.–2015 m. gegužės mėn. 1 d.)

Šaltiniai: „Bloomberg“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

37 pav. Euro ir JAV dolerio ir euro ir svaro sterlingų valiutų kursai

(2006 m. sausio mėn. 1 d.–2015 m. gegužės mėn. 1 d.)

Šaltiniai: ECB ir Lietuvos banko skaičiavimai.

STAIGUS RIZIKOS PRIEDŲ PADIDĖJIMAS

Pasaulyje saugaus finansinio turto pajamingumui toliau tebesant menkam, investuotojai priversti prisiimti daugiau finansinės rizikos, todėl staigaus rizikos priedų padidėjimo galimos sukelti problemos tebėra aktualios. Nepaisant mažo nominaliojo BVP augimo ES, karinio konflikto tarp Rusijos ir Ukrainos ir politinio neapibrėžtumo dėl Graikijos viešosios skolos įsipareigojimų vykdymo, 2014 m. ir 2015 m. pradžioje pajamingumo buvo vaikomasi beveik visose pasaulio finansų rinkose, turto vertė kilo, o rizikos kaina laikėsi istoriškai žema. Minėtu laikotarpiu pasitaikydavo, kad kintamumas, nors ir trumpai, vienoje ar kitoje rinkoje staiga padidėdavo (žr. 36 pav.), o antrinės rinkos likvidumas buvo nedidelis[29]. Vadinasi, įvykus didesniam šokui, rizikos priedai gali kisti sparčiai. 2015 m. balandžio pabaigoje ir gegužės pradžioje įvykęs vyriausybių obligacijų pajamingumo pokytis (pvz., Vokietijos 10 m. VVP pajamingumas padidėjo 0,5 proc. p.) rodo, kad investuotojai nerimauja dėl galimo finansinio turto pervertinimo ir jautriai reaguoja į netikėtas ekonomines naujienas.

Staigaus ir chaotiško rizikos priedų grįžimo prie istorinių vidurkių labiausiai tikėtina priežastis ir toliau yra rinkos dalyvių lūkesčių pasikeitimas dėl pinigų politikos pokyčių. Rinkose visuotinai vaikantis pajamingumo, investuotojų sprendimai vis labiau grindžiami ne fundamentaliaisiais veiksniais, o lūkesčiais dėl kitų investuotojų elgesio (tikimasi vertės išaugimo, paskatinto kitų rinkos dalyvių elgsenos). Be to, 2014 m. ir 2015 m. pradžioje augusios finansinio turto kainos buvo palaikomos skatinamosios pinigų politikos ir išskirtinai žemo kintamumo rinkose. Pinigų politikai JAV griežtėjant, o Europoje dar kurį laiką išliekant ypač negriežtai (žr. „Finansų rinkos ir ekonomika“ šios apžvalgos I sk.), bent valiutų rinkoje artimiausiu metu didesnis kintamumas tikėtinas (žr. 37 pav.). Be to, lūkesčių pasikeitimo priežastys galėtų būti pasikeitęs konflikto Ukrainoje vertinimas, prastesnė, nei tikėtasi, ekonomikos plėtra arba sutarimo, kaip spręsti Graikijos viešosios skolos problemą, neradimas. Tai verstų investuotojus už riziką prašyti didesnės grąžos, o tuos investuotojus, kuriems rizika mažiau priimtina, atsisakyti turimų pozicijų. Mažo likvidumo rinkose, vienu metu atsiradus daug pardavėjų, tai lemtų rizikos priedų išaugimą ir finansinio turto vertės kritimą. 2015 m. balandžio pabaigoje ir gegu-

[28] Eurostato duomenimis, 2014 m. pabaigoje nedarbo lygis Švedijoje ir Suomijoje buvo atitinkamai 8,4 ir 8,8 proc., o Danijoje – 6,4 proc. Vidutinis nedarbo lygis visose ES šalyse – 10 proc.

[29] Nors rinkose prekiaujamo turto apimtis nebuvo didelė (vertinant iš istorinės perspektyvos), finansinio turto vertė labai svyravimo. Pavyzdžiui, 2014 m. spalio mėn. Europos akcijų rinkose (EURO STOXX600) kintamumas tapo 30,3 proc. didesnis nei ankstesnius tų metų mėnesius, nors akcijų buvo perleista tik 13,2 proc. daugiau nei pastarųjų 7 metų vidurkis. Tai rodo, kad pardavėjas turi pasiūlyti nemenką nuolaidą, kad rastų pirkėją, skubiai prireikus parduoti turimą finansinį turtą.

žės pradžioje padidėjęs kintamumas vyriausybių obligacijų rinkoje rodo, kad rizikos priedai gali koreguotis ir dėl iš principo teigiamų naujienų, jei jos yra netikėtos (pvz., spartesnio, nei tikėtasi, ekonomikos augimo ar infliacijos rodiklių, artimesnių pinigų politika siekiamam tikslui).

2014 m. kai kuriose Lietuvos finansų įstaigose svyravimams rinkoje jautraus turto dalis didėjo, todėl jų jautrumas staigiam rizikos priedų kilstelėjimui išaugo, tačiau visas sektorius išliko gana atsparus. Atsparumui daugiausia įtakos turėjo tai, kad Lietuvoje veikiančių bankų pagal rinkos vertę skaičiuojamo turto dalis (skolos vertybiniai popieriai) 2014 m. sumažėjo ir laikotarpio pabaigoje sudarė 8,6 proc. (prieš metus buvo 10,2 %). Tuo pat metu kredito unijų jautrumas staigiam rizikos priedų išaugimui didėjo: jų skolos vertybiniai popieriai, palyginti su visu turtu, per metus padidėjo 5,7 proc. p. – iki 35,8 proc. (daugiau žr. „Nesubalansuota kredito unijų sektoriaus raida“ šiame sk.). Nors pastaruoju metu pajamingumo vaikymasis finansų rinkose prekiaujamų investicinių priemonių kainas kelia ir leidžia jų turėtojams uždirbti pelno, rizikos priedams koreguojantis, šis finansinis turtas sukeltų nuostolių. Kitų finansų rinkos dalyvių tokio turto dalis kito nuosaikiai, tačiau tebebuvo didelė. 2014 m. pabaigoje Lietuvoje veikiančių pensijų fondų turto struktūroje skolos vertybiniai popieriai ir įmonių akcijos sudarė 92,2, investicinių fondų – 87,2, o draudimo įmonių[30] – 80,0 proc. Nors visos šios įstaigos rinkos svyravimams jautrų turtą daugiausia laiko iki išpirkimo, dėl nenumatytų aplinkybių staiga prireikus turtą parduoti (pvz., rizikos nepersidraudusioms draudimo įmonėms, jei įvytų katastrofinis draudžiamasis įvykis), jos taip pat patirtų nuostolių.

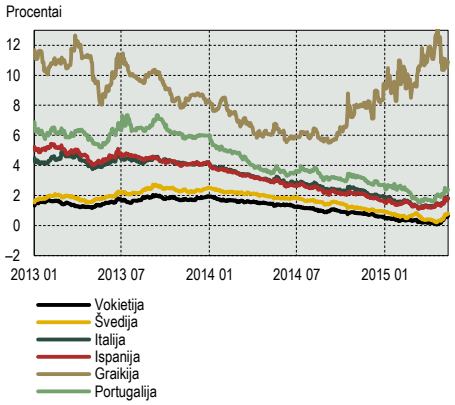
2014 m. ir 2015 m. pradžioje investicinių priemonių verčių koreliacija labai sumažėjo (žr. 38 pav.). Tai rodo investuotojų reakcija į politinį neapibrėžtumą euro zonoje dėl Graikijos viešosios skolos tvarumo. 2011 m. pietinių euro zonos valstybių VVP siejo didelė koreliacija, todėl į neigiamas naujienas vienoje kurioje valstybėje investuotojai reaguodavo brangiau įkainodami riziką kitose, tačiau 2014 m. pabaigoje ir 2015 m. pradžioje dėl situacijos Graikijoje kitų euro zonos valstybių VVP pajamingumas reikšmingai nepakito. Lygiai taip 2014 m. antrojoje pusėje padidėjęs žaliavinės naftos kainų ir valiutų rinkos kintamumas nesukėlė rizikos perkainojimo kitose finansų rinkų dalyse.

Pagrindiniai Lietuvos finansų sektoriaus dalyviai – komerciniai bankai – 2015 m. didelių problemų dėl vertybinių popierių vertės pokyčio nebūtų turėję, nes jų kapitalo pakankamumas buvo didelis. Darant prielaidą, kad 2014 m. pabaigoje visi bankų turėti vertybiniai popieriai yra išleisti Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir atitinka vidutinę rinkoje esančių tokių vertybinių popierių trukmę, apskaičiuojama, kad 1 proc. p. pajamingumo padidėjimas bankų sektoriuje būtų sukėlęs 55 mln. eurų nuostolį ir vidutinį kapitalo pakankamumo rodiklį būtų sumažinęs nuo 21,3 iki 20,8 proc. Kitų finansų sektoriaus dalyvių, išskyrus kredito unijas, galimybės atlaikyti vertybinių popierių svyravimus yra geros dar ir dėl to, kad jų įsipareigojimai klientams paprastai būna susiję su finansinio turto vertės svyravimu, t. y. kainų kritimas reiškia nuostolį ne pačiai institucijai, o jos klientams (pvz., investicinių fondų).

Kadangi staigus rizikos priedų pokytis priklauso nuo išorinių veiksnių, kuriems įtaką daryti sudėtinga, šios rizikos problema turėtų būti sprendžiama veiksmus nukreipiant į Lietuvos finansų įstaigų jautrumo rizikai mažinimą. Atsižvelgdamas į tai, Lietuvos bankas parengė jautriausių rizikos priedų rizikai šalies finansų įstaigų – kredito unijų – investavimo į VVP taisykles, kuriomis ribojamos įstaigų galimybės įsigyti rinkos svyravimams jautrių pozicijų (žr. „Kredito unijų sektoriaus reforma“ šios apžvalgos III sk.). Be tokių konkrečių veiksmų, svarbu ir toliau perspėti rinkos dalyvius apie grėsmes, keliamas perteklinio rizikos prisiėmimo finansų rinkose.

38 pav. 10 m. Europos vyriausybių obligacijų metinis pajamingumas

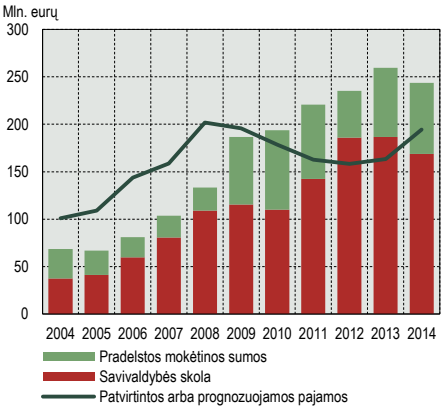
(2013 m. sausio mėn. 1 d.–2015 m. gegužės mėn. 15 d.)

Šaltinis: „Bloomberg“.

39 pav. Vilniaus miesto savivaldybės įsipareigojimai ir pajamos

(2004–2014 m.)

Šaltiniai: Finansų ministerija ir Lietuvos bankai skaičiavimai.

IŠŠŪKIAI FINANSŲ SISTEMAI

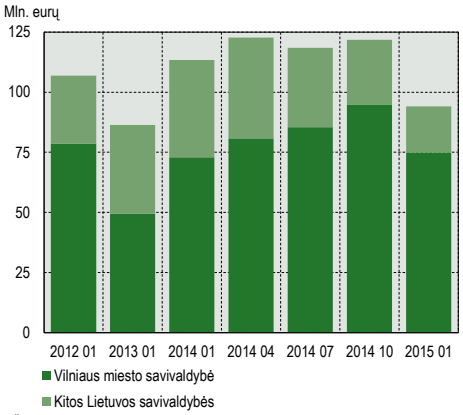
Savivaldos institucijų įsiskolinimas

Ilgą laiką didėję savivaldybių finansiniai įsipareigojimai 2014 m. sumažėjo 3 proc. Pastaraisiais metais didžiausią susirūpinimą kėlusi Vilniaus miesto skola taip pat buvo mažesnė (žr. 39 pav.). 2014 m. ketvirtojo ketvirčio pabaigoje visi sostinės įsipareigojimai, įskaitant pradelstas mokėtinas sumas, sudarė 243,7 mln. Eur, o tai 6,1 proc. ma-

[30] Draudimo įmonių naujausi statistiniai duomenys – 2014 m. trečiojo ketvirčio.

40 pav. Lietuvos savivaldybių pradelstos mokėtinos sumos

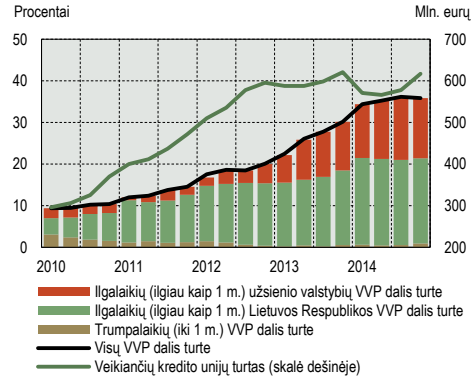
(2011 m.–2013 m.; 2014 m. I–IV ketvirčiai)

Šaltiniai: Finansų ministerija ir Lietuvos banko skaičiavimai.

41 pav. Kredito unijų investicijų į VVP kaita

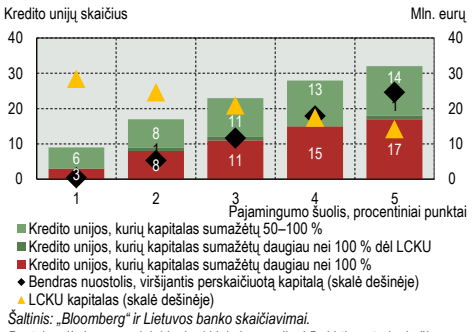
(2010 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: paveiksle parodyta VVP trukmė yra tokia, kokia buvo įsigijimo metu.

42 pav. Kredito unijų atsparumas pajamingumo šuoliams

(2014 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: „Bloomberg" ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: 1) daroma prielaida, kad kiekviena unija į 5 skirtingų trukmių šiuo metu prekiaujamus Lietuvos Respublikos VVP eurais yra investavusi sverto principu – pagal likvidumo ataskaitoje pateiktų trukmių rėžiuose esančias nominaliąsias vertes; 2) testavimu atsižvelgiama į LCKU turimą prekybinį VVP portfelį, darant prielaidą, kad tokio portfelio vertei sumažėjus, jos narės turės įnešti papildomai kapitalo, proporcingai šiuo metu laikomam LCKU.

žiau nei prieš metus. Dėl to sostinės skolos ir pajamų santykis gerėjo ir sudarė 125,4 proc., arba 33,4 proc. p. mažiau nei prieš metus bei 9,6 proc. p. mažiau nei nustatyti skolinimosi limitai. Vis dėlto tam daugiausia įtakos turėjo ne reikšmingai pagerėjęs išlaidų valdymas, o savivaldybių biudžetų pajamų padidinimas centrinės valdžios perduotoms funkcijoms vykdyti.

Nors savivaldybių finansinė būklė ir buvo pagerėjusi, jų įsipareigojimų struktūra vis dar buvo netvari. Pavyzdžiui, bankams atsisakius finansuoti sostinės savivaldybę, pastaroji buvo priversta pradelsti vis daugiau mokėtinų sumų: 2014 m. ketvirtąjį ketvirtį tokių sumų buvo 74,8 mln. Eur, t. y. 2,5 proc. daugiau nei prieš metus[31] (žr. 40 pav.). To paties laikotarpio Vilniaus miesto savivaldybės pradelstų mokėtinų sumų ir metinių pajamų santykis sudaro 38,5 proc., o visų kitų savivaldybių – vidutiniškai 2,4 proc. Šiais metais pradėtas rengti savivaldybių skolinimosi taisyklių pakeitimo projektas, kurį įgyvendinus savivaldybių įsipareigojimai apimtų daugiau skolinimosi ne iš bankų priemonių, todėl skolinimosi limitų laikymosi statistika taps tikslesnė. Projekte taip pat numatyta skolinimosi apribojimų, kai savivaldybė nevykdo įsipareigojimų pagal anksčiau pasirašytas paskolų iš valstybės biudžeto arba valstybės vardu pasiskolintų lėšų sutartis arba nėra pasitvirtinusi biudžeto. Ši priemonė gali pagerinti savivaldybių finansų fiskalinę drausmę.

Nesubalansuota kredito unijų sektoriaus raida

Nors kredito unijų sektoriaus turtas 2014 m. pernelyg sparčiai neaugo, jų jautrumas rinkos rizikai toliau didėjo. Praėjusiais metais kredito unijų turtas augo nuosaikiai (0,6 %), neviršydamas metinio nominaliojo BVP augimo (3,8 %). Tuo pat laikotarpiu kredito unijų paskolų portfelis sumažėjo 11,4 proc., o paskolos, teikiamos asocijuotiesiems nariams (tokių paskolų augimas daugiausia ir lėmė disbalansus 2010–2013 m.), mažėjo ketvirtadaliu. Kita vertus, kredito unijų paskolų portfelio mažėjimą iš esmės atsvėrė per metus 18 proc. augusios investicijos į VVP. Vis daugiau į VVP kredito unijos investuoja nuo 2008 m., o 2014 m. prieaugis lėmė tai, kad kredito unijų investicijų į VVP ir viso turto santykis per metus padidėjo 5,7 proc. p. ir siekė 35,8 proc. (žr. 41 pav.). Dauguma 2014 m. įsigytų VVP buvo ilgesnės nei 1 m. trukmės, taigi kredito unijų polinkis investuoti į vertybinius popierius vaikantis pajamingumo, o ne likvidumo valdymo tikslais nesikeitė.

Didžiausia staigaus rizikos priedų padidėjimo rizika dėl turto struktūros disbalanso 2014 m. kilo toms kredito unijoms, kurios nepriklauso LCKU. Ne LCKU narių investicijos į VVP per 2014 m. augo trečdaliu, t. y. dešimt kartų daugiau nei LCKU narių (3 % metinis augimas), ir vidutiniškai sudarė 78,1 proc. ne LCKU narių turto. Aprašomu laikotarpiu vertybiniai popieriai sudarė daugiau nei pusę viso turto net devyniose iš dvylikos kredito unijų, kurios nepriklauso LCKU, todėl galima teigti, kad investavimas į finansines priemones yra pagrindinė jų veikla.

Lietuvos banko atliktas testavimas nepalankiausiomis sąlygomis parodė, kad net ir dėl nedidelio obligacijų pajamingumo šuolio kai kurių ne LCKU narių turtas sumažėtų daugiau, negu jos turi kapitalo (žr. 42 pav.). Atliekant šį testavimą, buvo daroma prielaida, kad visą kredito unijų investicinį portfelį sudaro tik Lietuvos Respublikos Vyriausybės eurais išreikštos obligacijos[32], kurios atitinka faktinio kredito unijų VVP portfelio terminų struktūrą. Buvo testuojamas ir LCKU jautrumas pajamingumo šuoliui, dėl kurio narėms tektų proporcingai kompensuoti galimą kapitalo sumažėjimą. Visų trukmių obligacijų pajamingumui ūgtelėjus 3 proc. p. (iki 2007 m. lygio), tokių kredito unijų, kurių patirtas skolos vertybinių popierių vertės sumažėjimas viršytų jų kapitalo lygį, būtų vienuolika. Dar vienos unijos potencialus turto sumažėjimas viršytų kapitalo lygį dėl papildomo kapitalo įnašo į LCKU. Visų dvylikos kredito unijų nuostolis, kuriam padengti neužtektų turimo kapitalo, sudarytų 23,5 mln. Eur. Š kredito unijoms yra patikėta 297,5 mln. Eur indėlių. Nesugebant šių indėlių grąžinti, trūkstamas lėšas turėtų kompensuoti VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas".

Siekdamas riboti kredito unijų sektoriaus pažeidžiamumą rinkos rizikai, Lietuvos bankas parengė kredito unijų investavimo į ne nuosavybės vertybinius popierius

[31] Be to, 2015 m. Vilniaus miesto savivaldybė privalės refinansuoti 33 mln. Eur paskolų (ir sumokėti 9,6 mln. Eur palūkanų), todėl greičiausiai bus priversta pradelsti dar daugiau mokėtinų sumų arba skolintis brangiau.
[32] Tikėtina, kad faktiniuose kredito unijų portfeliuose vertybinių popierių yra ir rizikingesnių nei Lietuvos Respublikos Vyriausybės obligacijos, taigi tikroji pajamingumo šuolio įtaka unijoms būtų šiek tiek didesnė.

taisykles. Kadangi pagrindinis kredito unijų tikslas yra narių skolinimo poreikių tenkinimas, į ne nuosavybės vertybinius popierius investuojama turi būti tik likvidumo valdymo tikslais. Todėl Lietuvos banko parengtomis taisyklėmis nustatomi reikalavimai dėl kredito unijų turimų laikinai laisvų lėšų investavimo, vertybinių popierių portfelio sudarymo ir tokio portfelio rizikos vertinimo. Pavyzdžiui, numatoma, kad investavimo į vertybinius popierius veikla turi būti apibrėžta kredito unijos veiklos strategijoje ir tokios investicijos neturi sudaryti daugiau kaip 35 proc. unijos balansinio turto, o investicijos į žemesnio reitingo vertybinius popierius turi būti diversifikuojamos ir neturi sudaryti daugiau kaip 30 proc. viso unijos vertybinių popierių portfelio. Parengtos taisyklės 2015 m. pradžioje buvo pateiktos rinkos dalyviams ir, kaip tikimasi, šiemet bus įtvirtintos Lietuvos banko valdybos nutarimu.

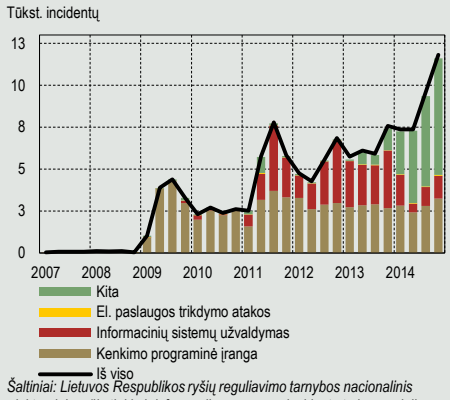
3 intarpas. Kibernetinio saugumo užtikrinimas

Kibernetiniais nusikaltimais paprastai vadinama įvairių rūšių nusikalstama veika, kai kompiuteriai ir informacinės sistemos naudojami kaip nusikaltimo priemonės arba kaip taikiniai. Valstybės ir visuomeniniam gyvenimui keliantis į kibernetinę erdvę, pastaroji tapo patraukliu tam tikrų asmenų ir nusikalstamų grupuočių taikiniu. Pasinaudoję programų spragomis, žmonių neatidumu ar aplaidumu, nusikaltėliai gali visiškai sutrikdyti viešųjų paslaugų teikimą, pažeisti ypatingos svarbos šalies infrastruktūrą ar masiškai paviešinti asmens duomenis. Taip gali būti padaryta didelė žala nacionaliniam saugumui, šalies ūkiui, valstybės ir visuomenės interesams.

Kibernetinės erdvės saugumo užtikrinimas yra naujas iššūkis visuomenei, reikalingas naujų sprendimų. Dėl šios srities išskirtinumo kyla viešojo sektoriaus ir dažnai ypatingos svarbos infrastruktūrą valdančio privačiojo sektoriaus atsakomybės ribų nustatymo, saugumo priemonių finansavimo, baudžiamosios teisės taikymo ir tarptautinio bendradarbiavimo iššūkių. Šias problemas sistemiškai spręsti padeda nacionalinės ir tarpvalstybinės kibernetinio saugumo strategijos bei priemonės joms įgyvendinti. 2011 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011–2019 m. programą. Joje nustatyti pagrindiniai kibernetinės erdvės saugumo trūkumai – reglamentavimo, koordinavimo ir kvalifikuotų specialistų stoka – ir suformuluoti tikslai bei uždaviniai, kylantys siekiant užtikrinti Lietuvos gyventojų, viešojo ir privačiojo sektoriaus saugumą kibernetinėje erdvėje. 2015 m. sausio 1 d. įsigaliojusiu Lietuvos Respublikos kibernetinio saugumo įstatymu šalyje padėtas teisinis pagrindas koordinuotai Lietuvos kibernetinės erdvės apsaugai vykdyti. Įstatyme nustatyta kibernetinio saugumo politiką formuojančių ir įgyvendinančių įstaigų, ypatingos svarbos informacinės infrastruktūros valdytojų ir kitų subjektų atsakomybė ir pareigos, numatyti viešojo ir privačiojo sektorių bendradarbiavimo būdai, įtvirtintos saugumo incidentų pranešimo ir valdymo nuostatos. Šių nuostatų savalaikis įgyvendinimas svarbus, nes elektroninių ryšių incidentų skaičius Lietuvoje sparčiai didėja (žr. A pav.).

A pav. Užfiksuoti elektroninių ryšių incidentai Lietuvoje

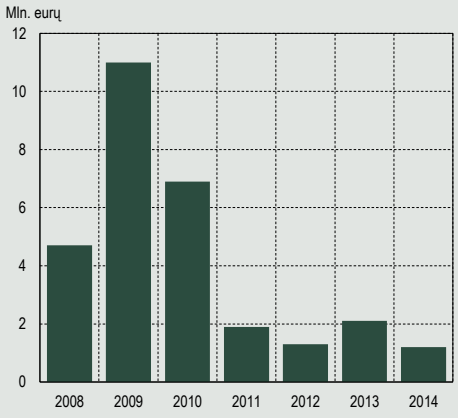
(2007 m. I ketvirtis–2014 m. IV ketvirtis)

Šaltiniai: Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos nacionalinis elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimo padalinys (CERT-LT) ir Lietuvos banko skaičiavimai.

B pav. Lietuvos bankų patirti operacinės rizikos nuostoliai per metus

(2008–2014 m.)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Lietuvos bankų sektorius patyrė reikšmingų su operacine rizika susijusių nuostolių. 2014 m. šie nuostoliai sudarė apie 1,2 mln. Eur (žr. B pav.). Pastaruosius keletą metų bankų diegiamos apsaugos sistemos ir įgyvendinami saugumo didinimo projektai operacinės rizikos nuostolius leido sumažinti. Kita vertus, informavimo apie tokius nuostolius standartų nėra, todėl esama rizikos, kad dalis bankų, nenorėdami pakenkti savo reputacijai, jų tinkamai neatskleidžia ir neinformuoja atsakingų institucijų. Taigi, bankų patiriami su operacine rizika susiję nuostoliai galėjo būti didesni, negu rodo bankų pateikti duomenys. Jie galėtų būti suskirstyti į kylančius iš vidaus (pvz., dėl netinkamai organizuojamų procesų įstaigos viduje) ir į kylančius iš išorės (pvz., dėl nusikalstamos veikos). Pirmosios rūšies operacinei rizikai mažinti tiek komerciniai bankai, tiek Lietuvos bankas yra įgyvendinę daug iniciatyvų (pvz., Lietuvos banko parengti Reikalavimai internetu atliekamų mokėjimų saugumui, įsigaliosiantys 2015 m. lapkričio 1 d.), o antrosios rūšies operacinės rizikos šaltiniai tebėra nemenkas iššūkis, todėl ateityje reikės papildomų sprendimų ir investicijų į bankų informacines sistemas. Kibernetiniai nusikaltimai priskiriami prie pastarosios rūšies operacinės rizikos. 2014 m. dėl jų bankų patirti nuostoliai (*man-in-the-middle* ataka) sudarė apie 60 tūkst. Eur. Be to, kibernetinių nusikaltimų vykdytojai 2014 m. buvo parengę apie 100 tūkst. Eur pervedimų į kitas sąskaitas (tai duomenų vagystės, arba *phishing* atakos), tačiau šios operacijos buvo užblokuotos ir bankai dėl to nuostolių nepatyrė. Vadinasi, bankų sektorius Lietuvoje kol kas palyginti atsparus kibernetiniams nusikaltimams, tačiau, neskyrus tam reikiamo dėmesio, kaip rodo tarptautinė patirtis, galima patirti reikšmingų nuostolių.

Be tarptautinio bendradarbiavimo valstybės pastangos apsaugoti kibernetinę erdvę būtų mažai veiksmingos. 2013 m. Europos Komisija paskelbė kibernetinio saugumo strategiją, kuria siekiama didinti informacinių sistemų atsparumą elektroniniams nusikaltimams, stiprinti ES tarptautinę kibernetinio saugumo politiką ir kibernetinę gynybą. Kartu su šia strategija Europos Komisija pateikė ES direktyvos dėl tinklų ir informacinių sistemų saugumo pasiūlymą. Tikimasi, kad direktyva bus paskelbta 2015 m. ir įpareigos ypatingos svarbos infrast-

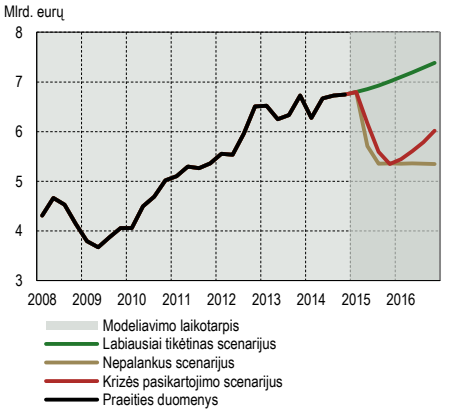
ruktūros objektų operatorius pranešti apie pagrindinius saugumo incidentus, padės valstybėms narėms ir Europos Komisijai keistis informacija apie saugumo rizikas. Kaip ES atsakas į kibernetines rizikas taip pat įsteigti skirtingose srityse veikiantys kompetencijos centrai, kurie teikia pagalbą ir rekomendacijas Europos institucijoms ar valstybėms narėms. Tai Europos tinklų ir informacijos apsaugos agentūra (angl. *European Network and Information Security Agency*, ENISA) ir Europolo Europos kovos su elektroniniu nusikalstamumu centras (angl. *European Cybercrime Centre*, EC3). ENISA analizuoja kylančias kibernetinės grėsmes, konsultuoja atsakingas institucijas, stiprina bendradarbiavimą tarp privačiojo ir viešojo sektorių, rengia informacines kampanijas, padeda nacionalinėms policijos pajėgoms vykdyti operacijas, kai elektroninių nusikaltimų įtariamieji būna pasklidę po įvairias pasaulio vietas. EC3 orientuojasi į organizuotų nusikalstamų grupuočių neteisėtą veiklą internete ir tuos nusikaltimus, kurie kelia pavojų ES infrastruktūrai bei informacijos sistemoms.

Kibernetinių grėsmių valdymui Lietuvos banko veikloje bus skiriama daugiau dėmesio. Lietuvos bankas, kaip ir kitos institucijos, yra kibernetinių atakų objektas, nes vykdo finansų sistemos ir jos infrastruktūros priežiūrą, disponuoja konfidencialia Eurosistemos informacija, teikia visuomenei svarbias viešąsias paslaugas, saugo asmens duomenis (pvz., Paskolų rizikos duomenų bazėje). Nereguliariai Lietuvos bankas patiria kibernetinių atakų, o siekdamas būti tinkamai pasirengęs panašaus pobūdžio iššūkiams nuolat stiprina informacijos apsaugos priemones. Be to, Lietuvos banko iniciatyva jau įgyvendinamos saugumą didinančios priemonės. Pavyzdžiui, komerciniai bankai palaipsniui pereina nuo įprastų kodų kortelių, kurios naudojamos jungiantis prie elektroninės bankininkystės sistemos, prie kodų generatorių. Ateityje numatoma skirti dar daugiau dėmesio kibernetinių grėsmių Lietuvos banko prižiūrimose mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemose valdymui. Taip pat numatoma stiprinti bendradarbiavimą su Lietuvos kibernetinio saugumo politiką formuojančiomis ir įgyvendinančiomis įstaigomis dėl finansų sistemos atsparumo kibernetiniams nusikaltimams didinimo.

TESTAVIMAS NEPALANKIAUSIOMIS SĄLYGOMIS

43 pav. Lietuvos realusis ketvirčio eksportas pagal scenarijus

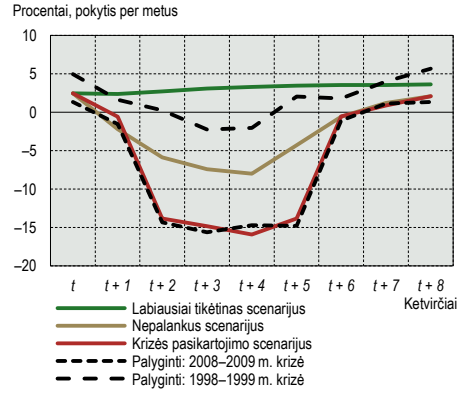
(2008 m. I ketvirtis–2016 m. IV ketvirtis)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

44 pav. Lietuvos realiojo BVP pokytis per metus pagal testavimo scenarijus ir ekonomikos nuosmukio laikotarpiais

(2015 m. I ketvirtis – 2016 m. IV ketirtis)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: t = 2015 m. I ketvirtis.

Siekiant kiekybiškai įvertinti bankų atsparumą nustatytoms rizikoms, Lietuvos banke reguliariai atliekamas bankų sektoriaus testavimas nepalankiausiomis sąlygomis. Bankų mokumas testuojamas vertinant makroekonominės aplinkos pokyčių poveikį bankų kredito nuostoliams ir pelningumui, testavimo laikotarpis apima dvejus metus, t. y. modeliuojamos pagrindinės bankų pelno (nuostolio) ir balansinės ataskaitos eilutės nuo 2015 m. pirmojo ketvirčio iki 2016 m. pabaigos. Bankų sektoriaus atsparumas aptartų rizikų visumai įvertinamas sudarant du skirtingus makroekonominius scenarijus: nepalankų (ilgai trunkantis užsienio paklausos sumažėjimas) ir krizės pasikartojimo scenarijų (pagrindinių makroekonominių rodiklių raida atkartojamos esminės 2008–2009 m. vykusios krizės tendencijos). Bankų likvidumas vertinamas taikant vienkartinius, per trumpą laikotarpį (iki 1 mėn.) įvykstančius finansavimo šokus.

Bankų mokumo testavimas

Pagrindinis mokumo testavimo tikslas – įvertinti šalies bankų sistemos ir ją sudarančių bankų[33] kapitalo pakankamumo rodiklio pokyčius, jei įvyktų nepalankių ekonomikos sukrėtimų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad atlikto testavimo rezultatai nėra prognozė. Priešingai, tai mažai tikėtinų įvykių analizė ir pateikiamos išvados yra sąlyginės. Taigi, gautus rezultatus reikia vertinti atsargiai, atsižvelgiant į daromas prielaidas[34]. Kaip įprasta, testavimui taikomi ekonometriniai modeliai įvertinami naudojant naujausius turimus duomenis[35]. Kitas svarbus pakeitimas, palyginti su prieš metus atliktu testavimu nepalankiausiomis sąlygomis, yra tai, kad šį kartą atskirai modeliuojamos bankų palūkanų pajamos ir palūkanų išlaidos. Anksčiau šis rodiklis buvo modeliuojamas kaip grynosios palūkanų pajamos. Toks pakeitimas padeda tiksliau įvertinti, kaip palūkanų normų pokyčiai veikia bankų veiklos rezultatus.

Nepalankus scenarijus yra pagrindinis, juo remiantis daromos išvados apie bankų atsparumą. Šis scenarijus grindžiamas prielaida apie stiprų paklausos sumažėjimą pagrindinėse Lietuvos eksporto rinkose. Kritusi užsienio paklausa testavimo laikotarpiu nerodytų atsigavimo ženklų ir jos lygis išliktų žemas, dėl to Lietuvos eksportas smuktų apie 20 proc. (žr. 43 pav.). Mažesnė užsienio paklausa skatintų įmones atidėti investicijų planus, mažinti gamybą bei pristabdyti darbo užmokesčio augimą arba dalį darbuotojų atleisti. Be to, daroma prielaida apie grynųjų perlaidų iš užsienio sumažėjimą. Dėl to mažėtų gyventojų disponuojamosios pajamos, o vėliau ir vartojimas. Toks scenarijus

[33] Į mokumo testavimą įtraukiami bankai, kurių kredito rizika sudaro didelę jų kapitalo struktūros dalį: AB SEB bankas, AB DNB bankas, AB Šiaulių bankas, AB *Citadele* bankas, *Swedbank*, AB, ir UAB Medicinos bankas. Testavimui naudojami bankų veiklos rezultatų duomenys iki 2014 m. ketvirtojo ketvirčio.

[34] Taikomos tarptautinėje praktikoje įprastos nekintančio balanso prielaidos (angl. *static balance sheet*): 1) per testuojamą laikotarpį bankų paskolų portfelio struktūra lieka nepakitusi; 2) natūralią portfelio amortizaciją kompensuoja suteikiamos naujos paskolos, todėl paskolų portfelis (bendrąja verte) nekinta; 3) jei per testuojamą laikotarpį uždirbta pelno, tai jis naudojamos kapitalui didinti; 4) bankai nemoka dividendų ir nedidina kapitalo jokiomis kitomis priemonėmis; 5) pagal riziką įvertinto turto pokyčius lemia tik paskolų portfelio kokybės pokyčiai; 6) bankų priežiūros ir valdžios institucijos nesiima veiksmų ekonomikos sukrėtimo padariniams švelninti; 7) neįtraukiami bankų galimi priimti strateginiai sprendimai ir jų įtaka kapitalo pakankamumo rodikliui.

[35] Plačiau apie testavimo nepalankiausiomis sąlygomis metodiką rašoma Lietuvos banko leidžiamame moksliniame leidinyje „Pinigų studijos“: http://www.lb.lt/pinigu_studijos_ 2015_m_nr_1#page=75.

lemtų bendrą ekonomikos raidos sulėtėjimą (didžiausias nuosmukis vyktų 2016 m. pirmąjį ketvirtį) ir nedarbo lygio padidėjimą 2015–2016 m. (žr. 44 pav.). Dėl prastesnės įmonių ir gyventojų finansinės būklės blogėtų bankų paskolų portfelio kokybė, išaugtų kredito nuostoliai.

Krizės pasikartojimo scenarijus sudarytas remiantis makroekonominių rodiklių kaita 2008–2010 m. (atkartojamos esminės to laikotarpio rodiklių tendencijos). Įvertinant dabartinę ekonomikos būklę ir atsižvelgiant į tai, kad ūkio plėtra daug darnesnė nei prieš krizę, tokio paties dydžio sukrėtimo pasikartojimas laikytinas labai mažai tikėtinu. Tačiau šis scenarijus padeda palyginti bankų atsparumą su buvusiu prieš finansų krizę. Labiausiai tikėtinas scenarijus naudojamas kitų testavimo scenarijų rezultatams palyginti ir bankų veiklos tvarumui esant labiausiai tikėtinai ūkio raidai įvertinti. Šis scenarijus yra sudaromas remiantis oficialiomis Lietuvos banko makroekonominės raidos prognozėmis, paskelbtomis 2015 m. kovo mėn.[36] Svarbiausi makroekonominiai rodikliai pateikiami ir jų kaita pagal visus scenarijus parodoma 3 lentelėje.

Pagal nepalankų scenarijų bankų per testavimo laikotarpį patiriami kredito nuostoliai siektų 655 mln. Eur. Kredito rizika išlieka pagrindinis nuostolių šaltinis Lietuvos bankų sektoriuje. Numatant nepalankų scenarijų, daromos prielaidos, kad dėl suprastėjusio skolininkų mokumo bankai patirtų kredito nuostolių ir jie labiausiai išaugtų 2015 m. antrojoje pusėje ir 2016 m. pradžioje. Per testavimo laikotarpį patiriami kredito nuostoliai sudarytų maždaug 27 proc. bankų nuosavybės. Krizei pasikartojus, vyktų didesnis ekonomikos nuosmukis, todėl ir kredito nuostoliai pagal krizės pasikartojimo scenarijų būtų didesni: 2015–2016 m. bankų kredito nuostoliai siektų 837 mln. Eur. Dėl sumažėjusio paskolų portfelio ir pasikeitusios jo struktūros kredito nuostoliai absoliučiaisiais dydžiais būtų mažesni nei nuostoliai, patirti per 2008–2009 m. krizę (santykiniai nuostoliai būtų panašūs).

Pagal nepalankų scenarijų testavimo laikotarpiu gaunamas veiklos pelnas (iki patiriant kredito nuostolių) būtų apie 32 proc. mažesnis nei pagal labiausiai tikėtiną scenarijų. Bankų veiklos pelnas yra vienas pirmųjų šaltinių kompensuojant patiriamų kredito nuostolių dalį. Modeliuojant veiklos pelną (iki kredito nuostolių) daroma prielaida, kad nuo 2015 m. dėl euro įvedimo sumažėja bankų paslaugų ir komisinių pajamos. Pagal skirtingus testavimo scenarijus bankų paslaugų ir komisinių pajamos būtų apie 20–25 proc. mažesnės nei 2014 m. Be to, pagal nepalankų scenarijų prastesnė ekonominė raida ir padidėjęs nemokių klientų skaičius lemtų mažesnes veiklos pajamas nei pagal labiausiai tikėtiną scenarijų.

Testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai rodo, kad bankų sektorius turi pakankamai kapitalo ir yra atsparus ekonomikos sukrėtimams, tačiau keliems bankams turimą kapitalą reikėtų padidinti. Bankų sektoriaus atsparumas daugiausia paremtas šiuo metu esančiu dideliu kapitalo pakankamumu ir sugebėjimu uždirbti stabilias veiklos pajamas. 2014 m. pabaigoje bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo svertinis vidurkis siekė 21,1 proc., o per testavimo laikotarpį pagal nepalankų scenarijų šis rodiklis sumažėtų iki 17,8 proc. (žr. 45 pav. ir 46 pav.). 2016 m. pabaigoje testuojamų bankų kapitalo pakankamumo svertinis vidurkis pagal nepalankų scenarijų būtų 3,9 proc. p. mažesnis nei pagal labiausiai tikėtiną scenarijų (žr. 47 pav.). Nors apskritai bankų sektorius yra pakankamai atsparus nepalankiam scenarijui, tačiau trys bankai pažeistų 10,5 proc.[37] kapitalo pakankamumo reikalavimą. Kad visų bankų kapitalo pakankamumo rodiklis atitiktų minėtą normatyvą, trims bankams reguliuojamąjį kapitalą reikėtų padidinti apie 17,6 mln. Eur[38]. Pagal krizės pasikartojimo scenarijų svertinis bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo rodiklis sumažėtų iki 16,4 proc., o bendras kapitalo stygius siektų 29,9 mln. Eur. Palyginti su bankų sektoriaus dydžiu, testavimo metu įvertintas kapitalo trūkumas nėra reikšmingas, kad keltų riziką sektoriaus stabilumui. Pažymėtina, kad bankai yra gerokai atsparesni nepalankiems sukrėtimams nei 2009 m. ne tik dėl didesnės kapitalo atsargos, bet ir dėl mažesnio jautrumo kredito rizikai.

3 lentelė. Pagrindinių makroekonominių rodiklių kaita pagal testavimo scenarijus

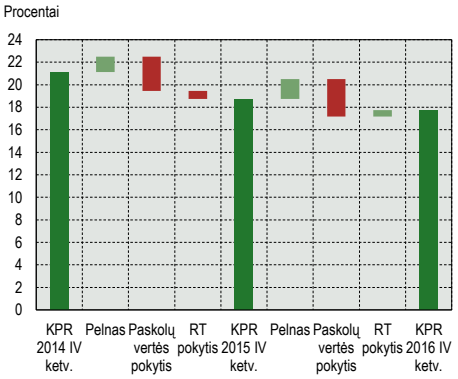
(procentais)

	Faktinis rodiklis	Labiausiai tikėtinas scenarijus		Nepalankus scenarijus		Krizės pasikartojimo scenarijus	
	2014	2015	2016	2015	2016	2015	2016
BVP palyginamosiomis kainomis, pokytis per metus	2,9	2,6	3,5	–3,3	–3,1	–6,8	–8,0
Prekių ir paslaugų eksportas palyginamosiomis kainomis, pokytis per metus	2,2	4,5	5,0	–12,1	–7,7	–9,5	–4,4
Privataus vartojimo išlaidos palyginamosiomis kainomis, pokytis per metus	5,3	3,4	4,0	–1,5	–3,1	–10,4	–7,6
Nedarbo lygis, vidutinis metinis, palyginti su darbo jėga	10,8	9,9	9,2	11,7	12,1	12,7	13,9
Darbo užmokestis, kompensacija vienam dirbančiajam, pokytis per metus	4,2	3,0	4,9	2,5	0,9	1,9	–4,2
Vidutinė metinė infliacija, apskaičiuota pagal SVKI	0,2	–0,3	1,6	–0,3	1,6	–0,3	1,6

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

45 pav. Bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo rodiklio kaitos veiksniai pagal nepalankų scenarijų

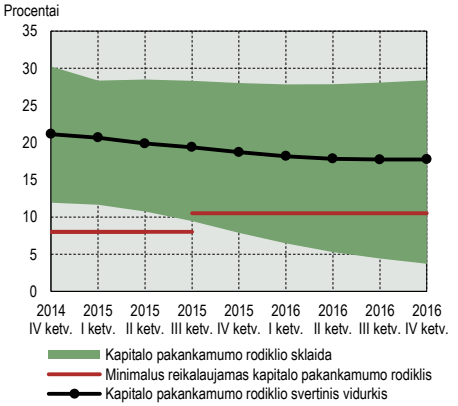
(2014–2015 m.)

Šaltiniai: bankų duomenys ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastabos: KPR – kapitalo pakankamumo rodiklis, RT – pagal riziką įvertintas turtas.

46 pav. Bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo rodiklio sklaida pagal nepalankų scenarijų

(2014 m. IV ketvirtis–2016 m. IV ketvirtis)

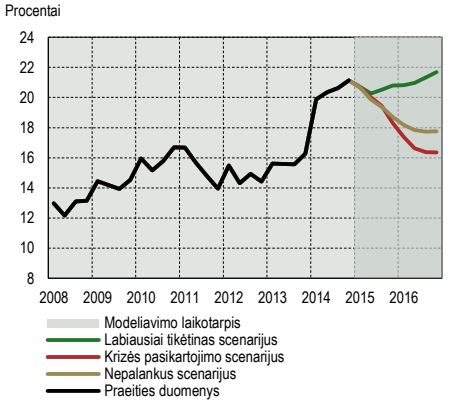

Šaltiniai: bankų duomenys ir Lietuvos banko skaičiavimai.

[36] Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/makroekonomines_prognozes.
[37] Minimalus 8 proc. kapitalo pakankamumo reikalavimas papildytas 2,5 proc. kapitalo apsaugos rezervo reikalavimu, įsigaliosiančiu 2015 m. birželio 30 d.
[38] Pagal nepalankų scenarijų nustatoma, kad vienas bankas pažeistų minimalų 8 proc. kapitalo pakankamumo reikalavimą. Kad jį tenkintų, bankas turėtų kapitalą padidinti apie 6,5 mln. Eur.

47 pav. Bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo rodiklis pagal testavimo scenarijus

(2008 m. I ketvirtis–2016 m. IV ketvirtis)

Šaltiniai: bankų duomenys ir Lietuvos banko skaičiavimai.

4 lentelė. Testuojant bankų likvidumą taikytos prielaidos

(procentais)

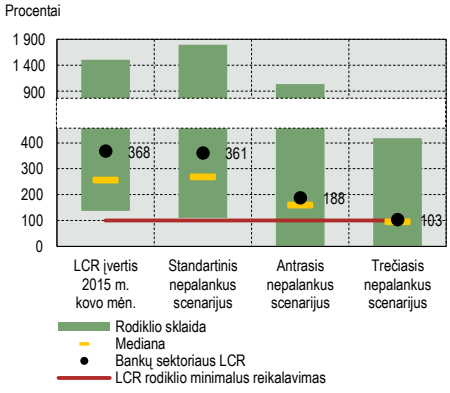
	Standartinis nepalankus scenarijus	Antrasis nepalankus scenarijus	Trečiasis nepalankus scenarijus
Iš likvidžiojo turto rinkos vertės atimamas dydis (angl. *valuation haircut*)			
Grynieji pinigai	0	0	0
Lėšos, laikomos centriniame banke, kurias galima panaudoti	0	0	0
ES šalių vyriausybių ir kitų (ne ES) aukšto reitingo šalių vyriausybių obligacijos	5 [1]	10	15
Kitas didelio ir itin didelio likvidumo ir aukštos kredito kokybės turtas	5–20	10–30	15–40
Įsipareigojimų sumažėjimas, taikomas pinigų srautui iš banko įvertinti			
Mažmeniniai indėliai:			
– stabilūs (apdraustieji, kurių atsiėmimo tikimybė itin menka)	5	7	10
– mažesnio stabilumo (kiti apdraustieji)	10	15	20
– neapdraustieji	10–30	15–40	20–50
Didmeniniai indėliai:			
– *stabilūs (operaciniai, apdraustieji)*	5–20	5–20	5–20
– *mažesnio stabilumo (neoperaciniai)*	20–100	20–100	20–100
Įskaitoma numatyto pinigų srauto į banką dalis			
Sumos, gautinos iš ne finansų klientų	5–50	5–25	5–15
Sumos, gautinos iš finansų klientų	20–100	15–95	10–90

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

[1] Dydis, kuriuo sumažinama turto rinkos vertė, nustatytas remiantis ECB taisyklėmis, taikomomis įkaitui iš kredito įstaigų. Lietuvos Respublikos VVP, kurie sudaro apie 93 proc. šios bankų turto klasės, rinkos vertė būtų mažinama 0,5–7,0 proc. Vertė obligacijų, kurių likęs ilgesnis nei 10 m. terminas, būtų mažinama 5,0 proc. ir daugiau, taigi nepalankių scenarijų prielaidos yra gana griežtos.

48 pav. Bankų sektoriaus padengimo likvidžiuoju turtu įverčio sklaida pagal likvidumo testavimo scenarijus

(2015 m. kovo mėn.)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Bankų likvidumo testavimas

Pagrindinis likvidumo testavimo tikslas – įvertinti šalies bankų sistemos ir ją sudarančių bankų likvidumą, kuris būtų įvykus nepalankiam jų finansavimo sukrėtimui. Bankų sektoriaus atsparumas likvidumo šokams įvertinamas remiantis padengimo likvidžiuoju turtu rodikliu (angl. *liquidity coverage ratio,* LCR)[39]. Reikalavimas, taikomas šiam rodikliui, reiškia, kad bankai turi turėti tiek geros kokybės likvidžiojo turto, kad galėtų padengti savo grynuosius pinigų srautus per artimiausias 30 dienų, jei pasitvirtintų nepalankus scenarijus.

Išvados apie bankų likvidumo būklę daromos remiantis standartiniu nepalankiu likvidumo scenarijumi. Šalies finansų sektoriaus likvidumo būklę pirmiausia paveiktų neramumai Šiaurės šalių finansų rinkose (plačiau žr. „Rizikos, kylančios iš patronuojančiųjų bankų veiklos“). Standartinis nepalankus likvidumo scenarijus numato bendrą situacijos finansų rinkoje pablogėjimą. Jis apima vienalaikius likvidumo šokus, kurie buvo būdingi 2007 m. prasidėjusiai pasaulinei finansų krizei: likvidžiojo turto rinkos vertės sumažėjimą, mažmeninių ir didmeninių indėlių bei kito finansavimo sumažėjimą. Taip pat atsižvelgiama į per artimiausias 30 dienų bankams grąžintinas sumas, o sumos, kurias jie tikisi gauti per tą patį laikotarpį, apribojamos. Šokų dydžiai, numatomi šiuo scenarijumi, atitinka LCR skaičiavimo reikalavimų[40] numatytuosius, tik daroma prielaida, kad ES šalių vyriausybių obligacijų rinkos vertė sumažėtų 5 proc. (skaičiuojant LCR, ši turto klasė įkainojama rinkos verte). Kiti du scenarijai sudaryti taikant tuos pačius, tik didesnius sukrėtimus (žr. 4 lentelę). Šie papildomi scenarijai padeda geriau palyginti bankų likvidumą įvykus itin stipriam likvidumo sukrėtimui.

Remiantis standartinio likvidumo scenarijaus rezultatais, darytina išvada, kad bankai yra atsparūs trumpojo laikotarpio likvidumo sukrėtimams. Visi bankai tenkintų padengimo likvidžiuoju turtu reikalavimą, net jei pasitvirtintų standartinis nepalankus scenarijus. Pagal šį scenarijų, bankams prireikus grąžinti dalį klientų indėlių, bankų sektoriaus likvidusis turtas sumažėtų apie 43 proc. Sektoriaus LCR rodiklis sumažėtų nedaug – nuo 367,5 iki 361 proc. (žr. 48 pav.), nes likvidžiojo turto sumažėjimo įtaką atsvertų mažesnis tikėtinas pinigų srautas iš bankų. Dviejų bankų rodiklis priartėtų prie minimalios LCR ribos, tačiau ją vis dėlto su nedidele atsarga viršytų.

Bankų sektorius turi pakankamą likvidumo atsargą net itin stipriems trumpalaikiams likvidumo šokams atlaikyti, tačiau bankų turimas likvidumas nėra vienodas. Pagal antrąjį ir trečiąjį nepalankius scenarijus, bankų sektoriaus LCR rodiklis vis dar tenkintų reikalavimą – būtų atitinkamai 188 ir 103 proc. Šių scenarijų taikymo rezultatai parodė, kad du bankai yra santykinai mažiau atsparūs dideliems likvidumo šokams. Jie priklauso užsienio bankų grupėms ir, susidūrę su likvidumo problemomis, gali gauti pagalbą iš patronuojančiųjų institucijų (tai patvirtino 2008–2009 m. krizė). Be to, susidarius nepalankiai situacijai rinkoje, bankams leidžiama LCR reikalavimą pažeisti, tik jie turi pateikti planą, kaip pasiekti reikalaujamą lygį, ir dažniau teikti likvidumo ataskaitas, kad būtų užtikrinta visapusiška jų likvidumo būklės stebėsena.

[39] Testavimui naudoti 2015 m. kovo mėn. konsoliduoti preliminarūs AB SEB banko, AB DNB banko, AB Šiaulių banko, AB *Citadele* banko, *Swedbank*, AB, UAB Medicinos banko ir AB banko „FINASTA“ duomenys, jais remiantis apskaičiuotas neoficialus LCR rodiklio įvertis.

[40] Kapitalo reikalavimų reglamente (KRR).

III. FINANSŲ SISTEMOS STIPRINIMAS

PAGRINDINIAI PAKEITIMAI FINANSŲ SISTEMOS STIPRINIMO SRITYJE

2014 m. ir 2015 m. pirmąjį pusmetį Lietuvoje įvyko svarbių makroprudencinės politikos sprendimų priėmimui ir vykdymui pokyčių – Lietuvos bankui suteiktas makroprudencinės politikos mandatas ir patvirtinta Makroprudencinės politikos strategija. 2014 m. rugsėjo 24 d. priimti Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymo pakeitimai[41] įpareigojo Lietuvos banką vykdyti makroprudencinę politiką, kurios tikslas – prisidėti prie finansų sistemos stabilumo apsaugos, įskaitant finansų sistemos atsparumo stiprinimą ir sisteminės rizikos susidarymo mažinimą, kad būtų užtikrintas tvarus finansų sektoriaus įnašas į ekonomikos augimą. Vadovaudamasis šiuo įstatymu, Lietuvos bankas 2015 m. kovo 12 d. patvirtino Makroprudencinės politikos strategiją[42]. Joje yra nustatomi pagrindinis ir tarpiniai makroprudencinės politikos tikslai bei priemonės šiems tikslams pasiekti. Strategijoje numatoma makroprudencinės politikos sprendimų priėmimo ir viešinimo bei Lietuvos banko bendradarbiavimo su kitomis institucijomis tvarka. Lietuvos banko įstatymo pakeitimais kartu su Makroprudencinės politikos strategija yra nustatomi esminiai makroprudencinės politikos sprendimų priėmimo ir vykdymo principai Lietuvoje.

Kad būtų užtikrinamas finansų sistemos stabilumas, 2015 m. pirmąjį pusmetį priimta teisės aktų, sudarančių sąlygas taikyti svarbias makroprudencinės politikos priemones – KRD IV numatytus kapitalo rezervų reikalavimus. 2015 m. kovo 21 d. pagrindinės KRD IV nuostatos perkeltos į Lietuvos teisę. Jomis įteisinamas naujų kapitalo rezervų, skirtų struktūrinei ir ciklinei rizikai mažinti, taip pat likvidumo reikalavimų taikymas Lietuvos finansų įstaigoms. 5 lentelėje nurodomos 2015 m. numatomos įgyvendinti priemonės. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje veikiančių finansų maklerio įmonių įtaka finansiniam stabilumui nėra didelė, nuspręsta, kad joms anticiklinio kapitalo rezervo reikalavimas nebus taikomas (tokią išimtį leidžia taikyti KRD IV). Be to, Lietuvos bankas numato iki 2015 m. pabaigos paskelbti kitos sisteminės svarbos įstaigų sąrašą, o kartu – ir joms nustatytus papildomus kapitalo rezervus, kuriuos šios įstaigos privalės sukaupti iki 2017 m. sausio 1 d.

2015 m. pirmąjį pusmetį buvo peržiūrėti Atsakingojo skolinimo nuostatai ir priimti pakeitimai, užtikrinantys atsakingą skolinimąsi mažų palūkanų normų sąlygomis ir apsaugantys namų ūkius nuo perteklinio įsiskolinimo imant ilgos trukmės paskolas. Lietuvos banko valdyba 2015 m. gegužės mėn. 28 d. priėmė Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimus[43]. Pirma, jais nustatyta ne ilgesnė nei 30 m. maksimali paskolos trukmė. Antra, be įpareigojimo taikyti dabar galiojantį 40 proc. DSTI limitą, kredito įstaigos įpareigojamos užtikrinti dar ir tai, kad šis dydis sudarytų ne daugiau kaip 50 proc. tvarių namų ūkio pajamų, palūkanų įmokai apskaičiuoti naudojant 5 proc., palūkanų normą. Trečia, kad pakeitimai neturėtų jokio poveikio skolinimo apimtims ir Atsakingojo skolinimo nuostatams būtų suteikta lankstumo, Lietuvos bankas nutarė leisti kredito įstaigoms per kalendorinius metus suteikti 5 proc. naujų paskolų (vertine išraiška) taikant iki 60 proc. sudarantį DSTI, kai toks viršijimas kredito įstaigos yra pripažįstamas kaip pagrįstas ir yra pateisinamas. Išvardyti Atsakingojo skolinimo pakeitimai įsigalioja nuo 2015 m. lapkričio 1 d. (plačiau žr. „Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimai“ šiame apžvalgos sk.).

Lietuvos bankas taip pat numato analizuoti kredito dydžio ir įkeičiamo turto vertės santykio (LTV) reikalavimą. LTV rodikliui taikomas reikalavimas skatina namų ūkius atsakingai skolintis, mažina jų paskatas sąmoningai nevykdyti skolos įsipareigojimų ir padeda sumažinti banko nuostolius skolininko nemokumo atveju. LTV rodikliui nustatomas reikalavimas gali turėti poveikį sisteminės rizikos formavimuisi tiek verslo, tiek kredito ciklo metu, taigi tinkamas LTV rodiklio nustatymas galėtų prisidėti prie tvaresnio finansų sektoriaus įnašo į ekonomikos augimą (daugiau žr. 4 intarpą).

5 lentelė. Pagrindinės makroprudencinės politikos priemonės, taikysimos nuo 2015 m.

Priemonė	Įsigaliojimo data
Kapitalo apsaugos rezervas (2,5 %)	2015 m. birželio 30 d.
Anticiklinis kapitalo rezervas	2015 m. birželio 30 d.
Kitos sisteminės svarbos įstaigų kapitalo rezervas	2017 m. sausio 1 d.
DSTI rodiklis	2015 m. lapkričio 1 d.
Maksimali paskolos trukmė (30 m.)	2015 m. lapkričio 1 d.

[41] Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymo Nr. I-678 8, 11, 27, 51, 55 straipsnių, 2 priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo septintuoju skirsniu ir 52 straipsniu įstatymas (2014 m. rugsėjo 18 d., Nr. XII-1097). *Teisės aktų registras*, 2014 rugsėjo 23 d., Nr. 2014-12712.
[42] Lietuvos banko valdybos nutarimas dėl Makroprudencinės politikos strategijos patvirtinimo (2015 m. kovo 12 d., Nr. 03-31).
[43] Lietuvos banko valdybos nutarimas dėl Lietuvos banko valdybos 2011 m. rugsėjo 1 d. nutarimo nr. 03-144 „Dėl atsakingojo skolinimo nuostatų“ pakeitimo (2015 m. gegužės 28 d. Nr. 03-90).

2014 m. ir 2015 m. pirmojoje pusėje toliau vyko kredito unijų sektoriaus pertvarkos darbai, kuriais siekta patikimesnio ir patvaresnio šio sektoriaus indėlio į Lietuvos ekonomikos augimą. Lietuvos Respublikos Seimas 2014 m. liepos 17 d. priėmė Kredito unijų įstatymo pakeitimus[44], kuriais kredito unijos įpareigojamos sustiprinti kapitalo bazę ir pagerinti prisiimamos rizikos valdymą. Be to, 2015 m. kovo 18 d. Seimo Biudžeto ir finansų komitetas priėmė sprendimą[45], numatantį pagrindinius kredito unijų veiklos koncepcijos principus. Jais remiantis, bus parengti reikalingi teisės aktai kredito unijų reformai įgyvendinti (daugiau žr. „Kredito unijų sektoriaus reforma“ šiame apžvalgos sk.).

2015 m. yra svarbūs ir dėl to, kad diegiamos papildomos ir keičiamos esamos priemonės, susijusios su bankų pertvarkymu ir gaivinimu bei indėlių draudimu. Lietuvos Respublikos finansų ministerija, bendradarbiaudama su Lietuvos banku, vykdo Bankų gaivinimo ir pertvarkymo[46] bei Indėlių garantijų sistemų[47] direktyvų perkėlimą į nacionalinę teisę. Šiuo metu rengiami Lietuvos Respublikos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymo[48] pakeitimo bei Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymo[49] pakeitimo įstatymų projektai, jie artimiausiu metu turėtų būti priimti Seime. Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymo pakeitimo įstatyme bus numatyta su kitomis ES šalimis suderinta indėlių draudimo sistema: bus numatytos išimtys, kai draudimo suma gali viršyti 100 000 Eur, įtvirtintas minimalus 0,8 proc. apdraustųjų indėlių sumos sudarantis fondo lygis, kuris turės būti pasiektas iki 2024 m., išdėstyta fondo atkūrimo tvarka ir nustatomas rizika pagrįstas įnašų į fondą skaičiavimas. Finansinio tvarumo įstatymo pakeitimo įstatymo projekte numatyta pertvarkymo institucinė sistema, įtvirtintos gaivinimo ir pertvarkymo priemonės bei jų taikymo tvarka. Šie pakeitimai leis sumažinti neigiamą poveikį ekonomikai, jei bankų sistemai iškiltų mokumo sunkumų.

Perkėlus Bankų gaivinimo ir pertvarkymo direktyvą į nacionalinę teisę, atsiras prievolė bankams mokėti papildomus įnašus į bankų pertvarkymo fondą, rengti gaivinimo planus ir tenkinti papildomus minimalius nuosavų lėšų ir tinkamų įsipareigojimų reikalavimus. Numatoma 2015 m. antrojoje pusėje įsteigti nacionalinį pertvarkymo fondą, į kurį įmokas mokėtų bankai ir reikšmingos investicinės įmonės. Šio fondo lėšos padėtų efektyviai pertvarkyti problemines finansų įstaigas (žr. 5 intarpą). Be šių įmokų, bankai privalės tenkinti ir minimalų nuosavų lėšų ir tinkamų įsipareigojimų reikalavimą (angl. *minimum requirement for own funds and eligible liabilities*). Pastarasis yra numatytas siekiant, kad įstaiga turėtų pakankamą nuosavų lėšų ir tinkamų įsipareigojimų atsargą, kuri būtų nurašoma nuostoliams padengti ir paverčiama kapitalu, jei įstaiga žlugtų. Minimalus nuosavų lėšų ir tinkamų įsipareigojimų reikalavimas padėtų išvengti žlungančių bankų gelbėjimo mokesčių mokėtojų lėšomis.

4 intarpas. LTV kaip makroprudencinė priemonė ir ją veikiantys veiksniai

Kredito dydžio ir įkeičiamo turto vertės santykio, vadinamo LTV rodikliu, ribojimas yra plačiai paplitusi makroprudencinės politikos priemonė, kuria siekiama dviejų pagrindinių tikslų: ribojant skolininko finansinį svertą, mažinti bankų prisiimamą kredito riziką, o bumo metu stabdyti pernelyg spartų kreditavimo bei turto kainų augimą[i]. Taigi, nustatant tam tikrą LTV rodiklio viršutinę ribą, siekiama pažaboti vadinamąsias struktūrines bankų sektoriaus rizikas, o LTV rodiklio reikalavimą keičiant skirtingose finansinio ciklo fazėse siekiama anticiklinio poveikio. Dažniausiai ši makroprudencinės politikos priemonė taikoma būsto paskoloms, taigi ji atitinkamai veikia būsto rinką. Lietuvos bankui 2011 m. patvirtinus Atsakingojo skolinimo nuostatus, Lietuvoje yra taikomas maksimalus 85 proc. paskolos ir įkeičiamo turto santykis, t. y. teikiant būsto paskolą reikalaujama turėti bent 15 proc. būsto vertės sudarantį pradinį įnašą.

[44] Lietuvos Respublikos kredito unijų įstatymo Nr. I-796 2, 4, 5, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 52, 53, 58, 61, 62, 64, 65, 70, 74 straipsnių pakeitimo, įstatymo papildymo 251, 391, 481, 641, 651 straipsniais ir 8, 11 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas (2014 m. liepos 17 d., Nr. XII-1047). *Teisės aktų registras*, 2014 m. rugsėjo 4, Nr. 2014-10853.

[45] Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komiteto sprendimas dėl tvarios kredito unijų veiklos koncepcijos ir joje numatytų keisti Lietuvos Respublikos teisės aktų projektų parengimo (2015 m. kovo 18 d., Nr. 109-S-1).

[46] Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, kuria nustatoma kredito įstaigų ir investicinių įmonių gaivinimo ir pertvarkymo sistema ir iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 82/891/EEB, direktyvos 2001/24/EB, 2002/47/EB, 2004/25/EB, 2005/56/EB, 2007/36/EB, 2011/35/ES, 2012/30/ES bei 2013/36/ES ir Europos Parlamento ir Tarybos reglamentai (ES) Nr. 1093/2010 bei (ES) Nr. 648/2012 (2014 m. gegužės 15 d., 2014/59/ES). OL L 173, 190–348.

[47] Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl indėlių garantijų sistemų (2014 m. balandžio 16 d., 2014/49/ES). OL L 173, 149–178.

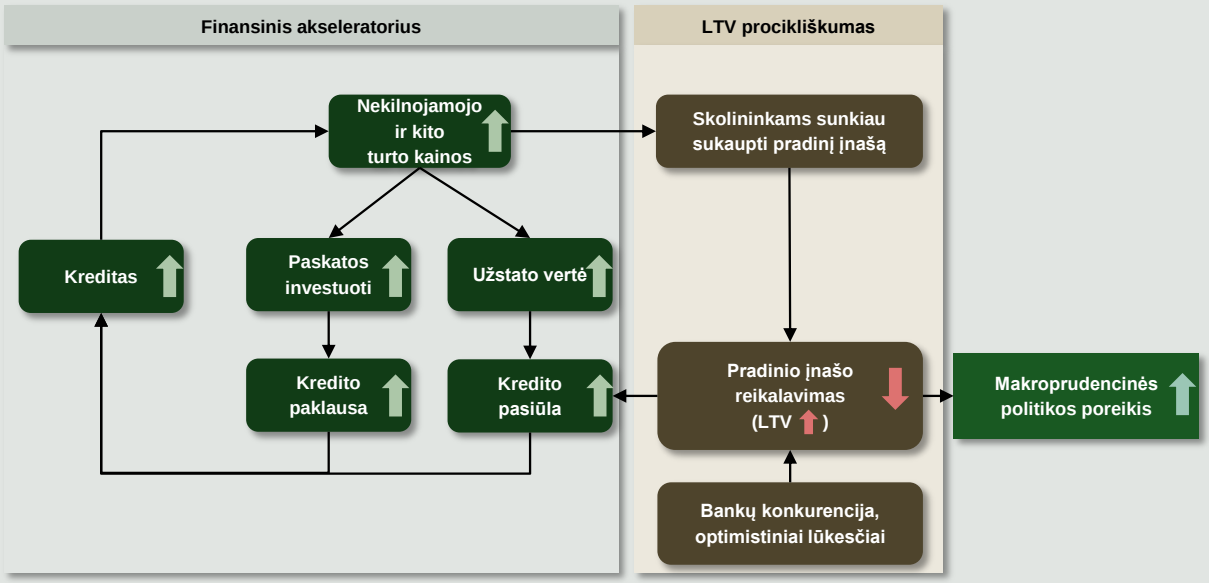
[48] Lietuvos Respublikos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas (2002 m. birželio 20 d., Nr. IX-975) su pakeitimais ir papildymais.

[49] Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymas (2009 m. liepos 22 d., Nr. XI-393) su pakeitimais ir papildymais.

LTV rodiklio viršutinės ribos nustatymas pirmiausia padeda sumažinti banko nuostolius skolininko nemokumo atveju, kartu iš dalies mažina ir skolininko nemokumo tikimybę. Kuo žemesnė viršutinė LTV riba (kuo didesni pradinio įnašo reikalavimai), tuo didesnė tikimybė, kad, net ir gerokai kritus būsto kainoms, užstato vertė bus pakankama skolos įsipareigojimams padengti. Be to, didesnį pradinį įnašą įnešęs skolininkas prisiima santykinai mažesnius būsto paskolos įsipareigojimus (jo finansinis svertas mažesnis), todėl labiau tikėtina, kad jis sugebės juos vykdyti net ir sumažėjus pajamoms, pakilus palūkanų normoms ar susidarius kitam nepalankiam ekonominiam šokui. Esant ribotai skolininko atsakomybei, pradinis įnašas taip pat mažina paskatas tyčia nevykdyti skolos įsipareigojimų. Vis dėlto teigiamas LTV ribojimo poveikis skolininko mokumui gali sumažėti, jei pradinio įnašo reikalavimas gerokai sumažinamas apdraudžiant paskolą arba jei skolininkas moka pradinį įnašą dalimis per gana ilgą laiką, siekdamas įpirkti galimai jo finansinių galimybių neatitinkantį būstą. Ypač nepageidautini ir keliantys grėsmę skolininko mokumui yra tokie atvejai, kai jis bando išvengti LTV reikalavimo jį finansuodamas vartojimo paskolomis ar kitais skolos įsipareigojimais.

Kadangi LTV santykio ribojimas pirmiausia yra orientuotas į banko nuostolių, galimų patirti, jei skolininkas taptų nemokus, mažinimą, su šia makroprudencine priemone dažnai derinamos ir kitos, labiau į skolininko mokumo užtikrinimą orientuotos priemonės, tokios kaip DSTI ar LTI ribojimas. Kredito dydžio ribojimas atsižvelgiant į faktines skolininko pajamas padeda užtikrinti, kad skolos įsipareigojimai bus vykdomi iš pajamų, o ne pardavus užstatytą turtą. Be to, pastovus LTV reikalavimas turi mažesnį anticiklinį poveikį nei pastovūs DSTI ar LTI reikalavimai. Būsto kainoms didėjant sparčiau, negu didėja gyventojų perkamoji galia, sukaupti pradinį įnašą tampa šiek tiek sunkiau[ii], tačiau pirkėjai, kurių pajamos nebeatitinka DSTI ar LTI reikalavimų, tampa priversti imti mažesnes paskolas arba neribotam laikui atidėti būsto pirkimą.

A pav. Finansinio akseleratoriaus ir LTV reikalavimų sąsajos

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Siekiant susilpninti finansinį ciklišką, numatyta tokia galimybė kaip anticiklinis LTV makroprudencinio reikalavimo keitimas – maksimalaus LTV rodiklio mažinimas bumo metu ir didinimas nuosmukio metu. Empiriniai tyrimai[iii] patvirtina, kad LTV rodiklio ribojimas slopina būsto kainų augimą, bankų finansinio sverto didėjimą ir turi teigiamą poveikį banko turto kokybei. Taip pat yra empirinių duomenų[iv], patvirtinančių, kad LTV, kaip makroprudencinės priemonės, taikymo poveikis yra asimetriškas – stipresnis bumo metu ir silpnesnis esant nuosmukiui.

Makroprudencinės politikos požiūriu labai svarbu nustatyti maksimalų leistiną LTV santykį, nes kredito ir nekilnojamojo turto bumo metu bankai būna linkę švelninti LTV reikalavimus paskoloms, taip jie sustiprina vadinamojo finansinio akseleratoriaus efektą ir apskritai finansinį ciklišką (žr. A pav.). Finansinis akseleratorius pasireiškia tuo, kad, didėjant kreditavimo apimčiai, kyla nekilnojamojo turto kainos, o tai savo ruožtu toliau didina kreditavimą (kredito paklausa didėja dėl investicinės ir spekuliacinės nekilnojamojo turto paklausos, o kredito pasiūlą teigiamai veikia didėjanti užstato vertė). Šis save palaikantis ciklas būtų silpnesnis, jei kylant nekilnojamojo turto kainoms reikalaujamo pradinio įnašo suma irgi bent jau atitinkamai didėtų, t. y. LTV rodikliai liktų pastovūs arba mažėtų. Vis dėlto, vykstant būsto kainų bumui, gyventojų pajamos dažnai didėja lėčiau nei būsto kainos, todėl sukaupti lėšų pradiniam įnašui daugeliui tampa sunkiau. Susidarius tokioms aplinkybėms, konkurencija bankų sektoriuje ir bumo laikotarpiui įprastas optimizmas dėl tolesnio būsto kainų didėjimo skatina bankus mažinti pradinio įnašo reikalavimus, t. y. toleruoti LTV rodiklių didėjimą. Taigi, LTV rodiklių procikliškumas stiprina finansinį ciklą, todėl ir yra reikalinga viršutinė LTV riba, kuri šį procikliškumą leistų sumažinti.

Lietuvoje LTV rodikliai taip pat pasižymi procikliškumu (žr. B pav.). Ekonominio ir finansinio bumo metu sparčiai didėjant būsto kainoms, gyventojų pajamos ir galimybės sumokėti pradinį įnašą augo ne taip sparčiai, todėl bankai švelnino paskolų teikimo sąlygas, o LTV rodikliai didėjo (žr. C pav.). Vidutinis šalies bankų LTV rodiklis didžiausią reikšmę (83 %) įgijo 2007 m. pirmąjį ketvirtį, per patį nekilnojamojo turto bumo įkarštį. Prasidėjus krizei, vidutinis rodiklis staiga nuo 80–82 proc. sumažėjo iki 73–75 proc. Nuo 2010 m. pabaigos, atsigaunant būsto rinkai, LTV rodikliai vėl didėjo, išskyrus tarpsnį nuo 2011 m. pabaigos iki 2012 m. vidurio, kai, Lietuvos bankui priėmus Atsakingojo skolinimo nuostatus, skolinimo sąlygos sugriežtėjo. Prieš prasidedant krizei, iki penktadalio naujų būsto paskolų užstato vertė buvo mažesnė už paskolos vertę dėl nepakankamo būsto įperkamumo ir netinkamo rizikos vertinimo.

B pav. LTV rodiklių procikliškumas

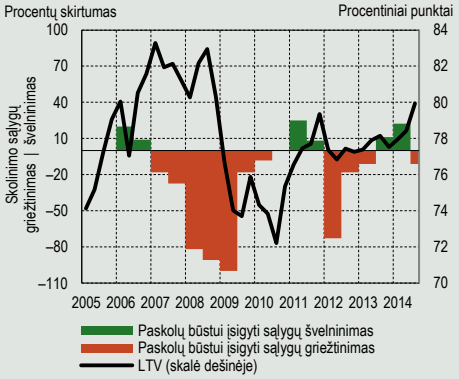
(2005 m. I ketvirtis–2014 m. III ketvirtis)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, VĮ Registrų centras, Paskolų rizikos duomenų bazė ir Lietuvos banko skaičiavimai.

C pav. Būsto paskolų sąlygų vertinimo ir LTV rodiklio sąryšis

(2005 m. I ketvirtis–2014 m. III ketvirtis)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, VĮ Registrų centras, Paskolų rizikos duomenų bazė ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Lietuvos banko atlikta ekonometrinė analizė[v] patvirtina, kad Lietuvoje LTV rodikliai ilguoju laikotarpiu būna susiję su kredito ir būsto rinkos rodikliais bei realiąja skolinimosi našta. LTV rodiklis yra glaudžiai susijęs su būsto kainų pokyčiais: būsto kainoms padidėjus 1 proc., tikėtinas 0,08 proc. vidutinio LTV rodiklio pokytis ilguoju laikotarpiu. Šis rodiklis didėja ir augant būsto paskolų rinkos aktyvumui, tačiau elastingumas mažesnis (0,02 %). LTV rodiklio priklausomybė nuo realiosios palūkanų normos yra neigiama, nes auganti realioji palūkanų norma neigiamai veikia būsto ir kredito rinką, taip pat yra susijusi su griežtesniu rizikos vertinimu bei griežtesniais reikalavimais užstatui. Realiajai palūkanų normai padidėjus 1 proc. p., LTV rodiklis ilguoju laikotarpiu turėtų sumažėti apie 0,11 proc.

[i] ESRB 2014: *The ESRB Handbook on Operationalizing Macro-prudential Policy in the Banking Sector.*
[ii] Paskolos ėmimas ir būsto pirkimas gali būti atidėtas keliems mėnesiams arba neatidėtas, jei santaupos pradiniam įnašui yra pakankamos.
[iii] Cerutti E., Claessens S., Laevn L. 2015: *The Use and Effectiveness of Macroprudential Policies: New Evidence*. International Monetary Fund, Working Paper No. WP/15/61.
[iv] McDonald C. 2015: *When is Macroprudential Policy Effective.* Bank for International Settlements, Working Paper No. 496.
[v] Pritaikytas ekonometrinis paklaidų koregavimo modelis, paaiškinantis vidutinio bankų LTV rodiklio kaitą Lietuvoje 2006–2014 m. (analizė viešai nepaskelbta).

ATSAKINGOJO SKOLINIMO NUOSTATŲ PAKEITIMAI

Vyraujančios žemos palūkanų normos ir liberalus maksimalios paskolos trukmės reguliavimas paskatino peržiūrėti Atsakingojo skolinimo nuostatus. Priimant Atsakingojo skolinimo nuostatus 2011 m. rugsėjo 1 d., buvo siekiama prisidėti prie finansų sistemos stabilumo užtikrinimo skatinant atsakingą kredito įstaigų skolinimo praktiką, rinkos drausmę ir veiklos skaidrumą. Be to, priimtaisiais nuostatais siekta sumažinti neproporcingos nekilnojamojo turto kainų kaitos riziką, apsaugoti vartotojus nuo per didelės finansinių įsipareigojimų naštos ir ugdyti atsakingo skolinimosi įpročius. Nuostatuose reikalavimai kredito įstaigoms, kurių jos privalo laikytis teikdamos paskolas fiziniams asmenis, buvo nustatyti ir numatomi taikyti tuo metu vyravusioms ekonominėms ir kredito rinkos sąlygoms. Šioms sąlygoms pasikeitus ir rinkoje vyraujant itin mažoms palūkanų normoms, kyla poreikis užtikrinti, kad namų ūkiai, kaip neprofesionalūs finansų rinkos dalyviai, neprisiimtų perteklinių ilgojo laikotarpio finansinių įsipareigojimų ir būtų tinkamai apsaugoti nuo rizikos, susijusios su galimu nepalankiu palūkanų normų pasikeitimu ateityje. Be to, šiuo metu galiojantis liberalus, palyginti su atitinkamu reikalavimu kitose valstybėse, maksimalios paskolos trukmės ribojimas mažina priimtųjų Atsakingojo skolinimo nuostatų efektyvumą ir namų ūkiams leidžia prisiimti jų pajamų neatitinkančius įsipareigojimus.

Atsižvelgdamas į rinkoje susiklosčiusią situaciją, Lietuvos bankas 2015 m. gegužės 28 d. priėmė šiuos Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimus:

1. Be dabar galiojančio 40 proc. DSTI limito, kredito įstaiga įpareigojama užtikrinti ir tai, kad DSTI būtų ne didesnis nei 50 proc., palūkanų įmokai apskaičiuoti naudojant 5 proc. palūkanų normą. Paskolų, kurių palūkanų norma yra fiksuota visą sutarties laikotarpį, palūkanų įmokai apskaičiuoti taikoma aktuali skolininkui apskaičiuota palūkanų norma.
2. Maksimali kredito trukmė sutrumpinama iki 30 m.
3. Didesnis, tačiau neviršijantis 60 proc. DSTI rodiklis per kalendorinius metus gali būti taikomas tai paskolų būstui įsigyti sumai, kuri yra ne didesnė nei 5 proc. bendros naujų, per tuos kalendorinius metus kredito įstaigos suteiktų paskolų būstui įsigyti sumos, kai toks viršijimas yra kredito įstaigos yra pripažintas pagrįstu ir yra pateisinamas siekiant Atsakingojo skolinimo nuostatų tikslo.

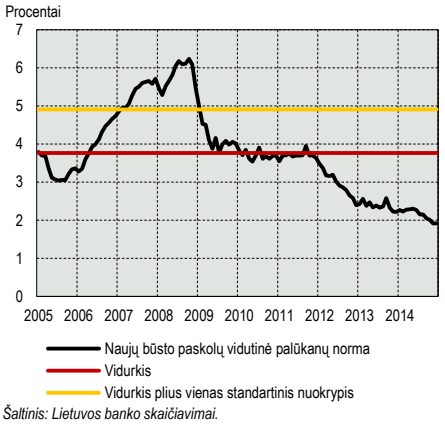
Šie pakeitimai įsigalioja nuo 2015 m. lapkričio 1 d., ankstesniais nuostatais įteisintas 85 proc. LTV reikalavimas nėra keičiamas.

DSTI pakeitimai

Gebėjimo grąžinti paskolą vertinimas nėra vienodas vyraujant skirtingoms palūkanų normoms. Atsakingojo skolinimo nuostatuose buvo įtvirtintas reikalavimas, kad kredito grąžinimo įmokos dydžio[50] ir kredito gavėjo pajamų santykis (DSTI) neviršytų 40 proc. Palūkanų normų pokyčiai tiesiogiai veikia kredito gavėjo sumokamą palūkanų sumą, taigi ir DSTI. Palūkanų normoms sumažėjus, atsiranda galimybė skolintis didesnę sumą nepažeidžiant 40 proc. DSTI reikalavimo. Nuo 2011 m., kai buvo priimti Atsakingojo skolinimo nuostatai, vidutinės būsto paskolų eurais palūkanų normos (kintamoji dalis kartu su marža) sparčiai mažėjo ir 2014 m. pabaigoje sudarė 1,9 proc. (žr. 49 pav.). Tokie akivaizdūs pokyčiai turėjo poveikį namų ūkių galimybėms įsiskolinti: vien dėl palūkanų pokyčio 2014 m. 1 000 Eur grynąsias mėnesines pajamas gaunantis namų ūkis, kitoms sąlygoms nekintant, turėjo galimybę pasiimti apie 40 tūkst. Eur didesnę paskolą, nei būtų galėjęs prisiimti 2011 m. pabaigoje (žr. 50 pav.). Kai palūkanų normos ateityje kils, tie namų ūkiai, kurie, vyraujant mažoms palūkanų normoms, skolinasi taikant artimą 40 proc. DSTI, šį limitą greičiausiai viršys ir susidurs su sunkumais sumokėti išaugusias paskolos įmokas.

49 pav. Būsto paskolų eurais vidutinės palūkanos

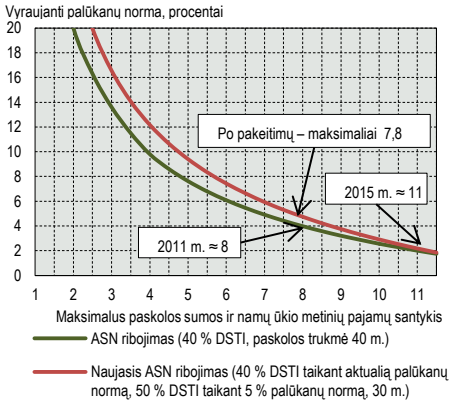
(2005 m. sausio mėn.–2014 m. gruodžio mėn.)

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Naujasis gebėjimo grąžinti paskolą reguliavimas nustatytas taip, kad 50 proc. DSTI riba nebūtų peržengta palūkanų normoms padidėjus iki įprasto lygio. Siekiant užtikrinti, kad gebėjimo grąžinti paskolą vertinimas būtų mažai jautrus palūkanų normų svyravimams, prie jau galiojančio 40 proc. DSTI reikalavimo pridėtas reikalavimas užtikrinti, kad kredito gavėjas neturėtų skirti daugiau nei 50 proc. savo mėnesinių pajamų kredito įmokoms mokėti, kai paskolos palūkanų normos pakyla iki 5 proc. Taikomas 5 proc. palūkanų normos dydis – tai per pastarąjį dešimtmetį suteiktų būsto paskolų eurais palūkanų normų vidurkis, padidintas vienu standartiniu nuokrypiu[51]. Lietuvos gyventojų pajamoms būdingas didesnis nei senosiose ES šalyse jų augimas leidžia kilstelėti papildomo vertinimo ribą iki 50 proc., išsaugant panašų nemokumo rizikos lygį. Pavyzdžiui, vyraujant 1,9 proc. palūkanų normoms, namų ūkis negalės skirti daugiau nei 34 proc. savo pajamų paskolos įmokoms mokėti, nes privalės pasilikti rezervą galimam paskolos išlaidų padidėjimui dėl palūkanų normų pakilimo sugerti. Šis pakeitimas padės apsaugoti namų ūkius nuo perteklinės palūkanų normų kitimo rizikos prisiėmimo.

50 pav. Maksimalaus įsiskolinimo ir palūkanų normų sąryšis

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Maksimalios paskolos trukmės ribojimas

Siekdami mažinti mėnesines paskolos įmokas, namų ūkiai neretai priima ekonomiškai neracionalius sprendimus, pavyzdžiui, ilgesnės paskolos trukmės, o ne didesnio DSTI. Imdami paskolą, jie dažnai stengiasi minimizuoti mėnesinę paskolos įmoką ilgindami paskolos trukmę. Skaičiavimai rodo (žr. 6 lentelę), kad paskolos trukmės ilginimas nuo 30 iki 35 m. padeda mėnesinę įmoką sumažinti 8 proc., tačiau paskolos kainą (sumokamų palūkanų sumą) padidina 16 proc. Paskolos laikotarpio ilginimas nuo 30 iki 40 m. – dar neracionalesnis sprendimas, nes už 13 proc. mažesnes paskolos įmokas per visą paskolos laikotarpį namų ūkiui teks sumokėti 40 proc. daugiau palūkanų. Taigi, imdami ilgos trukmės paskolas, namų ūkiai neretai nepakankamai tiksliai įvertina paskolos sąnaudas ir pervertina mėnesinių įmokų taupymą. Be to, tokias paskolas imti labiausiai yra linkę jauni gyventojai, kuriems būtų racionaliau skolintis taikant didesnį DSTI, nes tikimybė, kad jų pajamos augs, yra didžiausia.

Ilgos trukmės paskolas paėmę namų ūkiai dažniau susiduria su paskolos grąžinimo sunkumais. Namų ūkių paskolos trukmės ir vėlavimo mokėti paskolos įmokas ryšio analizė rodo, kad ilgesnės nei 30 m. trukmės paskolas paėmę namų ūkiai vėlavo mokėti dažniau, nei trumpesnės trukmės finansinius įsipareigojimus prisiėmę skolininkai (žr. 51 pav.) Tokia tendencija patvirtina, jog imdami ilgos trukmės paskolas namų ūkiai dažnai prisiima perteklinius finansinius įsipareigojimus, o juos, aplinkybėms pasi-

[50] Kredito grąžinimo įmokų dydis apskaičiuojamas padalijant visų kredito grąžinimo ir palūkanų įmokų sumą iš kredito trukmės, pagal visus įsipareigojimus.
[51] Palūkanų normų vidurkis apskaičiuotas remiantis 2005–2014 m. duomenimis. Standartinis nuokrypis – dydis, nusakantis palūkanų normų reikšmių sklaidą apie vidurkį, įtrauktas siekiant įvertinti galimus palūkanų normų svyravimus.

keitus, tampa sunku vykdyti. Lietuvoje taikomas maksimali 40 m. paskolos trukmė yra itin liberalus ribojimas, palyginant su kitų šalių praktika, nes jose daugiausia taikoma 25–30 m. riba (žr. 52 pav.). Pavyzdžiui, Estijoje 2014 m. gruodžio mėn. įsigaliojo maksimalus 30 m. laikotarpis, o didelė dalis maksimalią paskolos trukmę ribojančių valstybių taiko dar griežtesnį – 25 m. – terminą.

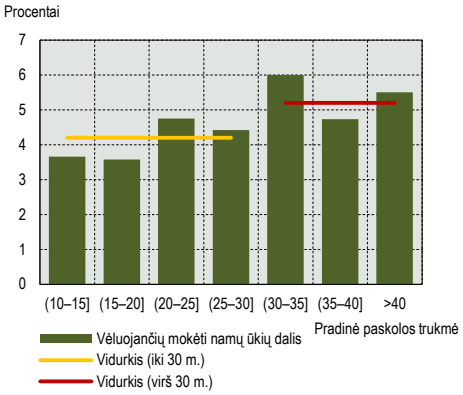
6 lentelė. Paskolos trukmės keitimo kaštų pavyzdys

Paskolos trukmės ilginimas*	Sumokamų palūkanų pokytis, %	Paskolos įmokos pokytis, %
Nuo 30 iki 35 m.	+16	–8
Nuo 30 iki 40 m.	+40	–13

** Skaičiavimai taikomi 87 tūkst. Eur paskolai, vyraujant vidutinėms palūkanų normoms.*

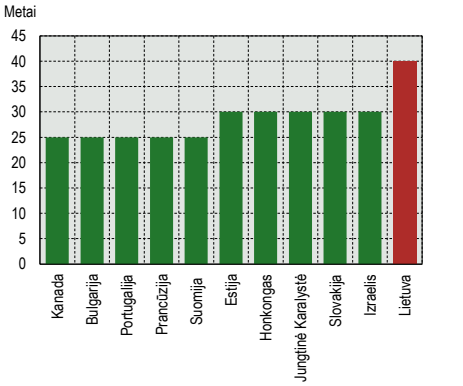
51 pav. Vėluojančių mokėti įmokas namų ūkių dalis pagal skirtingas paskolos trukmės grupes

(2006–2013 m.)

Šaltiniai: Namų ūkių finansinės stebėsenos informacinė sistema ir Lietuvos banko skaičiavimai.

52 pav. Maksimalios paskolos trukmės riba kitose šalyse

Šaltiniai: Tarptautinių atsiskaitymų banko makroprudencinių priemonių panaudojimo duomenų bazė ir centrinių bankų duomenys.

Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimų poveikis

DSTI skaičiavimo pokyčiai paveiks tik nedidelę dalį skolininkų. Šiuo metu namų ūkių dalis, kuri skolinasi 40 proc. pajamų skirdama paskolos mėnesinėms įmokoms mokėti, nėra didelė. Vidutiniškai namų ūkiai yra linkę prisiimti DSTI, mažesnį nei 20 proc. Remiantis 2013–2014 m. suteiktų būsto paskolų duomenimis, paaiškėja, kad tik 1,1 proc. skolininkų būtų neatitikę naujų DSTI skaičiavimo reikalavimų ir jų paskolos būtų sudariusios tik 2,1 proc. visų tais metais suteiktų paskolų sumos.

Maksimalios paskolos trukmės trumpinimas būtų palietęs apie dešimtadalį besiskolinančiųjų. Iš 2013–2014 m. paskolas ėmusių namų ūkių 12,4 proc. paskolos gavėjų paimtų paskolų trukmė buvo ilgesnė nei 30 m. Šių namų ūkių paimtos paskolos sudarė 19,4 proc. per tą laikotarpį suteiktų paskolų portfelio.

Bendras Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimų poveikis skolinimo apimčiai turėtų būti nedidelis. Skaičiavimai, atlikti naudojant 2013–2014 m. suteiktų paskolų duomenis, rodo, kad tuo laikotarpiu 13,2 proc. paskolų, kurios sudaro 20,8 proc. suteiktų paskolų vertės, būtų buvusios paveiktos šių pakeitimų. Nedaug sutrumpinus paskolos trukmę ir padidinus mėnesinę įmoką (paskolos trukmę reikėtų sutrumpinti vidutiniškai 4,9 m., o DSTI padidinti 1,3 proc. p.), didžioji dalis šių paskolų (99,2 %) galėtų būti suteiktos tokio paties dydžio. Pakeitus minėtas paskolos savybes, tik 0,8 proc. paskolų, kurios sudarė 1,7 proc. suteiktų paskolų vertės, negalėtų būti buvusios suteiktos tokio paties dydžio. 2013–2014 m. suteiktų paskolų portfelis dėl to būtų sumažėjęs tik 0,2 proc., jeigu paskolos, kurias riboja Atsakingojo skolinimo nuostatų pakeitimai, būtų imamos mažesnės vertės. Taigi, pakeitimų poveikis skolinimo apimtims bei namų ūkių galimybėms gauti norimo dydžio paskolą būtų buvęs nedidelis.

DSTI padidėjimas dėl maksimalios paskolos trukmės sutrumpinimo tik nedaug paveiks namų ūkių vartojimą. Namų ūkiai, kurie dėl maksimalios paskolos trukmės ribojimo turės imti trumpesnio termino paskolas, norėdami gauti tokio paties dydžio paskolą, turės mokėti didesnes mėnesines paskolos įmokas. 2014 m. suteiktų paskolų duomenimis, tokie namų ūkiai būtų turėję padidinti savo mėnesines įmokas vidutiniškai 17 Eur. Per metus visų šių namų ūkių papildomos išlaidos padidėjusioms paskolos įmokoms padengti būtų sudariusios apie 0,003 proc. nominaliojo vartojimo.

Kad Atsakingojo skolinimo pakeitimų poveikis skolinimui būtų neutralus, o kredito įstaigoms šie nuostatai suteiktų pakankamai lankstumo, numatoma galimybė dalį paskolų teikti taikant didesnį DSTI. Kredito įstaigoms bus suteikta teisė per kalendorinius metus ne didesnę nei 5 proc. teikiamų naujų paskolų (vertine išraiška) dalį teikti taikant didesnį, tačiau neviršijantį 60 proc. DSTI, kai tokį teikimą kredito įstaiga pripažins pagrįstu ir jis bus pateisinamas užtikrinant Atsakingojo skolinimo nuostatų tikslų įgyvendinimą. 60 proc. limitas pasirinktas remiantis 2006–2008 m. suteiktų paskolų DSTI ir vėlavimo ryšio analize. Pastaroji parodė, kad paskolų, paimtų taikant didesnį nei 60 proc. DSTI, vėlavimo dažnis gerokai didesnis[52], kad ir koks būtų namų ūkio gaunamų pajamų dydis. Taigi, galimybė taikyti didesnį DSTI kredito įstaigoms leis lanksčiau reaguoti į netipines situacijas ir patenkinti specialius ribotos dalies klientų skolinimosi poreikius.

KITOS SISTEMINĖS SVARBOS INSTITUCIJOS

Pastaruosius kelis dešimtmečius sistemiškai svarbių bankų reikšmingai daugėjo, o finansų krizė parodė, kad jų gelbėjimo sąranga neadekvati. Vienas ryškiausių pavyzdžių, kai prireikė reikšmingo valstybės įsikišimo rekapitalizuojant sistemiškai svarbius bankus, – Airijos pavyzdys. 2009 m. Airijos vyriausybė rekapitalizavo du didžiausius šalies bankus, o 2008–2010 m. garantavo net šešių didelių Airijos bankų įsipareigojimų grąžinimą kreditoriams. Dėl šių veiksmų reikšmingai padidėjo Airijos vy-

[52] DSTI esant didesniam nei 60 proc., skirtingų pajamų grupių vėlavimo dažnis padidėja nuo 3 iki 16 proc. p.

riausybės skola. Kitas ryškus pavyzdys – 2008 m. įvykęs *Lehman Brothers* bankrotas. Šis pasaulinio banko bankrotas padidino nepasitikėjimą finansų įstaigomis, jų klientų atsargumą ir sumažino kreditavimo apimtis pasaulyje.

Viena pagrindinių sisteminės svarbos bankų bankroto priežasčių – paskatos tokioms finansų įstaigoms prisiimti pernelyg didelę riziką. Svarbios finansų institucijos tikisi, kad susidūrus su sunkumais, šalies vyriausybė bus priversta gelbėti jas mokesčių mokėtojų lėšomis (rekapitalizuos, suteiks banko kreditoriams garantijas ir pan.). Tokia situacija mažina bankų paskatas užtikrinti tinkamą rizikos valdymą. Jei vyriausybė su sunkumais susidūrusio banko negelbėtų, bankrotas labai neigiamai paveiktų finansų sistemą ir visą ekonomiką. Jei bankrutuotų daug sąsajų su kitomis finansų įstaigomis turinti įstaiga, didelė dalis tų įstaigų patirtų nuostolių ar net bankrutuotų. Dėl to sutriktų visa finansų sistema, joje kredito ištekliai nebūtų tinkamai paskirstomi, įmonėms ir namų ūkiams kiltų sunkumų ir galiausiai būtų neigiamai paveiktas ir ekonomikos augimas.

Sisteminės svarbos finansų institucijų reguliavimas po finansų krizės pradėjo reikšmingai keistis. Viena pagrindinių reformų – visame pasaulyje įgyvendinama Bazelio priežiūros komiteto parengta kapitalo reikalavimų reforma, vadinamasis Bazelio bankų reformų III paketas[53]. Šia reforma numatyti didesni kapitalo reikalavimai (papildomi kapitalo rezervai) sistemiškai svarbiems tiek pasaulio, tiek regiono ar šalies mastu bankams. Didesni kapitalo reikalavimai turėtų padidinti šių įstaigų atsparumą neigiamiems šokams. Sistemiškai svarbius pasaulio mastu bankus nustato Finansinio stabilumo valdyba (angl. *Financial Stability Board*), remdamasi Bazelio bankų priežiūros komiteto numatytomis gairėmis[54], o šalies mastu sistemiškai svarbias institucijas nustatys pačios šalys. Be to, šiuo metu yra aktyviai kuriamas bankų pertvarkymo mechanizmas, kuriuo bus siekiama efektyviai ir mažiausiais kaštais pertvarkyti bankus, susidūrusius su nemokumo problemomis.

Kad padidintų sistemiškai svarbių bankų atsparumą neigiamiems šokams, ES šalių makroprudencinės politikos vykdytojai nustatys savo jurisdikcijai priklausančias sistemiškai svarbias finansų institucijas ir nurodys joms papildomus kapitalo rezervus. ES mastu papildomus kapitalo reikalavimus sisteminės svarbos finansų institucijoms numato KRD IV (kitos KRD IV numatomos priemonės aptartos 2014 m. Finansinio stabilumo apžvalgoje)[55]. Kitos sisteminės svarbos institucijų rezervo tikslas – sisteminės svarbos finansų institucijas padaryti atsparesnes galimiems nuostoliams. Ši nuostata suteiks galimybę kompetentingoms institucijoms nustatyti papildomą kapitalo rezervą vietiniams sistemiškai svarbiems bankams, nepripažintiems reikšmingais pasaulio mastu. Rezervas gali siekti iki 2 proc. viso pagal riziką įvertinto banko turto ir bus nustatomas nuo 2016 m. Kriterijai, kuriais remiantis Lietuvos bankas nustatys sisteminės svarbos institucijas, apibrėžti Kapitalo rezervų sudarymo taisyklėse[56], o išsamesnės šių institucijų nustatymo gairės yra sudarytos EBI[57]. Šių gairių principus Lietuvos bankas numato Lietuvos finansų sistemai pritaikyti artimiausiu metu.

Nustatant sisteminės svarbos institucijas, bus atsižvelgiama į jų dydį, svarbą šalies ir visos ES finansų sistemai, tarpvalstybinės veiklos sąsajas, įstaigos ir finansų sistemos tarpusavio susietumą. Kapitalo rezervų sudarymo taisyklės numato, kad nustatant institucijos sisteminę svarbą reikia remtis bent vienu iš keturių kriterijų: 1) dydžio; 2) svarbos ES ar Lietuvos ekonomikai; c) tarpvalstybinės veiklos svarbos; d) įstaigos ar finansinės grupės ir finansų sistemos tarpusavio susietumo. Šie kriterijai ir jiems įvertinti naudotini rodikliai yra apibrėžti EBI parengtose gairėse.

Institucijos dydis yra pirmasis ir bene svarbiausias kriterijus nustatant jos sisteminę svarbą. EBI siūlo vertinti banko dydį pagal jo turtą. Pabrėžtina, kad yra svarbu ne absoliutus institucijos dydis, o jos sudaroma finansų sistemos dalis. Jei šalies finansų

[53] Basel Committee on Banking Supervision 2011: *Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems.*
[54] Basel Committee on Banking Supervision 2011: *Global Systemically Important Banks: Assessment Methodology and the Additional Loss Absorbency Requirement.*
[55] 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/36/ES dėl galimybės verstis kredito įstaigų veikla ir dėl riziką ribojančios kredito įstaigų ir investicinių įmonių priežiūros, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2002/87/EB ir panaikinamos direktyvos 2006/48/EB bei 2006/49/EB. OL L 176, 338.
[56] Lietuvos banko valdybos nutarimas dėl kapitalo rezervų sudarymo taisyklių (2015 m. balandžio 9 d., Nr. 03-51). Į šį nutarimą yra perkeltos KRD IV direktyvos nuostatos.
[57] EBI 2014 m. gruodžio 16 d. Gairės dėl kriterijų, pagal kuriuos nustatomos Direktyvos 2013/36/ES 131 straipsnio 3 dalies taikymo kitoms sisteminės svarbos įstaigoms (O-SII) įvertinti, sąlygos.

sistemą sudaro labai daug mažų institucijų, kiekvienos jų sisteminė svarba yra maža, nes, vienai institucijai susiduriant su problemomis, jos vietą galėtų užimti kitos, ir pavienės institucijos gelbėjimas ar pertvarkymas neturėtų sukelti didelių problemų šalies indėlių draudimo sistemai, pertvarkymo fondui ar valstybės finansams. Kita vertus, jei finansų sistema yra koncentruota ir joje dominuoja keletas didelių bankų, turinčių reikšmingą visos finansų sistemos turto dalį, šiems bankams kilusios problemos šaliai gali būti sunkiai pakeliamos.

Antruoju kriterijumi įvertinama institucijos svarba ES arba Lietuvos ekonomikai. Kaip šį kriterijų EBI gairėse siūloma naudoti tokius rodiklius: mokėjimo operacijų šalies viduje vertę, privačiojo sektoriaus indėlių sumą, jo paskolas, suteiktas ES įsikūrusiems subjektams. Vien bendro finansų įstaigos turto vertinimas nėra pakankamas, kad būtų galima visiškai tinkamai apibrėžti jos reikšmę šalies ekonomikai. Ne mažiau svarbi ir fi-finansų įstaigos reikšmė mokėjimų, paskolų ir indėlių rinkoms, šios rizikos suvokimas leidžia finansų įstaigos svarbą įvertinti tiksliau. Jei finansų įstaiga sudaro ypač didelę dalį šalies mokėjimų rinkos, jai susidūrus su problemomis, šalies ekonomikai dėl atsikaitymo problemų kiltų nemažų sunkumų, net jei finansų įstaiga ir nėra didelė (vertinant jos turtą, palyginti kitų finansų sistemos dalyvių turtu). Tokia pati padėtis yra ir paskolų bei indėlių rinkose. Bankai gali veikti ir nepritraukdami reikšmingos indėlių dalies (pvz., finansuodami savo veiklą iš kitų šaltinių, teikdami daug paskolų privačiajam sektoriui). Tokiu atveju bankai, kurie užima reikšmingas rinkos dalis specifinėse rinkose, gali būti sistemiškai svarbūs, nors pagal kitus kriterijus tokie ir nėra. Vienas tokių pavyzdžių yra 2008 m. JAV kilę sunkumai įmonėms *Fannie Mae* ir *Freddie Mac*. Šios įmonės būsto paskolų rinkoje buvo ypač reikšmingos, todėl, kad būtų išvengta dar didesnių problemų, JAV vyriausybė buvo priversta jas gelbėti[58].

Trečiasis kriterijus apima tarpvalstybinės veiklos svarbą. EBI siūlo kaip šį kriterijų naudoti nebiržinių išvestinių finansinių priemonių vertę, tarpjurisdikcinių įsipareigojimų vertę ir tarpjurisdikcinius reikalavimus. Pastaruosius dešimtmečius reikšminga dalis finansų įstaigų tapo globalios, kartu stiprėjo jų ryšiai su kitose jurisdikcijose veikiančiomis finansų įstaigomis. Jei finansų įstaigos yra susisijusios su kitomis šalimis, jose kylančios problemos gali reikšmingai paveikti tų šalių bankų veiklą, o kartu ir ekonomiką. 2008 m. vykstant krizei, didžiausios pasaulio finansų institucijos tiesiogiai buvo susijusios su antrarūšių JAV būsto paskolų rinkos vertybiniais popieriais, t. y. jų turėjo savo balansuose, todėl JAV rinkoje kilusios problemos nuvilnijo per šalių finansų bei ekonomines sistemas. Jei viena šalies finansų įstaiga yra labiau nei kitos susijusi su kitomis šalimis, šios įstaigos sisteminė svarba gali būti reikšmingai didesnė, nes per ją į šalies finansų sistemą galėtų persiduoti užsienio valstybių problemos.

Ketvirtuoju kriterijumi turėtų būti vertinama įstaigos arba grupės susietumas su finansų sistema. EBI gairėse siūloma šiuo kriterijumi laikyti finansų sistemos vidaus įsipareigojimus, vidaus turtą ir neišpirktus skolos vertybinius popierius. Jei finansų įstaiga yra susijusi su kitomis finansų sistemos įstaigomis, gali susidaryti domino efektas. Jis pasireiškia tuo, kad, vienai institucijai susidūrus su sunkumais ir nevykdant įsipareigojimų, sunkumai gali persiduoti ir kitoms sistemos institucijoms. Vienas iš pavyzdžių yra draudimo bendrovei AIG kilusios problemos. Ji buvo išskirtinai reikšmingas išvestinių vertybinių popierių rinkos dalyvis, ypač kredito rizikos apsidraudimo sandorių rinkoje. AIG susidūrus su problemomis, JAV buvo priversta jai padėti, kad įstaigos įsipareigojimų nevykdymas nesukeltų domino efekto visoje finansų sistemoje[59].

Lietuvos bankas, kaip už makroprudencinę politika atsakinga institucija, iki 2016 m. paskelbs Lietuvos sisteminės svarbos institucijas. 2015 m. trečiąjį ketvirtį Lietuvos bankas, remdamasis minėtomis EBI gairėmis, turėtų paskelbti kitų sisteminės svarbos institucijų rezervo taikymo sąrangos dokumentą. Jame bus įvardyti ir pagrįsti rodikliai, pagal kuriuos šalies finansų įstaigos bus priskiriamos prie sistemiškai svarbių institucijų ir kuriais remiantis joms bus nustatomas papildomas kapitalo rezervas. Iki 2016 m. sausio 1 d. numatoma paskelbti sisteminės svarbos institucijų sąrašą ir joms taikomo papildomą kapitalo rezervo dydį. Šis sąrašas ir papildomo kapitalo reikalavimai bus atnaujinami kasmet.

[58] Scott F., Fuster W., Tracy J., Vickery J. 2015: The Rescue of Fannie Mae and Freddie Mac. *Journal of Economic Perspectives* 29(2), 25–52.
[59] McDonald R., Paulson A. 2015: AIG in Hindsight. *Journal of Economic Perspectives* 29(2), 81–106.

5 intarpas. Bankų pertvarkymo fondas ir indėlių draudimo fondas

Bankų pertvarkymo fondas

Įgyvendinant Bankų gaivinimo ir pertvarkymo direktyvą, bus pradėtas kaupti pertvarkymo fondas, į kurį įmokas turės mokėti bankai ir reikšmingos investicinės įmonės. Pagrindinis Bankų gaivinimo ir pertvarkymo direktyvos tikslas yra užtikrinti savalaikį ir efektyvų žlungančių kredito įstaigų, didelių investicinių bendrovių, kai kurių kitų finansų įstaigų pertvarkymą. 2008 m. vykusi finansų krizė parodė, kad finansų sistemai iškilus sunkumų, reikšminga dalis kaštų, patiriamų siekiant išsaugoti finansų sistemos stabilumą, gali atitekti mokesčių mokėtojams. Kad dengiant kaštus mokesčių mokėtojų lėšų būtų naudojama kaip įmanoma mažiau, Bankų gaivinimo ir pertvarkymo direktyvoje numatomas pertvarkymo fondas. Įmokas į jį mokės bankai ir didelės investicinės įmonės, o fondo lėšos būtų panaudojamos pertvarkant problemines finansų įstaigas.

Pertvarkymo fondo lėšos padės efektyviai pertvarkyti problemines finansų įstaigas minimaliomis valstybės išlaidomis. Bankui iškilus nemokumo problemų, nuostolių dydis gali priklausyti nuo to, kuriuo metu banko turtas yra likviduojamas. Finansų krizės metu daugeliui rinkos dalyvių vienu metu bandant parduoti turtą, jo pasiūla gali ypač padidėti, o paklausa – gerokai sumažėti. Taigi, parduodant nemokaus banko turtą finansų krizės metu, turto vertė būtų mažesnė, nei jį parduodant per tam tikrą ilgesnį laikotarpį. Todėl per finansų krizes pertvarkymo fondo, sudaryto iš finansų įstaigų įmokų, lėšos būtų panaudojamos probleminių bankų pertvarkymui finansuoti.

Kadangi bankų ir investicinių įmonių veikla dažnai peržengia vienos valstybės sienas, ES bus steigiami ne tik nacionaliniai pertvarkymo fondai, bet ir Bendras pertvarkymo fondas. Keliose ES valstybėse veikiančiai finansų įstaigai iškilus sunkumų, jai pertvarkyti gali prireikti visų šalių indėlio. Todėl numatyta, kad ateityje nacionalinius pertvarkymo fondus palaipsniui pakeis Bendras pertvarkymo fondas. ES valstybės narės įpareigojamos 2015 m. pradėti kaupti nacionalinius pertvarkymo fondus, o per 8 metų pereinamąjį laikotarpį, pradedant 2016 m., bankų sąjungos apimamose valstybėse[i] jie bus sutelkti į Europoje veikiantį Bendrą pertvarkymo fondą. Įmokas į jį mokės bankų sąjungos apimamos kredito įstaigos. Į nacionalinį pertvarkymo fondą įmokas mokės tik tam tikros investicinės įmonės.

Bendras pertvarkymo fondas iki 2024 m. turės sudaryti ne mažiau kaip 1 proc. draudžiamųjų bankų sąjungos indėlių. Europos Komisija įvertino[ii], kad toks fondas būtų pakankamas prireikus padengti nuostolius, lygius vidutinio dydžio ES bankų turimiems tarpbankiniams įsipareigojimams. Tikėtina, kad tokio dydžio įsipareigojimų vykdymo sutrikimas galėtų sukelti sisteminę riziką. Esant 1 proc. tiksliniam lygiui, Lietuvos komerciniai bankai iki 2024 m. į Bendrą pertvarkymo fondą turės sumokėti apie 32 mln. Eur.

Pertvarkymo fondui sudaryti iš rinkos dalyvių bus renkamos reguliarios *ex ante* įmokos, o lėšų pertvarkymo veiksmams vykdyti trūkstant, galės būti renkamos ir specialiosios *ex post* įmokos. Reguliarus *ex ante* (įstaigos iš anksto mokamas) įnašas į nacionalinį fondą bus proporcingas įstaigos įsipareigojimų, išskyrus nuosavas lėšas ir apdraustuosius indėlius, ir visų įstaigų, veikiančių toje valstybėje, įsipareigojimų, išskyrus nuosavas lėšas ir apdraustuosius indėlius, santykiui (įnašas priklausys ir nuo įstaigos rizikingumo). Jei fondo turimų lėšų pertvarkymo išlaidoms padengti nepakaks, iš įstaigų bus renkami specialieji *ex post* įnašai. Jie bus paskirstyti kaip ir *ex ante* įnašai ir negalės būti didesni nei trijų metinių įnašų suma. Tačiau jei įmoka keltų pavojų įstaigos likvidumui ar mokumui, pertvarkymo institucija įmokos mokėjimą galės atidėti. Išimtiniais atvejais, jei nepakaktų lėšų, įskaitant *ex post* įnašus, fondas trūkstamų lėšų galės skolintis.

Planuojama nustatyti tvarką, kad tam tikrais atvejais būtų leidžiama dalį įmokų į pertvarkymo fondą sumokėti neatšaukiamais mokėjimo įsipareigojimais. Tokie įsipareigojimai turės būti visiškai užtikrinti mažos rizikos turtu, į kurį neturėtų teisių jokie tretieji asmenys. Užstatas turėtų būti tik tokios rūšies ir priimamas tik tokiomis sąlygomis, kad jį būtų galima itin greitai realizuoti. Neatšaukiamus mokėjimo įsipareigojimus turėtų būti pareikalauta įvykdyti, jei pritrūktų lėšų pertvarkymo veiksmams vykdyti.

Pertvarkymo fondas galės būti naudojamas tik tuo atveju, kai bus išnaudotos privačios lėšos. Prieš naudojant pertvarkymo fondo lėšas, ne mažesni nei 8 proc. visų banko įsipareigojimų dydžio sudarantys nuostoliai turės būti padengti taikant gelbėjimo privačiomis lėšomis priemonę, t. y. įsipareigojimų nurašymą arba pavertimą nuosavybės priemonėmis. Be to, pertvarkymo fondo teikiamos lėšos negalės viršyti 5 proc. visų gelbstimosios įstaigos įsipareigojimų.

Indėlių draudimo fondas

Direktyva dėl indėlių garantijų sistemų siekiama suvienodinti pagrindinius draudimo principus ES. Šia direktyva nustatomas vienodas ES išmokos dydis (100 000 Eur), suderinami indėlių garantijų sistemų finansavimo mechanizmai, nustatomi įnašai, kurie bus apskaičiuojami atsižvelgiant į atitinkamo nario (kredito įstaigos) rizikos laipsnį. Be to, direktyva siekiama užtikrinti vienodą indėlininkų apsaugos lygį visose ES narėse. Kad kredito įstaigų paskatos prisiimti riziką būtų tinkamos, numatyta, kad mažesnio rizikingumo kredito įstaigos turės mokėti mažesnius įnašus nei rizikingesnės. Taip sudaroma galimybė atsižvelgti į kredito įstaigų rizikos pobūdį ir skatinti jas rinktis tvarius verslo modelius.

Siekiant, kad, įvykus kredito įstaigos bankrotui, bet kurios ES šalies indėlininkų lėšos būtų operatyviai grąžinamos, Direktyva dėl indėlių garantijų sistemų yra derinami indėlių garantijų sistemų finansavimo mechanizmai. Šia direktyva nustatomas minimalus *ex ante* fondo dydis ir *ex post* įnašų dydis. Nustatyta, kad e*x ante* įnašai turi būti renkami prieš įvykstant kredito įstaigos bankrotui, o indėlių draudimo fondo narių *ex post* įnašai renkami tada, kai bankrotas jau yra įvykęs ir indėlių draudimo fondo turimų finansinių išteklių nepakanka indėlininkams priklausančioms sumoms grąžinti. Tokios fondo įnašų struktūros reikia, kad būtų užtikrintas tinkamas fondo funkcionavimas bet kuriuo laiko momentu. Tikslinis *ex ante* indėlių draudimo fondo dydis iki 2024 m. liepos mėn. 3 d. turės būti ne mažiau nei 0,8 proc. garantuojamųjų indėlių vertės. Be to, norint užtikrinti *ex ante* indėlių draudimo fondo atkūrimą, numatoma, kad indėlių draudimo fondui sumažėjus iki mažiau nei dviejų trečdalių tikslinio lygio, būtų nustatomi tokio dydžio reguliarūs įnašai, kad tikslinį lygį būtų galima pasiekti per šešerius metus. Neeiliniai *ex post* metiniai įnašai turėtų būti ne didesni nei 0,5 proc. apdraustųjų indėlių sumos.

Lietuvoje Direktyvos dėl indėlių garantijų sistemų nuostatos bus įgyvendinamos naujuoju Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymo pakeitimo įstatymu. Šiuo metu Lietuvos Respublikos finansų ministerija, konsultuodamasi su Lietuvos banku, rengia šio įstatymo projektą. Be kita ko, įstatyme turės būti nustatytas Lietuvai tinkantis indėlių draudimo fondo tikslinis lygis, ne mažesnis už numatytą direktyvoje. Numatoma įstatymą priimti iki 2015 m. pabaigos, o rizika pagrįstus įnašus pradėti rinkti nuo 2016 m. pradžios.

Tikėtina, kad, priėmus naująjį įstatymą, kai kurių kredito įstaigų mokamos įmokos sumažės. Kredito įstaigos mokama įmoka priklausys nuo naujajame Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatyme nustatyto indėlių draudimo fondo tikslinio lygio, laikotarpio,

per kurį šis lygis turėtų būti pasiektas, kredito įstaigos rizikingumo ir draudžiamųjų indėlių kiekio. Lietuvos banko vertinimu, kad fondas būtų pajėgus savarankiškai išmokėti draudimo išmokas įvykus nedidelių kredito įstaigų bankrotams, jo dydis turėtų būti ne mažesnis nei 2 proc. draudžiamųjų indėlių vertės.

[i] Euro zonos valstybėse ir tose euro zonai nepriklausančiose valstybėse, kurios pasirinko dalyvauti Bendrame priežiūros mechanizme.
[ii] Komisijos tarnybų darbinis dokumentas „Poveikio vertinimas, lydintis pasiūlymą dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, kuria nustatoma kredito įstaigų ir investicinių įmonių gaivinimo ir pertvarkymo sistema ir iš dalies keičiamos Tarybos direktyvos 77/91/EEB ir 82/891/EEB, direktyvos 2001/24/EB, 2002/47/EB, 2004/25/EB, 2005/56/EB, 2007/36/EB, 2011/35/ES ir Reglamentas (ES) Nr. 1093/2010“, SWD (2012) 166 final.

KREDITO UNIJŲ SEKTORIAUS REFORMA

2013–2014 m. Lietuvoje bankrutavo 5 kredito unijos, o daliai šiuo metu veikiančių kyla sunkumų. Nors visas kredito unijų sektorius 2014 m. uždirbo 1,3 mln. Eur pelno, jo nepakako atsverti ankstesniais laikotarpiais patirtiems nuostoliams (2013 m. patirta 11,4 mln. Eur nuostolių, net 20 unijų veikė nuostolingai). Paskolų kokybę apibūdinantys rodikliai 2014 m. dar pablogėjo: specialiųjų atidėjinių ir paskolų santykis padidėjo 0,4 proc. p. (iki 6,2 %), o neveiksnių paskolų dalis išaugo 4,2 proc. p. – iki 26,3 proc. paskolų portfelio (plačiau žr. „Nesubalansuota kredito unijų sektoriaus raida“ šios apžvalgos II sk.). Daugumos kredito unijų veikla gerokai nebeatitinka kooperacijos principų: jų veiklos modelis grindžiamas itin rizikingu skolinimu, didelės apimties investicijomis į skolos vertybinius popierius ir didelių palūkanų indėliais, pritraukiamais iš silpnais bendruomeniškumo ryšiais susijusių narių. 2015 m. pradžioje suteiktos paskolos sudarė mažiau nei pusę (42,7 %) viso kredito unijų turto ir net trečdalis investicijų atiteko VVP (35,8 % kredito unijų turto). Šiuo metu Lietuvoje taikomas kredito unijų reglamentavimas neužtikrina šio sektoriaus tvarumo ir nesukuria tinkamų paskatų įgyvendinti pagrindinį veiklos tikslą – finansuoti smulkųjį ir vidutinį verslą bei skolinti savo nariams.

2015 m kovo mėn. Seimo Biudžeto ir finansų komitetas pritarė Tvarios kredito unijų veiklos koncepcijai[60]. Joje aptariamos priežastys, lėmusios būtinybę stiprinti kredito unijų sektorių, numatomi kredito unijų pertvarkos tikslai ir uždaviniai, apibrėžiami pertvarkos įgyvendinimo principai ir numatomieji koncepcijos įgyvendinimo rezultatai. Koncepciją įgyvendinančius teisės aktų projektus iki 2015 m. birželio 10 d. pavesta parengti Lietuvos Respublikos finansų ministerijai kartu su Lietuvos banku. Siekiant įgyvendinti koncepcijoje numatytus kredito unijų sektoriaus pertvarkai keliamus tikslus, būtina keisti Kredito unijų ir Centrinės kredito unijos įstatymus.

Siekiant sustiprinti kredito unijų kooperaciją ir integraciją bei užtikrinti sektoriaus savireguliaciją, būtina atlikti svarbius Centrinės kredito unijos įstatymo pakeitimus. 2015 m. pradžioje kredito unijų sektoriuje veikė 74 kredito unijos ir net 63 iš jų priklausė LCKU, taigi reikšminga dalis kredito unijų nebuvo linkusios kooperuotis, veikė pavieniui. Kaip parodė pastarųjų metų patirtis, tos kredito unijos, kurios veikia nesikooperuodamos, bankrutuoja dažniau (4 iš 5 bankrutavusių nepriklausė LCKU). Kad būtų sėkmingai sustiprinta sektoriaus integracija ir sukurta efektyvi savireguliacijos sistema, siektina įstatymuose nustatyti reikalavimus, kad visos kredito unijos priklausytų jas vienijančioms organizacijoms, ir būtų leista kurtis naujoms centrinėms kredito unijoms[61]. Pasinaudojus kitų šalių (Suomijos, Šveicarijos, Nyderlandų) gerąja praktika, Lietuvoje turėtų būti sukurtas efektyvus kredito unijų savireguliacijos mechanizmas. Centrinėms kredito unijoms priklausančios kredito unijos veiklą vykdytų vadovaudamosi pačių parengtomis ir aukščiausio valdymo organo patvirtintomis bendrosiomis ir privalomosiomis veiklos ir rizikos valdymo taisyklėmis. Be to, centrinės kredito unijos turėtų įgyti veiksmingas narių kontrolės funkcijas.

Norint užtikrinti kredito unijų sektoriaus veiklos tvarumą ir išvengti kredito unijų bankrotų, būtina sukurti efektyviai veikiančią kryžminių garantijų sistemą. Šiuo metu privalomo kredito unijų mokumo užtikrinimo sistemos nėra, todėl, kredito unijoms iškilus problemų, jas sunku išspręsti be valstybės institucijų pagalbos. Kryžminių garantijų sistemos pagrindinis tikslas – įtvirtinti privalomą kredito unijų tarpusavio pagalbą ir kartu apsaugoti jų narius bei mokesčių mokėtojus nuo finansinių nuostolių, galimų patirti kuriai nors kredito unijai susidūrus su problemomis. Tokia sistema užtikrintų, kad kiekvienas sistemos dalyvis – kredito unijos ir unijas vienijančios organizacijos – būtų

[60] Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komiteto sprendimas dėl tvarios kredito unijų veiklos koncepcijos ir joje numatytų keisti Lietuvos Respublikos teisės aktų projektų parengimo (2015 m. kovo 18 d., Nr. 109-S-1): http://www.lb.lt/n23425/tvarios_kredito_uniju_veiklos_koncepcija.pdf.
[61] Šiuo metu Centrinės kredito unijos įstatyme numatoma, kad Lietuvoje gali veikti tik viena centrinė kredito unija.

finansiškai atsakingas už visų sektoriaus dalyvių įsipareigojimus kredito unijų nemokumo ar kitais teisės aktuose nustatytais atvejais. Taip būtų sukurtas dar vienas papildomas apsaugos mechanizmas, be veikiančios valstybinės indelių draudimo sistemos.

Siekiant užtikrinti gyvybingą kredito unijų sektoriaus raidą ir atsparumą nepalankiems pokyčiams, būtina keisti kapitalo reguliavimo ir kaupimo tvarką. Šiuo metu galiojantis kapitalo reguliavimas neužtikrina pastovaus, leidžiančio padengti nuostolius ir tinkamas unijų valdymo paskatas kuriančio kapitalo kaupimo. Tinkamas kapitalas turi būti apmokėtas, nekintantis ir priklausyti kredito unijai. Pajai, kurie šiuo metu sudaro didžiąją dalį kredito unijų kapitalo, negali būti laikomi tvariu kapitalu, nes juos gana lengva atsiimti. Šalyse, kuriose kredito unijos ar kooperatiniai bankai veikia sėkmingai (Nyderlanduose, Suomijoje, Šveicarijoje), didžioji dalis kapitalo sukaupiama iš gauto pelno. Atsižvelgiant į tai, būtina įstatymais įtvirtinti prievolę kaupti didžiąją dalį kapitalo iš pelno, o pajiniu kapitalu turėtų būti prisiimami nuostoliai, susidarę dėl nesėkmingos kredito unijų veiklos.

STATISTINIŲ DUOMENŲ PRIEDAI

1 statistinių duomenų priedas. Pagrindiniai finansinio stabilumo rodikliai

(2009–2014 m.; procentais)

Finansinio stabilumo rodikliai	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kapitalo pakankamumas						
Kapitalo pakankamumas[1, 2]	12,9	14,8	14,2	15,7	17,6	21,3
I lygio kapitalo pakankamumas[1, 2]	9,3	10,8	12,0	14,6	17,1	20,9
Kapitalo ir turto santykis [1]	9,4	10,9	10,2	11,4	11,5	11,5
Turto kokybė						
Neveiksnių paskolų ir paskolų bendrąja verte (išskyrus tarpbankines paskolas) santykis[3]:	19,7	20,0	16,6	13,6	11,0	6,5
iš jų paskolos verslui	26,7	25,8	21,1	16,9	13,4	-
iš jų paskolos būstui įsigyti	5,9	8,3	8,6	8,0	7,0	-
iš jų vartojimo paskolos	14,4	19,8	16,2	15,3	13,1	-
Nuvertėjusių paskolų ir paskolų bendrąja verte (išskyrus tarpbankines paskolas) santykis[3]:	15,7	16,7	14,0	11,4	8,5	7,2
iš jų paskolos verslui	22,0	22,5	18,6	14,9	10,7	9,3
iš jų paskolos būstui įsigyti	3,9	5,7	6,0	5,6	4,9	3,9
iš jų vartojimo paskolos	7,4	10,9	11,3	10,0	8,7	9,2
Nenuvertėjusių paskolų, pradelstų daugiau kaip 60 d., ir paskolų bendrąja verte (išskyrus tarpbankines paskolas) santykis[3]:	3,9	3,3	2,5	2,2	2,5	1,5
iš jų paskolos verslui	4,7	3,3	2,4	2,0	2,8	1,3
iš jų paskolos būstui įsigyti	2,0	2,6	2,6	2,4	2,0	1,7
iš jų vartojimo paskolos	7,0	8,9	4,9	5,3	4,4	2,3
Paskolų nuvertėjimo nuostolių ir paskolų bendrąja verte (išskyrus tarpbankines paskolas) santykis[4, 5]:	6,7	8,0	7,0	5,6	4,2	3,1
iš jų paskolos verslui[5]	9,0	10,4	8,9	6,9	5,0	3,6
iš jų paskolos būstui įsigyti[5]	1,8	3,0	3,3	3,1	2,6	2,0
iš jų vartojimo paskolos[5]	7,6	11,7	11,4	9,8	7,9	6,0
Paskolų nuvertėjimo nuostolių ir neveiksnių paskolų santykis[2, 3, 4, 5]	33,9	40,2	42,2	40,8	37,9	35,6
Pajamos ir pelningumas						
Nuosavybės grąža[1, 6]	–50,8	–3,9	15,8	7,7	8,9	8,1
Turto grąža[6]	–3,8	–0,3	1,4	0,9	1,0	0,9
Grynųjų palūkanų pajamų ir visų pajamų santykis	50,6	49,0	58,7	53,7	49,9	39,8
Pelnas (nuostolis) iš prekybinės veiklos ir operacijų užsienio valiuta ir visų pajamų santykis	60,3	64,4	60,2	61,9	61,9	-
Personalo išlaidų ir visų ne palūkanų išlaidų santykis	13,5	8,1	4,0	9,1	8,8	8,0
Likvidumas						
Likvidumo santykis (likvidžiojo turto ir einamųjų įsipareigojimų santykis)[7]	...	43,8	44,1	41,2	41,2	43,6
Likvidžiojo turto ir viso turto santykis[7]	...	23,8	23,7	25,1	27,0	31,9
Einamųjų įsipareigojimų ir visų įsipareigojimų santykis[6]	...	58,5	58,8	67,7	73,1	81,6
3 mėn. VILIBOR ir EURIBOR skirtumas, baziniais punktais[8]	320	49	30	49	18	10
Indėlių ir visų paskolų (išskyrus tarpbankines paskolas) santykis	68,6	82,2	80,6	85,8	93,3	110,4
Trumpalaikių įsipareigojimų bankams ir visų įsipareigojimų bankams santykis	...	42,3	35,4	48,9	43,8	38,9
Turtas						
Paskolų (išskyrus tarpbankines paskolas) ir turto santykis	66,3	66,4	65,3	67,5	65,7	61,1
Namų ūkių paskolų ir visų paskolų (išskyrus tarpbankines paskolas) santykis	44,3	43,8	44,4	44,9	44,7	47,1
Ne finansų įmonių paskolų ir visų paskolų (išskyrus tarpbankines paskolas) santykis	52,3	50,6	48,6	47,9	46,2	44,3
Skolos vertybinių popierių ir turto santykis	8,2	9,1	6,6	6,9	10,2	8,6
Vyriausybių skolos vertybinių popierių ir turto santykis	5,4	6,5	4,4	4,7	6,8	6,1
Vyriausybių skolos vertybinių popierių ir visų skolos vertybinių popierių santykis	65,6	71,1	66,4	68,3	66,8	71,0

Finansinio stabilumo rodikliai	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Įsipareigojimai						
Įsipareigojimų ir turto santykis	94,4	92,9	91,2	90,2	89,7	89,7
Indėlių ir visų įsipareigojimų santykis	48,2	58,7	57,7	64,2	68,4	75,2
Rezidentų indėlių ir visų indėlių santykis	90,8	88,3	96,1	96,3	97,0	97,0
Fizinių asmenų indėlių ir visų indėlių santykis	61,3	57,6	58,5	55,9	58,9	60,2
Privačių ne finansų įmonių indėlių ir visų indėlių santykis	27,7	29,4	33,2	34,0	33,7	30,5
Įsipareigojimų bankams ir visų įsipareigojimų santykis	43,9	35,2	35,7	31,0	28,4	21,7
Įsipareigojimų patronuojančiųjų bankų grupės bankams ir visų įsipareigojimų bankams santykis	...	92,9	94,9	95,5	96,6	91,5
Įsipareigojimų patronuojančiųjų bankų grupės bankams ir visų įsipareigojimų santykis	...	34,8	35,3	30,4	28,1	21,0
Įsipareigojimų patronuojančiųjų bankų grupės bankams ir visų įsipareigojimų nerezidentams santykis	...	88,4	91,3	87,4	89,4	90,3
Nerezidentų turtas ir įsipareigojimai						
Nerezidentų įsipareigojimų ir viso turto santykis	38,9	34,4	33,8	30,5	27,6	20,1
Valiutos kursų pokyčių rizika						
Grynosios atvirosios pozicijos užsienio valiuta ir reguliuojamojo kapitalo santykis[1, 2]	1,01	0,54	0,62	0,29	0,44	0,54

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastabos: 1) pateikti rodikliai apskaičiuoti remiantis bankų sudarytomis konsoliduotosiomis priežiūrinėmis finansinėmis ataskaitomis ir apima visus šalyje veikiančius bankus bei užsienio banko filialus; 2) nuo 2008 m. pradžios finansiniai duomenys renkami naudojant bendras ES FINREP ataskaitas. Tai gali turėti poveikio kai kurių rodiklių reikšmei, todėl į tai būtina atsižvelgti analizuojant ilgesnę laiko eilutę; 3) trumpasis laikotarpis – laikotarpis iki 1 m.

[1] Be užsienio bankų filialų.
[2] Pagal kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisykles, patvirtintas Lietuvos banko valdybos 2006 m. lapkričio 9 d. nutarimu Nr. 138.
[3] Nuo 2014 m. vidurio neveiksnios paskolos yra tos paskolos, kurios yra pradelstos daugiau nei 90 d. ar yra įvertinta, kad skolininkas greičiausiai neįvykdys visų savo kreditinių įsipareigojimų, jei nebus realizuota užtikrinimo priemonė, kad ir kokios būtų pradelstos sumos egzistavimo ar vėlavimo dienų skaičius. Naujasis neveiksnių paskolų apibrėžimas nėra palyginamas su senesniuoju.
[4] Iki 2004 m. specialieji atidėjiniai apima atidėjinius, sudarytus bendrai portfelio rizikai padengti.
[5] Specialieji atidėjiniai apima atidėjinius, sudarytus bendrai ir individualiai vertinamam turtui.
[6] Grynasis pelnas (nuostolis).
[7] Likvidžiojo turto ir einamųjų įsipareigojimų apibrėžimai pateikti Likvidumo santykio skaičiavimo taisyklėse, patvirtintose Lietuvos banko valdybos 2010 m. gegužės 25 d. nutarimu Nr. 03-58 (Lietuvos banko valdybos 2014 m. gruodžio 23 d. nutarimu Nr. 03-340 šių taisyklių galiojimas nuo 2015 m. sausio 1 d. panaikintas).
[8] Laikotarpio pabaigos duomenys.

2 statistinių duomenų priedas. Konsoliduoti pagrindiniai bankų veiklos rodikliai

(2015 m. sausio 1 d.; mln. Eur)

Balansinės ataskaitos straipsnis	AB SEB bankas	„Swedbank“, AB	AB DNB bankas	AB Šiaulių bankas	AB „Citadele“ bankas	UAB Medicinos bankas	AB bankas „FINASTA“	Iš viso bankai (7 bankai)	Iš viso užsienio bankų filialai (8 filialai)[1,2]	Bankų sektorius
Grynieji pinigai ir lėšos centriniuose bankuose	**580,1**	**1 488,0**	**396,1**	**108,8**	**11,7**	**56,9**	**0,7**	**2 642,3**	**1 397,8**	**4 040,1**
Lėšos bankuose ir kitose kredito įstaigose	**252,4**	**110,4**	**142,1**	**50,3**	**76,7**	**12,5**	**3,7**	**648,1**	**224,6**	**872,7**
Klientams suteiktos paskolos:	**4 303,3**	**3 693,8**	**2 737,2**	**759,0**	**180,1**	**115,6**	**9,9**	**11 798,9**	**2 943,2**	**14 742,1**
valdžios institucijoms	132,8	516,5	312,7	105,9	0,3	0,5	–	1 068,7	70,9	1 139,6
finansų įstaigoms	2,7	6,3	0,0	3,6	0,5	3,9	–	17,0	112,9	129,9
privačioms įmonėms	2 192,0	1 272,3	1 084,6	546,3	66,0	96,2	7,0	5 264,4	1 260,2	6 524,6
fiziniams asmenims	1 975,8	1 898,7	1 339,9	103,2	113,3	15,0	2,8	5 448,7	1 499,2	6 947,9
Skolos vertybiniai popieriai	**423,3**	**536,7**	**231,6**	**500,9**	**123,0**	**31,7**	**46,3**	**1 893,5**	**183,6**	**2 077,1**
Nuosavybės vertybiniai popieriai	**7,3**	–	**1,8**	**19,3**	**0,0**	**–**	**0,2**	**28,6**	**17,6**	**46,2**
Kitos turto pozicijos	**1 178,9**	**461,4**	**257,3**	**176,6**	**35,8**	**28,1**	**2,1**	**2 140,2**	**211,5**	**2 351,7**
Iš viso turto	**6 745,2**	**6 290,5**	**3 766,2**	**1 614,9**	**427,3**	**244,7**	**62,9**	**19 151,7**	**4 978,1**	**24 129,8**
Skolos bankams ir kitoms kredito įstaigoms	**1 271,7**	**65,6**	**1 201,4**	**9,5**	**70,6**	**6,2**	**0,2**	**2 625,2**	**2 104,0**	**4 729,2**
Indėliai:	**4 469,5**	**5 013,4**	**2 101,0**	**1 438,9**	**293,4**	**209,4**	**53,2**	**13 578,8**	**2 700,7**	**16 279,5**
valdžios institucijų	135,7	232,2	165,1	49,8	2,4	2,8	0,3	588,3	569,0	1 157,3
finansų įstaigų	131,9	124,3	10,3	29,2	0,6	0,4	5,3	302,0	61,8	363,8
privačių įmonių	1 453,1	1 038,6	710,7	184,8	150,1	34,2	11,6	3 583,1	1 379,2	4 962,3
fizinių asmenų	2 748,8	3 618,4	1 214,9	1 175,0	140,3	172,0	36,0	9 105,4	690,7	9 796,1
Išleisti skolos vertybiniai popieriai	**21,0**	**35,0**	**0,1**	**–**	**–**	**–**	**0,1**	**56,2**	**–**	**56,2**
Kitos įsipareigojimų pozicijos	**191,0**	**108,5**	**32,3**	**58,8**	**18,0**	**6,7**	**3,5**	**418,8**	**150,0**	**568,8**
Iš viso nuosavybės:	**792,0**	**1 067,8**	**431,5**	**107,8**	**45,3**	**22,5**	**6,0**	**2 472,9**	**23,4**	**2 496,3**
einamųjų metų pelnas (nuostolis)	65,5	108,0	16,2	11,1	0,2	-9,8	0,2	191,4	22,1	213,5
Iš viso įsipareigojimų ir nuosavybės	**6 745,2**	**6 290,5**	**3 766,2**	**1 614,9**	**427,3**	**244,7**	**62,9**	**19 151,7**	**4 978,1**	**24 129,8**
Turto grąža (RoA), proc.[3]	**0,97**	**1,84**	**0,45**	**0,70**	**0,07**	**–4,10**	**0,24**	**1,03**	**0,48**	**0,92**
Nuosavybės grąža (RoE), proc. [4]	**8,54**	**10,71**	**3,81**	**10,91**	**0,53**	**–50,59**	**3,33**	**8,05**	**–**	**–**
Veiklos riziką ribojančių normatyvų vykdymas										
Kapitalo pakankamumo [5,]	**20,5**	**29,9**	**16,6**	**12,3**	**15,1**	**12,3**	**15,7**	**21,3**	**–**	**–**
Likvidumo [6]	**32,9**	**42,8**	**38,3**	**55,6**	**61,4**	**50,8**	**89,6**	**40,2**	**58,3**	**43,6**
Didelių pozicijų [7]	**21,9**	**16,7**	**15,0**	**17,1**	**22,6**	**20,5**	**23,0**	**–**	**–**	**–**

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

[1,2] Pagal Europos Tarybos direktyvą, užsienio banko filialai neprivalo skelbti finansinės atskaitomybės duomenų. Užsienio banko filialai Bankų įstatymo nustatyta tvarka privalo viešai skelbti filialą įsteigusio banko metines finansines ir konsoliduotąsias ataskaitas bei auditoriaus išvadą dėl šių ataskaitų. Užsienio bankų filialuose laikomi indėliai yra draudžiami pagal šalies, įsteigusios filialą, įstatymus.

*[3] Turto grąža = (einamojo laikotarpio pelnas (nuostolis) / keturių paskutinių ketvirčių vidutinis turtas)*100*K; paaiškinimai: K – atitinkamo ketvirčio koeficientas (I ketv. – 4, II ketv. – 2, III ketv. – 4/3, IV ketv. – 1).*

*[4] Nuosavybės grąža = (einamojo laikotarpio pelnas (nuostolis) / nuosavybės vidurkis)*100*K; paaiškinimai: nuosavybės vidurkis skaičiuojamas ketvirčio, pusmečio, devynių mėnesių, metų – tai priklauso nuo periodo; K – atitinkamo ketvirčio koeficientas (I ketv. – 4, II ketv. – 2, III ketv. – 4/3, IV ketv. – 1).*

[5] Kapitalo pakankamumo normatyvas – banko skaičiuotino kapitalo ir turto bei nebalansinių įsipareigojimų, įvertintų pagal riziką, santykis turi būti ne mažesnis kaip 8 procentai.

[6] Likvidumo normatyvas – banko likvidžiojo turto ir einamųjų įsipareigojimų santykis negali būti mažesnis nei 30 procentų (šis reikalavimas galiojo iki 2014 m. gruodžio 31 d.).

[7] Didelių pozicijų reikalavimas (buvęs maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui normatyvas) – įstaigos pozicija vienam klientui ar susijusių klientų grupei negali viršyti 25 proc. įstaigos reikalavimus atitinkančio kapitalo arba 150 mln. Eur, atsižvelgiant į tai, kuris dydis yra didesnis (plačiau žiūrėti Reglamento 395 str.).

3 statistinių duomenų priedas. Pagrindiniai ne finansų įmonių veiklos rodikliai

(2013–2014 m.; procentais)

Ekonominės veiklos rūšis[1]	Pelningumas[2]		Pelningų įmonių dalis[3]		Finansinis svertas[4]		Galimybės grąžinti skolą[5]		Bankroto dažnis[6]		PFĮ paskolų ne finansų įmonėms portfelio struktūra	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Miškininkystė ir žuvininkystė	11,6	2,1	71,5	64,5	27,0	60,2	365,7	40,5	5,0	2,6	2,8	2,9
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	18,0	12,1	78,0	74,4	62,8	55,7	72,1	78,2	1,1	1,2	0,5	0,5
Apdirbamoji gamyba	2,3	3,4	69,4	71,9	96,5	92,5	45,6	72,0	2,8	2,6	18,0	15,6
Energijos tiekimas	3,5	–10,7	51,2	53,2	52,5	76,7	68,9	0,0	1,3	1,2	7,6	9,5
Vandens tiekimas	2,4	6,3	53,5	61,0	37,1	36,4	74,1	94,3	2,6	2,6	0,8	1,0
Statyba	3,4	4,5	57,3	59,5	129,5	119,2	36,8	53,9	4,4	4,4	8,6	7,2
Didmeninė ir mažmeninė prekyba	3,9	3,2	69,4	69,8	137,2	125,3	64,9	55,1	2,7	2,2	19,3	20,3
Transportas ir saugojimas	5,1	5,1	67,7	65,4	66,6	62,9	83,2	80,6	3,1	3,3	5,7	5,4
Apgyvendinimo ir maitinimo paslaugos	3,9	2,1	51,7	54,7	195,3	180,5	19,3	16,0	4,7	5,0	2,8	2,6
Informacija ir ryšiai	10,0	11,2	60,1	65,1	67,4	70,5	80,1	94,0	1,2	1,6	0,8	0,9
Nekilnojamojo turto operacijos	23,0	23,4	64,6	66,5	113,6	92,2	13,5	16,7	0,7	1,4	28,3	27,7
Profesinė, mokslinė ir techninė veikla	33,1	49,6	61,9	61,3	14,6	15,8	71,2	95,9	4,6	1,3	2,6	3,5
Švietimas	4,0	8,1	56,3	58,9	46,6	46,1	111,5	201,6	1,0	1,9	–	–
Iš viso[7]	**4,5**	**4,5**	**64,1**	**65,1**	**72,4**	**69,9**	**48,7**	**52,4**	**2,7**	**2,6**	**44,8**	**44,7**

Šaltiniai: Įmonių bankroto valdymo departamentas prie Ūkio ministerijos, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

[1] Kai kurių ekonominių veiklos rūšių pavadinimai yra sutrumpinti.
[2] Pelno prieš apmokestinimą ir pardavimų santykis per laikotarpį.
[3] Pelningų įmonių dalis, įeinanti į bendrą įmonių skaičių, vidutiniškai per metus.
[4] Įsipareigojimų ir nuosavo kapitalo santykis laikotarpio pabaigoje.
[5] Pelno prieš mokesčius, amortizaciją ir nusidėvėjimą per laikotarpį ir finansinių skolų laikotarpio pabaigoje santykis.
[6] Pradėtų bankroto procedūrų skaičiaus per metus ir įmonių skaičiaus laikotarpio pabaigoje santykis.
[7] Šioje lentelės vietoje pateikiant PFĮ paskolų ne finansų įmonėms portfelio struktūrą yra nurodyta visų paskolų ne finansų įmonėms dalis, palyginti su visu PFĮ paskolų portfeliu.

4 statistinių duomenų priedas. Lietuvos grynasis finansinis turtas

(grynieji srautai per 2014 m.; mlrd. Eur)

	Grynasis finansinis turtas												
	ne finansų įmonės	centrinis bankas	kitos PFĮ	investiciniai fondai	kitos finansų įstaigos	draudimo bendrovės	pensijų fondai	centrinė valdžia	vietos valdžia	socialinės apsaugos fondai	namų ūkiai ir ne pelno institucijos[1]	kitos šalys	iš viso
Ne finansų įmonės		0,69	–0,74	0,02	0,27	–0,05	–0,00	0,06	0,02	–0,01	–0,68	–0,46	**–0,88**
Centrinis bankas	–0,69		2,87	–	0,00	–	–	0,74	–	–	–1,13	–1,78	**0,01**[2]
Kitos PFĮ	0,74	–2,87		0,01	0,06	0,06	0,08	0,27	0,03	0,08	1,31	0,47	**0,25**
Investiciniai fondai	–0,02	–	–0,01		0,00	–0,00	0,00	0,00	–	–	0,01	0,01	**–0,00**
Kitos finansų įstaigos	–0,27	–0,00	–0,06	–0,00		0,00	–0,00	–0,01	0,00	–	–0,03	0,30	**–0,08**
Draudimo bendrovės	0,05	–	–0,06	0,00	–0,00		–	–0,03	–	0,00	0,09	0,04	**0,08**
Pensijų fondai	0,00	–	–0,08	–0,00	0,00	–		–0,06	–	–	0,15	–0,01	**–0,00**
Centrinė valdžia	–0,06	–0,74	–0,27	–0,00	0,01	0,03	0,06		–0,01	–0,25	–0,20	1,26	**–0,17**
Vietos valdžia	–0,02	–	–0,03	–	–0,00	–	–	0,01		0,00	0,00	0,00	**–0,04**
Socialinės apsaugos fondai	0,01	–	–0,08	–	–	–0,00	–	0,25	–0,00		0,28	–	**0,45**
Namų ūkiai ir ne pelno institucijos[1]	0,68	1,13	–1,31	–0,01	0,03	–0,09	–0,15	0,20	–0,00	–0,28		–0,09	**0,11**
Kitos šalys	0,46	1,78	–0,47	–0,01	–0,30	–0,04	0,01	–1,26	–0,00	–	0,09		**0,26**
Iš viso	**0,88**	**–0,01**	**–0,25**	**0,00**	**0,08**	**–0,08**	**0,00**	**0,17**	**0,04**	**–0,45**	**–0,11**	**–0,26**	

Mokėjimų balanso statistika			
Finansavimo poreikio atsiradimas		**Finansavimo šaltiniai**	
Prekių ir paslaugų eksporto balansas	0,04	Lietuvos grynasis įsigytas finansinis turtas[3]	–1,03
Pirminių ir antrinių pajamų iš užsienio balansas	0,00	Lietuvoje prisiimti grynieji įsipareigojimai[3]	0,77
Grynieji kapitalo pervedimai iš užsienio	0,99	Grynosios klaidos ir praleidimai	–0,78
Einamosios ir kapitalo sąskaitos balansas	**1,04**	**Einamosios sąskaitos finansavimo balansas**	**–1,04**

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

[1] *Ne pelno institucijos, teikiančios paslaugas namų ūkiams.*
[2] *Neįskaitant piniginio aukso.*
[3] *Teigiama reikšmė rodo finansinių lėšų pervedimą į Lietuvą (grynojo finansinio turto sumažėjimą arba grynųjų finansinių įsipareigojimų įgijimą), neigiama – finansinių lėšų pervedimą iš Lietuvos (grynojo finansinio turto įgijimą arba grynųjų finansinių įsipareigojimų sumažėjimą). Skirtumas tarp Lietuvos grynojo įsigyto finansinio turto ir Lietuvos grynųjų prisiimtų finansinių įsipareigojimų, t. y. skirtumas tarp į Lietuvą ir iš Lietuvos pervedamų finansinių lėšų, rodo grynojo finansinio turto srautą. Pavyzdžiui, 2014 m. į Lietuvą buvo pervesta finansinių lėšų už 0,77 mlrd. Eur (finansiniai įsipareigojimai didėjo), tačiau tuo pačiu metu iš Lietuvos į užsienį pervesta finansinių lėšų už 1,03 mlrd. Eur (finansinis turtas didėjo). Skirtumas tarp į Lietuvą ir iš Lietuvos pervestų lėšų sudarė 0,26 mlrd. Eur, t. y. tokie patys finansinio turto ir finansinių įsipareigojimų pokyčiai buvo tarp sektorių Lietuvoje.*

Paaiškinimas: lentelė sudaryta pagal Lietuvos banko skelbiamas Lietuvos finansines sąskaitas. Teigiamas skaičius lentelėje rodo, kiek stulpelyje nurodytas subsektorius per laikotarpį sudarė grynojo finansinio turto (finansinis turto ir finansinių įsipareigojimų sandorių skirtumas) sandorių su eilutėje nurodytu subsektoriumi, o neigiama reikšmė – grynųjų finansinių įsipareigojimų. Pavyzdžiui, namų ūkių per 2014 m. sudaryti grynieji finansinio turto sandoriai kitose PFĮ (iš esmės – komerciniuose bankuose ir kredito unijose) sudarė 1,31 mlrd. Eur. Finansinio turto ir finansinių įsipareigojimų sandorių skirtumas rodo Lietuvos grynojo finansinio turto užsienyje įsigijimą ir tai yra parodoma mokėjimų balanso statistikoje.

5 statistinių duomenų priedas. Lietuvos finansų sistemos struktūra [1]

(2011–2014 m.)

	2011					2012					2013					2014				
	skaičius	turtas				skaičius	turtas				skaičius	turtas				skaičius	turtas			
		mln. Eur	dalis, proc.	pokytis per metus, proc.	palyginti su BVP, proc.		mln. Eur	dalis, proc.	pokytis per metus, proc.	palyginti su BVP, proc.		mln. Eur	dalis, proc.	pokytis per metus, proc.	palyginti su BVP, proc.		mln. Eur	dalis, proc.	pokytis per metus, proc.	palyginti su BVP, proc.
Bankai[2]	**20**	**22 871**	**82,7**	**–3,4**	**73,2**	**20**	**21 507**	**80,5[3]**	**–0,7[3]**	**64,6[3]**	**15**	**22 424**	**81,4**	**4,3**	**64,2**	**15**	**24 077**	**81,1**	**7,4**	**66,3**
Bankai[2], išskyrus užsienio šalių bankų filialus	8	18 403	66,5	–4,5	58,9	8	16 879	63,2[3]	–1,8[3]	50,7[3]	7	18 130	65,8	7,4	51,9	7	19 099	64,3	5,3	52,6
Užsienio šalių bankų filialai[2]	12	4 469	16,2	1,7	14,3	12	4 628	17,3	3,6	13,9	8	4 294	15,6	–7,2	12,3	8	4 978	16,8	15,9	13,7
Kredito unijos	**74**	**472**	**1,7**	**27,5**	**1,5**	**77**	**595**	**2,2**	**26,2**	**1,8**	**76**	**621**	**2,3**	**4,3**	**1,8**	**74**	**617**	**2,1**	**–0,6**	**1,7**
Lietuvos centrinė kredito unija	**1**	**103**	**0,4**	**14,2**	**0,3**	**1**	**107**	**0,4**	**4,4**	**0,3**	**1**	**106**	**0,4**	**–1,0**	**0,3**	**1**	**111**	**0,4**	**4,6**	**0,3**
Lizingo bendrovės	**10**	**1 748**	**6,3**	**–8,3**	**5,6**	**10**	**1 684**	**6,3**	**–3,7**	**5,1**	**9**	**1 329**	**4,8**	**–21,1**	**3,8**	**9**	**1 333**	**4,5**	**0,3**	**3,7**
Draudimo rinka	**11**	**802**	**2,9**	**–0,5**	**2,6**	**11**	**865**	**3,2**	**7,8**	**2,6**	**10**	**860**	**3,1**	**7,7[4]**	**2,5**	**8**	**1 023**	**3,5**	**19,0**	**2,8**
Gyvybės draudimo bendrovės	5	452	1,6	22,3	1,5	5	515	1,9	13,8	1,6	5	566	2,1	9,9	1,6	5	648	2,2	14,5	1,8
Ne gyvybės draudimo bendrovės	6	349	1,3	–19,9	1,1	6	350	1,3	0,1	1,1	5	294	1,1	3,6[4]	0,8	3	376	1,3	27,6	1,0
Kapitalo rinkos dalyviai	**117**	**470**	**1,7**	**–18,6**	**1,5**	**122**	**533**	**2,0**	**13,6**	**1,6**	**110**	**598**	**2,2**	**12,1**	**1,7**	**104**	**621**	**2,1**	**3,9**	**1,7**
Finansų maklerio įmonės	10	8	0,0	–27,3	0,0	10	7	0,0	–14,0	0,0	7	6	0,0	–14,5	0,0	8	5	0,0	–4,1	0,0
Valdymo įmonės	14	22	0,1	–8,7	0,1	14	23	0,1	3,2	0,1	14	24	0,1	5,4	0,1	13	19	0,1	–21,0	0,1
Lietuvoje įregistruoti kolektyvinio investavimo subjektai	30	148	0,5	–14,8	0,5	33	186	0,7	25,2	0,6	33	243	0,9	30,7	0,7	28	261	0,9	7,4	0,7
Užsienyje įregistruoti kolektyvinio investavimo subjektai	63	291	1,1	–20,8	0,9	65	318	1,2	9,3	1,0	56	325	1,2	2,3	0,9	55	336	1,1	3,4	0,9
Pensijų fondai	**39**	**1 209**	**4,4**	**5,6**	**3,9**	**39**	**1 424**	**5,3**	**17,8**	**4,3**	**38**	**1 615**	**5,9**	**13,4**	**4,6**	**38**	**1915**	**6,5**	**18,6**	**5,3**
II pakopos pensijų fondai	30	1 182	4,3	5,8	3,8	30	1 392	5,2	17,8	4,2	28	1 577	5,7	13,2	4,5	26	1868	6,3	18,5	5,1
III pakopos pensijų fondai	9	27	0,1	–5,3	0,1	9	31	0,1	15,7	0,1	10	38	0,1	20,0	0,1	12	48	0,2	26,1	0,1
FINANSŲ SISTEMA	**272**	**27 674**	**100,0**	**–3,1**	**88,6**	**280**	**26 715**	**100,0**	**0,9[3]**	**80,2[3]**	**259**	**27 553**	**100,0**	**3,4[4]**	**78,8**	**249**	**29 698**	**100,0**	**7,8**	**81,8**
Vertybinių popierių rinkos kapitalizacija	**–**	***4 478***	**–**	***–17,8***	***14,3***	**–**	***4 690***	**–**	***4,7***	***14,1***	**–**	***4 972***	**–**	***6,0***	***14,2***	**–**	***5 719***	**–**	***15,0***	***15,8***
Kotiruojamos akcijos	–	*3 139*	–	*–25,6*	*10,1*	–	*2 992*	–	*–4,7*	*9,0*	–	*2 907*	–	*–2,8*	*8,3*	–	*3 330*	–	*14,6*	*9,2*
Kotiruojamieji skolos vertybiniai popieriai	–	*1 339*	–	*8,9*	*4,3*	–	*1 699*	–	*26,9*	*5,1*	–	*2 065*	–	*21,6*	*5,9*	–	*2 388*	–	*15,6*	*6,6*

Šaltiniai: Draudimo priežiūros komisija, Vertybinių popierių komisija, Lietuvos bankų asociacija, AB „NASDAQ OMX Vilnius“, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

[1] Lentelėje dėl apvalinimo stulpelių suma ir procentai gali nesutapti su bendrais duomenimis.
[2] Nekonsoliduoti duomenys.
[3] Neįskaitant AB Ūkio banko duomenų.
[4] Neįskaitant ERGO Lietuva duomenų.

.

ŽODYNAS

Asocijuotasis kredito unijos narys – kredito unijos narys, kuris neturi balsavimo teisės kredito unijos narių susirinkime ir negali būti išrinktas į kredito unijos valdymo ir priežiūros organus, komisijas, komitetus ir tarnybas. Asocijuotajam kredito unijos nariui gali būti numatyti ir kiti apribojimai.

Bendrasis vidaus produktas (BVP) (angl. *gross domestic product, GDP*) – ekonominės veiklos rodiklis, būtent ekonomikos visų pagamintų prekių ir paslaugų vertė, atėmus tarpinį vartojimą, pridėjus gaminiams ir importui taikomus grynuosius mokesčius per apibrėžtą laikotarpį. BVP galima skaidyti pagal produkcijos, išlaidų arba pajamų sudedamąsias dalis. Pagrindiniai išlaidų suvestiniai rodikliai, sudarantys BVP, yra namų ūkių galutinis vartojimas, valdžios sektoriaus galutinis vartojimas, bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas, atsargų pokyčiai, prekių ir paslaugų importas ir eksportas (įskaitant prekybą euro zonoje).

EURIBOR (euro tarpbankinio skolinimo palūkanų norma, angl. *euro interbank offered rate*) – palūkanų norma, už kurią aukštą kredito reitingą turintys bankai skolintų lėšų eurais kitiems aukštą kredito reitingą turintiems bankams Europos tarpbankinėje rinkoje. Šį rodiklį apskaičiuoja Europos bankų federacija, remdamasi savo atrinktų aktyviausių tarpbankinės rinkos dalyvių skelbiamomis palūkanų normomis. Skaičiuojamas įvairių terminų (nuo 1 savaitės iki 12 mėnesių) EURIBOR.

Finansinis stabilumas (angl. *financial stability*) – padėtis, kai finansų sistema, apimanti finansų tarpininkus, rinkas ir rinkos infrastruktūrą, gali įveikti sukrėtimus bei finansinių disbalansų padarinius ir kai tikimybė, jog sutriks finansinio tarpininkavimo procesas, jei tokie sutrikimai būtų pakankamai dideli, kad pakenktų santaupų perskirstymo į pelningų investicijų galimybes procesui, yra maža.

Kredito įstaiga (angl. *credit institution*) – i) įmonė, kuri verčiasi indėlių ir kitų grąžintinų lėšų priėmimu iš visuomenės ir paskolų teikimu savo sąskaita, ir ii) įmonė arba bet kuris kitas juridinis asmuo, išskyrus nurodytus i punkte, kurie išleidžia mokėjimo priemones kaip elektroninius pinigus.

Kredito rizika (angl. *credit risk*) – rizika, kad kita sandorio šalis neatsiskaitys už visą įsipareigojimo sumą suėjus atsiskaitymo terminui arba kada nors vėliau.

LITAS-MMS (angl. *payment system*) – mokėjimo sistema, skirta mažmeniniams mokėjimams atlikti. Veikia nuo 2007 m. sausio 29 d. Ją valdo ir jos operatorius yra Lietuvos bankas.

LITAS-RLS (angl. *real-time settlement system*) – realaus laiko mokėjimo sistema**,** veikianti nuo 2007 m. sausio 29 d. Ją valdo ir jos operatorius yra Lietuvos bankas. LITAS-RLS dalyviai – Lietuvos komerciniai bankai ir daugelis Lietuvoje veikiančių užsienio bankų filialų. LITAS-RLS veikia kiekvieną dieną, išskyrus Lietuvos Respublikos teisės aktuose nustatytas poilsio ir švenčių dienas. Kredito pervedimai sistemoje priimami nuo 7.45 val., o vykdomi iki 16.00 val.

Maksimali techninė palūkanų norma – tai ta palūkanų norma, kurią taiko gyvybės draudimo įmonės, skaičiuodamos žalos padengimo techninius atidėjinius. Mažėjant maksimaliai techninei palūkanų normai techniškai mažėja gyvybės draudimo įmonių įsipareigojimai.

PFĮ (pinigų finansų įstaigos, angl. *monetary financial institutions, MFIs*) – finansų įstaigos, kurios kartu sudaro euro zonos pinigus leidžiantį sektorių. Tai Eurosistema, kredito įstaigos rezidentės (kaip apibrėžta ES teisėje) ir visos kitos finansinės institucijos rezidentės, kurios verčiasi priimdamos indėlius ir (arba) indėliams artimus pakaitus iš subjektų, kurie nėra PFĮ, ir savo sąskaita (bent jau ekonominiu požiūriu) teikdamos paskolas ir (arba) investuodamos į vertybinius popierius. Pastarąją grupę daugiausia sudaro pinigų rinkos fondai, t. y. fondai, kurie investuoja į trumpalaikes ir mažos rizikos priemones, kurių terminas paprastai yra 1 m. ar trumpesnis.

Sisteminė rizika (angl. *systemic risk*) – finansų sistemos sutrikimo rizika, kuri gali turėti reikšmingų neigiamų pasekmių finansų sistemai ir ekonomikai.

Skolos vertybinis popierius (angl. *debt security*) – išleidėjo (skolininko) pasižadėjimas atlikti vieną ar daugiau mokėjimų turėtojui (skolintojui) tiksliai nustatytomis dienomis ateityje. Paprastai yra nustatyta tiksli jų palūkanų norma (atkarpa) ir (arba) jie parduodami už diskontuotą sumą, kuri grąžinama pasibaigus terminui. Ilgesnio negu vienerių metų termino skolos vertybiniai popieriai vadinami ilgalaikiais.

VILIBOR (lito tarpbankinio skolinimo palūkanų norma) – vidutinė tarpbankinė palūkanų norma, už kurią Lietuvoje veikiantys bankai skolintų lėšų litais kitiems Lietuvoje veikiantiems bankams. Lietuvos bankas skaičiuoja VILIBOR indeksą pagal šalyje veikiančių bankų skelbiamas kotiruotes (skolinimo palūkanų normas). Skaičiuojamos ir skelbiamos 1 nakties, 1 savaitės, 2 savaičių, 1 mėnesio, 3 mėnesių, 6 mėnesių ir 1 metų VILIBOR palūkanų normos. VILIBOR apskaičiuojamos pagal išvardytų terminų ne mažiau kaip penkių bankų skelbiamas palūkanų normas. Šie bankai turi sudarinėti (arba bet kurio metu galėti sudaryti) indėlių, paskolų, išankstinius valiutos keitimo ar valiutos apsikeitimo sandorius litais tarpbankinėje rinkoje su rezidentais ir turėti tarptautinių agentūrų suteiktą ilgalaikį reitingą, ne daugiau kaip dviem pakopomis mažesnį už Lietuvos Respublikai suteiktą žemiausią ilgalaikio skolinimosi nacionaline valiuta reitingą. Kiekvieno termino VILIBOR apskaičiuojamas kaip atitinkamo termino palūkanų normų aritmetinis vidurkis. Lietuvos bankui tapus Eurosistemos nariu, iki šiol taikytą VILIBOR pakeitė EURIBOR.